

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

H E T E D I K K Ö T E T .

ELSŐ FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER, FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1868

TARTALOM.

A magyar és finn ugor nyelvekbeli szóegyezések. Buzdenz József	1
A sémi névszó számviszonyai. Gr. Kunn Géza . . .	63
Nyelvészeti apróságok. Fábrián István	119
Összehasonlító szónyomozások. Szénássy Sándor.	131

A MAGYAR ÉS FINN-UGOR NYELVEKBELI SZÓEGYEZÉSEK.

607. más, másod (második); majdan, majd:

f. muu más (*alius*): muuna (*t.i. aikana*) *aliquando*, *p.o.* muuna yksi muuna kaksi *majd egy majd kettő*; muutama *alius, nonnullus, quidam* | *ézt.* muu más: muida *másszor (ein anderemal)* | *liv.* mü (*pl. münd, müd*) más, *egyéb*; majdan *való (künftig)* | *lp.* mubbe, *lpF.* nubbe *másik, másod, más (mubbe peive másnap)*; mubbad, *lpF.* nubbad *második, mubbadest másodszor*; muttem, *lpF.* muttom *nonnullus, quidam.*

|| *vog.* môt más, *másod* | *zürj.* müöd *másod, második*; mukäd más, *másik (alius)* | *votj.* mïd *másik*: mïd-mïd *palás mind két felöl (tkp. másik-másik, azaz: egyik s másik oldalról)*; muket, muzon, mïzon *más, másik (anderer)* | *cser.* molo, mulo *más (alius)*: molo-kodom *máskor*, molem-[am] *változni* | *md.* oma, omo, *mdE.* ombo *más, másik*; omïce, *mdE.* omboce *másik, második.*

608. mász (mászni; csúszni mászni, mászkálni):

f. mata-, mati- *mászni (reperere, serpere: matava serpens, mászó)*; matele *u. a. (fr.)*; mato *féreg, kígyó (animal repens, vermis, serpens)* | *ézt.* mado = *f.* mato | *liv.* mata- *mászni* | *lp.* mode- *mászni (serpere)*, muoješe- *u. a.*

509. meleg:

|| *oszt.* mèlek, *osztSföl.* mëllek, *osztSal.* mëlленk *meleg (warm, wärme)* | *vog.* maltep, *vogD.* mältep *meleg.*

610. mély:

|| *oszt.* met, *osztS.* meč *mély (tief)* | *vog.* mil | *votj.* mur *mély.*

611. mell *v.* melly (melle-t *pectus*); mellett, mellé, mellől:

lp. miälga, miälg *mell (pectus)* ¹⁾.

|| *vog.* majl, mäl *mell* | *oszt.* meget, *osztS.* maugel *mell*; megde *mellett el (vorüber, vorbei)* | *votj.* mela *mell* | *cser.* mel *himzés az ingmellen* | *md.* mästä, *mdE.* mešče *mell, csec.*

¹⁾ Lindahl azt is jegyzi meg, hogy „exterior pars pectoris *miälga* dicitur, interior *vuobd, raddek.*“

612. men- v. mön- (menni, megyek, menő); menekedni:
lp. manne- menni, vova menni (auten m. előre menni, növekedni), *lpF. manna- | f. mene- menni, elmenni | észt. mine- men- ni* (ära m. elmenni).
 || *oszt. men- menni | vog. min-, men- | votj. mìn- | zürj. mun- | cser. cserH. mi-[em] menni, odamenni | md. mäñe-, mdE. meñe- me- nekülni, megszökni, md. mände- eleresztteni.*
613. menül v. menyül (kimenyülni *luxari, eluxari*), menit:
 || *oszt. mënd-, mēned- hajlítani (biegen) | md. mäñe-, mände, meñe-, mēnde- meghajtani, hajlítani (inflectere); mänñve- meg- hajlani.*
614. mén (méne-t, mén-t; ménes):
 || *cser. ömñe, cserH. imni ló.*
615. meny (menye-t; menyasszony; menyecske):
f. miniä meny (nurus, uxor filii) | észt. mini (gen. minia), minia meny; minig (gen. -ga) u. a. | liv. miña meny | lp. mañe meny, sógorné (nurus, uxor fratris); lpF. mañe sógorné (férjnek nővére), maññe meny (nurus).
 || *vog. mähn meny | oszt. meñ, meñeñ meny | votj. men: ici-men menyasszony (braut; ici- kevés, kicsi) | zürj. moñ meny.*
616. menny (mennye-t; mennyei):
 || *md. menil, menel, mdE. mäñel menny, ég (himmel); mdE. kurgo mäñel iny, szájpaddás.*
617. méreg (mérge-t; mérges):
f. myrkky méreg (venenum), myrkkyise (nom. -yinen) mérges | észt. mürki (nom. mürk) méreg | lpF. mirko.
618. mer (vizet merni), merit (meríteni) *haurire*:
oszt. emerd-, osztS. emregd- meríteni (schöpfen).
 || *vog. amert- u. a. | md. ameñe, amelde, mdE. amule-, amulde- meríteni.*
619. mér (mérni: mérték, mérsékelni):
f. määrä megszabott}határ, meghatározott mennyiség, mérték (määrä-päivä határnap, isommassa määrässä nagyobb mértékben, tietää määränsä mértéket tudni, tartani); määrää- meghatározni | észt. määrä (nom. määär) czél, határ (määrä-päiv); määra- meghatározni, kiszabni | liv. mâr mérték | lp. mere, lpF. mârre = f. määrä; lp. merete-, lpF. märede- = määrää- (determinare, praefinire).

|| *votj.* mortal- mérni, súlylyal mérni: mertét mérték | *oszt.* mar-
dad- mérni (*messen*) | *vogD.* mart- mérni: martes, *vog.* mars
mérték | *zürj.* murtal- mérni, murtás mérték.

620. messze (*messze földre*; *messzire, -ről*; *messzünnen*):

lp. meče messzevaló (*remotus*), mečeb messzebb (*remotior*): me-
čen messze (*procul*), mečos messzire, mečane- messzebbre menni
(*longius recedere*).

621. méz (méze-t; mézes); méh (méhe-t):

f. mete (*nom.* mesi) méz; metise, mesise (*nom.* -inen) mézes;
mettiäise, mesiäise, mesiläise, v. mehiäise, mehiläise (*nom.*
-äinen) méh (*apis mellifica*) | *ész.* mesi (*gen.* mee) méz; mesi-
lase (*nom.* -lane), mehise (*nom.* -ine) méh | *liv.* mež, meiz (*gen.*
med) méz.

|| *md.* međ, med, *mdE.* mäd, med méz; *md.* meš, *mdE.* mäkš
meh | *cser.* cserH. mü, mü méz; *cser.* mükš, *cserH.* müğš meh |
votj. mu méz; muš meh | *zürj.* ma méz; mazi meh.

622. meztelen, meztlen, meztelen ¹⁾:

lp. *lpF.* moskote- zárni, bedugni (*házat, lyukat*), befedni (*zu-
decken, zumachen, p.o. edényt*); *lp.* moskos, *lpF.* mosko *clausus*,
occlusus ²⁾.

|| *vog.* más- induere, másne öltő (*ruha*); *vogD.* mäs-, mäsöp-
öltözni, mäst- öltöztetni.

623. mező:

lpF. mäcce mező (mäcest ja muorrai sist vađolet mezön és er-
dőben járkalni); *lp.* mece silva, desertum | *f.* metsä erdő (*silva*) |
ész. metsa (*nom.* mets) erdő, csadaj | *liv* mötsä erdő.

624. mi, me- (*kérdő névmás*: millyen, mint, melly, meddig, merre,
mennyi):

f. mi mi, mely (*nom.* mi-kä, *gen.* min-kä, *indef.* mitä): mihin
hova, merre, missä hol, miten, miten-kä hogyan, miksi minnek,
miért, stb. | *ész.* mis (mi-s) mi, mely: mida (*indef.* = *f.* mitä),
millise (*nom.* milline) milyen; mil (*f.* millä), *p.o.* mil aial mi-

¹⁾ A telen-nek képzőértékét tekintve a. m. „takaró, ruha nélkül való“; a mi-
szerint a mezi (mezé, mezej) névszó, mely „takaró, ruha“ jelentéssel bírt. De nem
lehetetlen egy mezi igének fölvétele sem, ezen jelentéssel „takarni, öltöztetni.“

²⁾ „Claudere, zárni“ ugyanazon észjárás szerint váltakozik a „fedni, beta-
karni, öltöztetni“ jelentéssel, a mely szerint az „aperire“ és „nudare“ jelentések
váltakoznak. V.ö. fentebb a foszlik, foszt cikket (529. sz.)

kor, midőn, mil viisil mi módon, miks = f. miksi, stb. | liv. mis (mi-s) mi, mely; mida (= f. mitä), p.o. mida—seda mennel—annál; mits mennyi, hány, mitsmös hányadik; mingi (pl. -gist) milyen, mely | lp. mi (gen. man), lpF. mi (gen. man, pl. mak) mi, mely.

|| vog. mät mi: mäne, mäner, mäter milyen | oszt. met, mettä mi, mely, medoj mi, micsoda | votj. ma, mar mi: mal, malí, más minék, miért | zürj. mīj mi: mījla, mīj-pomla miért, mi végett | md. mezä, mez, mdE. meze, mäge mi: mezara, mdE. mežaro mennyi; mezendi, mdE. meks minék, miért | cser. mo, cserH. ma mi: mogañe, cserH. magaña milyen; cser. munara, meñare, cserH. mañer, mazara mennyi.

625. mi (mü, mük) nos ¹⁾:

f. me, myö mi | észt. meie | liv. mëg, më | lp. mije, lpF. mi.

|| md. mdE. miñ mi | cser. me, mie, cserH. mä | votj. mi | zürj. mi | oszt. meñ | vog. mân.

626. mocsok (mocsok-t; mocskos); mocsár ²⁾:

f. musta fekete ²⁾ | észt. musta (nom. must) | liv. mustä fekete; szennyes, szenny (schmutzig, schmutz).

627. mond (mondani):

lp. muone- nevezni (sodn muoni mo naute ita me nominavit); jubmel le naute muonem isten úgy határozta el (mondotta meg, hogy legyen).

|| cser. cserH. man-[am] mondani, szólni, nevezni | oszt. mond-, osztS. münd-mesélni, mesét mondani (Mährchen erzählen); mõnt, mãnt mese | vog. majt- mesélni; majt mese, monda | votj. mađ-elbeszèlenni (elmondani); mađem mende-monda, mese, elbeszèlés (gerücht, erzählung) | zürj. mojd mese.

628. mony (monya-t; monyas: tük-mony):

f. muna tojás (ovum) | észt. muna | liv. muna ovum; testiculus | lp. monne, lpF. manne tojás.

|| cser. muno, cserH. muna tojás | mdE. mona tük, mony | vogD. manä tük, mony.

¹⁾ V.ö. az én cikket.

²⁾ A „niger“ és „sordidus“ jelentések rokonságáról l. fentebb szenny (284. sz.) alatt. A mocsár szó, nézetem szerint, összetétel: mocs-ár, melynek első része az itt fölhozott f. musta-val egyező, második része ár pedig = f. járve, lp. jauré „tó“, a miszerint mocsár eredetileg a m. „fekete-tó.“ V.ö. az ár, ár-víz cikket.

629. morzsa, morzsol (morzsolni); morzsalék:

f. murska morzsalék (*penitus fractum et contusum quid*): lyödä murskakasi összezúzni, törni, olla murskana contusum esse; murskaa- összezúzni, törni (*in minutu frangere, plane contundere*), murskaele- u. a. (*fr.*).

|| *vog.* morš, moš *kevés, kevéske.*

630. mos (mosni):

ész. mösk- mosni: möskja mosóné; mösk (*gen. mösse, mössu*) mosás: mösse-reivas mosó ruha (*wäsche*) mössu-naine waschweib.

|| *cser. cserH.* mošk-, mušk-[am] mosni; moškokt-[em] mosatni | *md. mdE.* muške- mosni, muškifte-, muškfte- mosatni | *votj.* mišk- mosni | *zürj.* mišk- mosni.

631. mosolyod- (*e/mosolyodni, rá m.*), mosolyg (mosolyogni; mosolygó, -gás):

|| *mdE.* muzgulde- mosolyogni.

632. mozg (mozogni, mozgó, -gás, mozgatni); mozdúl, mozdít:

f. matka út, utazás¹⁾ (*iter, via, profectio*): matka-mies utas, olla matkassa *in itinere esse*; mozgás, járás: mylly v. kello on matkassa a malom v. óra jár (*ist im gange*), en saa matkaan haud valeo promovere in viam, azaz: movere, efficere (*v.ö. zu wege bringen*); matkaa-, matkusta-utazni | *lp.* massket, masskok serény, mozgékony (*agilis*), szolgálatra kész (*officiosus*); — *lpF.* matkke utazás¹⁾.

633. mög, meg (*hegymeg; mögött, mögé, mögöl; meg (*mege, megé: meghívni revocare, megvetni zurücksetzen, verachten)*); megint:

lp. maña, *lpF.* mañña hátul való (*p.o.* mañña-juolge hátulsó láb; mañña-bäld hátulról; mañeb posterior, mañemuš postremus, ultimus); *lp.* mañai után (*pote mo mañai jöj utánam*), *lpF.* maññai; mañas hátra, vissza; mañel, mañelen, *lpF.* mañnel, -len postea; mañelt a tergo, pone; *lp.* mañet, *lpF.* mañned késön | f. myöhä késő: (*m. kylvö késő vetés*): myöhään, myöhäin, myöhän késön, myöhemmin később (*serius*).

¹⁾ Meg kell jegyezni, hogy a f. matka csakis az utat mint „uton-jarást, úttevét (*iter*) jelenti, nem pedig a csinált utat (*strasse, via*), s így jelentése csak ez „gang, bewegung.“ — A *lpF.* matkke megint csak átvett finn szónak látszik, a *lp. masske-* ellenében. Egyébiránt a *massket*-nak hangalakjára nézve, v.ö. (a *hasad* czikk alatt, 111. sz.) a *lpF.* gasskode-t a f. katkea- ellenében.

|| *cser.* möngö a mit vki hátra hagyott, előbbeni haza; möngööstö oda haza; möngöse hátulsó, hátra maradt: möngö vissza (p.o. tolaš jöni), *cser.H.* minges; — *cser.* müngö, -meg, -meke után (post); *cser.H.* mīnga, -munga, müngü v. muka, mükä | *md.* meki, mekej, *md.E.* mekev vissza, megint: mekelä, melä, *md.E.* mejlä hátul, után.

634. mül¹⁾ (mülni, mülük, müló; mülatni):

|| *md.* *md.E.* moľe- menni, chova menni; *md.* molefte-: pečftan moleftan időzöm, mülatok; *md.E.* molevte-, molivte- vezetni, jártatni | *vog.* mül- körüjárni: muli vendég.

635. mutat (mutatni):

|| *oszt.* madamd- mutatni (zeigen).

636. meredek:

lpF. néras, neras meredek (p.o. szikla, köfal).

637. mogorva:

észt. nukra (nom. nuker) rossz kedvű, bosszús, durczás (nuker meel unmut, trübsinn, nukraks minema megbosszankodni) | *liv.* nukkõrs (pl. -rd) u. a. (verdrieszlich, unmutig) | *f.* nukkeroise (nom. -oinen) elégedetlen, duzzogó (unzufrieden, mürrisch).

638. még:

|| *md.* nengä, nenge, *md.E.* nejak még (*md.E.* nejmost, *md.* ni már).

639. rak (rakni; rakás):

f. ruo boglya, szénaboglya; ruo- boglyába rakni (szénát) | *észt.* ruga (gen. roa) boglya.

640. rág (rágni rodere, mandere, masticare):

|| *vog.* ragn- rágni.

641. rág-: rágalom obtrectatio, famae detractio, rágalmazni obtrectare, calumniari:

|| *oszt.* râgap hazugság; râxpej- hazudni.

642. ragad (ráragadni; oda-, megragadni: ragadó nyavalya):

lpF. roakkase- megakadni, beleragadni vmiben (p.o. horogban) | *f.* ruohtu- ragadni, elragadni (adhaerescere, inficere ut contagio: rutto ruohtuu a pestis elragad).

¹⁾ *Milni* „praeterire“ értelemben régenten nem csak az „idő múlásáról“ használtatott (v.ö. Münchener codex: látván ötlet elmüla; mülván a tenger mellől; eleve mülnak vala stb.); ma is még van ez: fölül-mülni vkit.

643. ravas (régen: *vulpes*, most: *callidus*, *astutus*):
f. repo róka | *ész.* rebase (nom. -ane) | *liv.* rebbi (pl. rebîst) | *lp.* repe, *lpF.* rieván ¹⁾.
 || *cser.* rövöz, *cserH.* rebež, ribež róka | *mdE.* rives | *zürj.* ruć.
644. redő:
f. rytty redö (*ruga ex compressione, falte, runzel*): ryttyise (nom. -yinen) redös.
645. rejt v. röjt (rejteni): rejtek (rejtek-hely):
ész. redu (*gen.* redu, reu) zug, *rejte* (*winkel, schlupfwinkel*):
 redu-paik (rejtekhely, *zufluchtsort, verbergung*): on redus elrejteztett (*hielt sich verborgen, ist verlaufen*).
646. rengeteg (rengeteg erdő) ²⁾:
ész. ränk (*gen.* ränga, rängu) nagy, roppant, nehéz: hoone-ränk nagy épület, metsa-ränk sűrű erdő | *liv.* ränka vadon, rengeteg erdő (*einöde, wüste; wo schwer durchzudringen ist im walde*).
647. renyhe (*piger, deses*):
f. röhmiä ügyetlen s lassu, nehézkes (*inhabilis et tardus*); räh-mäkkä, rähmykse (nom. -ys) u. a. (*homo tardus, inhabilis*).
648. reped (repedni: meg-, fölrepedni; repedés):
f. repeä- (*repedä-) repedni, szetszakadni, hasadozni (*divelli, disrumpi, fissuras agere: vatsa repeepi venter rumpitur*); repiszakitani (*divellere, lacerare*) | *lp.* rappe- nyitni, megnyitni (*p.o. ajtót, száját*); rappese-, rappase- nyílni, megrepedni (*aperiri: ädnam rappasi terra dehiscerat*); rappas, rappes *apertus*; *lpF.* ravaste- nyitni, rappase- nyílni, ravas *apertus*; — *lp.* räppo *apertus* (*p.o. ukša le räppot az ajtó nyitva van*).
649. rés *ruptura, rima, hiatus*:
f. reikä lyuk, nyílás (*foramen, apertura*); reikäse (nom. -änen) u. a. (*dim*) | *ész.* reig (*gen.* reia) *fris seb* | *lp.* raikke, *lpF.* raigge *foramen, apertura*.

¹⁾ Nem hihető, hogy a nyugati-finn nyelvekbeli *repo* stb. „*vulpes*“ szó, a szkandináv (svéd *rä*f, dán-norvég *räv*)-ből került volna, minthogy ugyan e szó az ugor nyelvekben is megvan; sőt ellenkezőleg tekintetbe jö, hogy a *rä*f, *räv* „*vulpes*“ szó csak a szkandináv nyelvekre szorítkozik, s már a többi germánságban sincs meg.

²⁾ *Rengeteg erdő* a. m. „a nagy sűrű erdő.“ Különben a székelyek nagy sokaságról is mondják a *rengeteg* szót, *p.o.* *rengeteg ember* = *tü*mérdek sok ember.

|| *cser.* rož, *cserH.* raž *lyuk*, *nyílás* (šma-raž *száj*, *száj-nyílás*) |
zürj. ruž *lyuk*.

650. *részeg* (részegedni):

|| *md.* iritsa *részeg*: *md.* *mdE.* iride- *megrészegedni* (*mdE.* *ire-
dež* *részeg*; *iridi* *részeges*, *iszákos*) | *cser.* rušt-[*am*] *megrésze-
gedni*: ruššo (ruštšo) *részeg*.

651. *rezg* (*rezegni tremere*, *rezgő*; *rezenni*, *rezdülni*):

|| *cser.* rüz-[*em*], *cserH.* rz- (*riz-*) *rázni* (*vujam v. fejét rázni*);
cserH. rzál-[*am*] *megrendülni*, *rezdülni* (*contremiscere*); — *cser.*
 rüčkal-[*em*] *rázogatni*.

652. *rideg* (*singularis Molnár A.*: *rideg ember*, *marha*).

f. eri *külön* (*separatus*, *sejunctus*: eri- *laatuinen alius indolis,
differens*; on *erillänsä est separatus*): *erinäise*, *erityise* (*nom.*
 -*äinen*, -*yinen*) *külön való*, *különös*, *magányos* (*solitarius*, in
societate haud versans), *eriä-* (* *eridä-*) *elkülönödni*, *külön valóni*.

653. *ripacs*, *ripacos*; *ripó*, *ripók*; *rapos* (*himlőhelyes. Tájszótár*):

f. rupe (*nom.* -*pi*) *kosz*, *rüh*, *himlő* (*variolae*); *rupuli* *himlő*
 (*variolae*) | *lp.* ruobbe, *ruebbe*, *lpF.* ruobbe *heg*, *kosz*, *rüh*; *lp.*
 ruobbajes, *ruobbek*, *lpF.* ruobbai *rühes*; *lp.* ruobbe- *vakarni*
 (*fricare*, *p.o.* *oiveb r. a fejét vakarni*).

|| *md.* lifks, *mdE.* livkst (*pl.*) *himlő*.

654. *riska*, *roska* (*riska tehén*):

f. ruskea *barna*, *rőt*, *piros*; *rusko*: *aamu-r.* *hajnalpír*, *ilta-r.*
alkonypír; *ruskio*, *rusko taurus fuscus l. rubidus*; *ruskaha*,
ruskakse (*nom.* *ruskas*) *vacca fusca v. rufa* | *ész.* *rusk*, *rusk-
jad* *barna-vörös* | *lp.* *ruskes*, *ruskok*, *lpF.* *ruškad* *barna*, *rőt*.

655. *rogy* (*rogyini*, *rogyik*: *össze-*, *le-rogyini*):

f. raukea- *összerogyni*, *ellankadni* (*languidum corruiere*, *lassum
collabi*: *asia raukeapi causa corruit, incassum it*; *raukean* *uneen
álomba dőlök*; *ruumis raukeapi corpus fit lassum*, *viribus con-
ficitur*).

656. *roh* (*equus subniger. Molnár A.*):

|| *cser.* rakš *pej* (*ló*) | *md.* rakšanä, *mdE.* rakša *ló*.

657. *rokon*, *rokonság*:

|| *vog.* raunu *rokon*, *egy nemzetségbeli*.

658. *rongy* (*rongyo-t*, *rongyos*):

f. rento *rongy*, *lafancz* (*lacerum v. solute pendens quid*, *lacinia
vestis*); *rentukka* *rongyos ruha*.

659. rop (ropni *a tánczot*):
 || *vogD. rajp- ugrani*: per-rajps visszaugrott.
660. roskad (roskadni *cadere, ruere, collabi*):
lpF. ruossa- lerogyni, ledölni (p.o. *barom, melyet késsel leszúr-
 nak*); *lp. ruosse- szörnyet halni* (*morte subita mori*).
 || *md. reskafti- ledönteni*.
661. rossz (rossza-t):
f. raiska hulladék, haszontalan vmi: *raiska-pelto rossz szántó-
 föld* (*ager pejoris indolis*), *lapsi-raiska infans misellus*; *raiskaa-
 hasznavehetetlenné tenni, megrontani* | *ézt. raisk* (*gen. raisa*) *dög*;
raisk (*gen. raisu*) *romlott állapot*: *raisku minema megromlani,
 semmivé lenni*; *raiska- megrontani* (*ruiniren*).
662. rothad (rothadni, rothadt):
 || *oszt. radaḡ porhanyó, törékeny* (*locker, zerbrechlich*).
663. rög (rögö-t *gleba, rögös*):
f. runko gomoly, göröngy, rög (*massa major rotunda, gleba ma-
 jor*), *test terjedelme, termet* (*vahva rungolta robustus qua corpo-
 ris staturam*) | *ézt. ring* (*gen. ringu*), *rüngas*: *jea-r. jégdarab,
 (eis-scholle)*; *kivi-ring köszirt* (*klippe*).
 || *md. rongá, mdE. rungo test*; *holtest, dög*.
664. röp- v. rep- (röpülni, röpíteni; röptetni; röptében; röpösni):
f. ryöppy- röpülni, szállingózni (*instar pulveris volare, vento
 jactari, p.o. hó*); *ryöpiä gyors, sebes* (*velox, celer, rapidus*) | *ézt.
 rebe sebes* (*hurtig, eilig*) | *lp. rapok gyors, serény* (*alacer, qui
 negotia cito peragit*).
665. rút:
f. rietta, riettaha (*nom. rietas*) *rút* (*foedus, turpis, taeder*).
 || *oszt. rút himlöhely*: *rúdeň himlöhelyes*.
666. rügy (rügye-t)¹⁾:
f. rönny tőhajtás (*surculus, schössling*); *ronsyä- (*rönnydä-)
 surculos agere* (v.ö. *rügyezni*).
667. rüh, (rühe-t, rühes); rühed (rühedni):
f. rohtu- rühedni, rühesedni, (*scabiosum fieri*), *hegedni*; *rohtuma
 rüh* (*hautausschlag, krütze*).

¹⁾ A rügy szó nemcsak „knospe“-t, hanem „surculus“-félét is jelent, p.o. „ap-
 ró galya tavaszkor a gyümölcsfákon.“ Tájszótár. — Hangalaki tekintetben v.ö.
 m. hügy = f. kuse.

668. láb (lába-t, lábas) *pes* :

lap (lapo-t), lapos, lapály; lapúl, lapít (-úlni, -ítani) :

lp. lapa talp (*planta pedis*), *lpF.* juolgge-läppe u. a.; — *lp.* lopo: kätä-lopo tenyér (*kéz-lapja*), juolke-lopo talp; — *lp.* luobbo kiterített, lapos: luobbo kät tenyér | *f.* lappia lapos (*latus et planus*): lappia käsi tenyér; lappa lemez, lap (*lamella latior*); lappio, lappia lapos oldala vminek | *ész.* laba lap, lapos: laba-jalg talp (*fuszblatt*), laba-käsi tenyér, kirve-laba fejszelap; labata- anstricken (*strümpfe*, azaz: a harisnya szárához lábdarabot [*fejet*] toldani) | *liv.* laba lap (*kard-, fejsze-lap*); láb: laba nütköm boka (*fusz-knöchel*), sukâ laba harisnya-fej (*fuszling am strumpfe*).

|| *cserH.* lapa tenyér: jal-lapa talp | *md.* lapa: käd-lapa tenyér; *md.* lapš, *mdF.* lapuž, lapškado lapos; *md.* käd-lapš tenyér, *mdE.* lapuž vakan tál | *vog.* läpiñ téres | *zürj.* lapäs: kok-lapäs *planta pedis*.

669. lágy (lágya-t) :

f. lauhitia lahtia lágy (*haud asper, mitis, lenis*); lauhkia, lauhka v. lauhia, lauha u. a. | *ész.* lahke-kegyes, nyájas; könnyebült (ta on lahkem jobban van); lauge lágy (*gelind — időről*) | *liv.* loug (*pl. -göd*) lágy (*sanft, gelind*), lassu (*langsam, sachte*) | *lp.* lobdes, lobdok szelid, engedékeny (*mansuetus, moriger*); *lpF.* laðes kegyes, jóságos (*mild, p.o. ised gazda*); *lpE.* laaðes könnyörületes (*barmherzig*).

670. laj (malomárok — székely szó, l. Kriza, Vadrózsák) :

|| *md.* läj patak; *mdE.* lej, läj folyó, völgy, mélyút; *md.* läjnä, *mdE.* läjne (*dim.*) patak.

671. lak, lok, lék ezekben: haj-lak, -lok, -lék (l. a 152. sz.), hom-lok (132. sz.) :

f. laka födél, eresz (*schirmdach*); lake (*nom. laki, gen. laen*) boltozott födél (*gewölbtes obdach*: pään l. fej-tető, vertex cranii, suun l. szájpaddlás, vuoren l. hegy teteje) | *ész.* lak (*gen. laka*) födél, padlás (szoba, istálló fölött); lagi (*gen. lae*) = *f.* lake (*stubendecke*: suu lagi szájpaddlás, taeva l. égboltozat, firmament) | *liv.* lagg padlás: sù lagg (*gaumen*).

672. langyos :

f. lensiä langyos (*tepidus, subcalidus*) | *ész.* leesi-fölmelegíteni (*aufwärmen*).

|| *vog.* lanžiñ langyos.

673. lankad (lankadni):

f. lankee- (*lankeda-) *esni*, *lerogyni* (*cadere, labi, procidere*) |
ész. lange- *esni* | *liv.* lang- *hajlani, dõlni, esni*.

674. láp v. láb (*árvizes, mocsáros hely, p.o. Ecsedi láp*); lápa v. vápa
(*lacuna. Molnár A.*):

f. lampe (*nom.* lampi, lammi) *kisebbszeru to*, lapa (*lacus mi-
nor, lacuna aquae stagnantis*); lammikko lapa, pocseta | *lp.* lab-
bek mocsar; *lpF.* luobbol *kis to*.

675. lassu (lassan, lassabb):

f. laiska *rest, lusta* (*piger, deses*) | *ész.* laiks (*gen.* laisa) *u. a.* |
liv. laiska *rest, hanyag* | *lp.* laike, *lpF.* laikke *rest*.

676. le (leve-t, leves):

f. lieme le, leves (*jusculum*) | *ész.* leeme (*nom.* leem) *leves, le
(suppe, bruhe)* | *liv.* lem, liem *nedv, lé (saft), leves*; lemi (*pl.
-ist*) *leves (saftig)* | *lp.* lema, *lpF.* liebm *leves (suppe)*.

|| *md.* lam *leves, mdE.* lam, lame, lem *zsír, faggyú, szalonna* |
cser. cserH. lem *leves* | *vogD.* loam *leves*.

677. le (lemenni, -szállni stb., lefelé; lejobb), lent:

|| *cser.* luval, *cserH.* lival, loval *alj, fenék*: luvalne (livalne, lo-
válna) *alatt*, luvak (livaka, lovake, lovak) *alá*; luvac (livec)
alól | *vog.* lui *alsó*.

678. lebenyo, lebenyeg (az ökör lebenyoje):

f. loppa *lelógó valami* (*pendulum quid*): loppa-korva *konya-
fulu (schlappohr)*; loppa *u. a.*

679. lebeg (lebegni):

lobog (lobogni; lobogó):

f. lippu- *lobogni, lebegni* (*vento moveri, flattern*); lippu *lobogo
(vexillum)* | *ész.* lip (*gen.* lipu) *lobogo, zaszlo*; lipota- *lobog-
tatni* | *lpF.* lippa- *lobogni (flattern)*.

|| *md.* lepide- *repülni*; liberdi-, *mdE.* libirde- *lobogni* | *votj.* lo-
bal- *repülni* | *zurj.* lebal- *u. a.*

680. legény (*juvenis: volegeny, aggregeny*):

f. ylka, yrka *volegeny, notlen ember (sponsus, vir caelebs)* | *lp.*
alge *fiu (filius)*; irke, *lpF.* irgge *volegeny*.

|| *cser.* erge, *cserH.* erga, erga *fiu (filius, puer)*.

681. legy (legye-t, legyezni):

f. lintu *madár*: lentâ- *repülni, lenninkaise (nom. -äinen) het-*

pöttös böde (*coccionella septempunctata*), vagy: *musca carnivora* | ész. lind (*gen. linnu*) madár, méh (*biene*): lend-, lenda-repülni | lív. lind (*pl. lindöd*), lînda madár: lînda-repülni, lindlõ-repülni, lebegni | lp. lpF. lodde madár.

|| *md. lije-repülni*; liende-, liinde- u. a. (*fr.*)

682. lejtõ (*hegylejtõ*; lejtõs):

f. loitto lejtõs (*nonnihil declivis — ager, ripa*).

683. lel v. löl (lelni):

f. löytä-lelni, találni, löyty-lelõdni (*inveniri, adesse, sich finden*); löytõ *inventum, res inventa*: löytõ-lapsi lelt gyermek (*findelkind, findling*) | ész. leid-lelni, találni | lív. lievda- u. a. (liev-tõd läpš *findling*).

|| *cser. löld-[em]*, *cserH. lült-emelni, fölemelni*¹⁾; löld-[am] emelkedni.

684. lélek (lelke-t, lelkes):

f. löyly gõz, fürdõ-gõz, párolgás (*austus, vapor calidus*) | ész. leile (*nom. leil*) meleg gõz, fürdõ (*bad, wasserdampf*) | lív. lävl meleg gõz, lélek (*hauch, geist*) | lpF. lievl gõz, pára (*čoaskes, bakka lievl bağan hideg, meleg gõz emelkedik*).

|| *vog. lil lélek (anima), lelegzet (lilitä märes lelegzete megszorula)*; liliñ lelkes, élő | *oszt. tít lélek (geist, atem)*: tídeñ élő | *votj. lul lélek, élet*: lulo lelkes, élő | *zürj. lov, lô lélek, lôja élő, lolal-lélegzeni (respirare)*.

685. lép (*lien, splen*).

|| *votj. lub lép (milz)*.

686. lép (lépni):

lp. lavke, lpF. lavkke lépés (*gradus*); lavke-lépni (*gradum facere, gradi*).

687. lep (lepni), leped (lepedni: lepedõ):

lpF. loavde-, lp. loute- befedni (*operire, contegere*); lp. meglepni, hirtelen megtámadni (*opprimere, improvisum occupare*): lp. louta, loutak, lpF. loavda, loavdag sátorfedõ, sátor.

|| *vog. lep-fedni, takarni*: lepil házfedél | *votj. lip-fedni, takarni*: lipet fedél (*dach, deckel*) | *cser. leved-[am]*, *cserH. lebed-*

¹⁾ A „finden“ jelentés e szerint társúl evvel: „aufnehmen, auflesen“, s erre nézve figyelemre méltó, hogy a finn nyelv a löytä- igét mindig távolító határozással használja, p.o. löysin maantieltä találtam az országúton (tkp. útról).

fedni: levedeš *fedél*, ház*fedél*, takaró; *cser.H.* le*bäz*, le*bäš* *fedel*, *hajlék*.

688. lependék (*papilio*), lepke:

lp. lablok *lepke* (*papilio*) | *éoszt.* liblik (*gen.* -ku), liblikas (*gen.* -ka) *lepke*.

|| *cser.H.* lepä, *cser.* love *lepke* | *vogD.* lapa*x*, lapok *u. a.*

689. les (lesni; leselkedni):

|| *vog.* laš-, laškat- *leselkedni*, *leskelödni*.

690. lev-, le'- v. lö'- (lenni: lesznek, legyek, légyen, levő, lett v. lött):
f. lie- *lenni* (*esse*; különben a *finnben* csak a *lienen*, *lienet*, *lienee stb. módalakok divatoznak*, ezen jelentéssel: *netalán lenni*, *sein mögen*, *wol sein*) | *liv.* li- *lenni* (*sein werden*, *werden*; *sein müssen*) | *éoszt.* lee- = *f.* lie-¹) | *lp.* le- *lenni* (*esse*: *leb vagyok*, *le van*, *lijeb valek*, *stb.*); *lpF.* lä- *lenni*, *esse* (*läm vagyok*, *lä van*, *le-*gim* valek*, *stb.*).

|| *cser.* *cser.H.* li-[am] *lenni* (*fieri*, *werden*) | *votj.* lu- *lenni*, *lehetni* (*werden*, *geschehen*, *möglich sein*) | *zürj.* lo- *fieri* | *oszt.* tiv- *születni* | *vogD.* tël- (*tê-l-*) *lenni*, *születni*.

691. levél (levele-t, leveles):

|| *oszt.* lípet, líbet *levél* (*blatt*) | *vog.* luopta *levél*: *luoptiñ leveles*, *lombos* | *md.* *mdE.* lopa *levél*, *lomb*.

692. liba (*pullus anserinus*):

f. lapse (*nom.* lapsi) *gyermek* | *éoszt.* lapse (*nom.* laps) | *liv.* läpš (*gen.* laps).

|| *md.* lefks, *mdE.* lävks, *levks kölyök*, *madárfi*; *md.* lefkskä (*dim.*) *csibe*, *mdE.* lävkske, *levkske madárfi*.

693. liszt (*farina*):

f. listime (*nom.* listin) *korpa* (*furfur farinae*); *lisma kenderkorpa* (*furfur cannabis subigendae*) | *éoszt.* lessemesed (*pl.*) *korpa*.

|| *cser.* ložaš, *cser.H.* lašaš *liszt*.

694. ló (lova-t, lovas):

|| *vog.* lû *ló* | *oszt.* tau, *oszt.Sal.* lau*x*, *oszt.Sfél.* lo*x* *ló*.

695. locs (locs-pocs):

¹) Ahrens (Gram. der Ehst. Spr. 106. l.): „Hornung (1693) führt noch vollständig an: *leenen*, *leened*, *leeneb*, *leeneme*, *leenete*, *leenevad*, von *leema*, einem hülfsverbum zur umschreibung des futurs und conjunctivs, das noch in Ösel gebraucht wird, und auch im finnischen vorkommt.“

észt. lot (*gen. loti*), loti vizes hó.

696. lóg (lógni; lógatni, lógázni):

lpF. lunkka- lecsüngeni, lógni (*p.o. fül*) | *f.* lonkka, lonkko ferdén csüngő, lógó valami: lonkko-parta barba promissa, pendula; lonkku-, lonku- lógni (*obliquum pendere*) | *észt.* longu-lógni (*anbeihängen*).

|| *cser.* lüng-[em] ingani, magát hintálni (*oscillare*): lüngaldeš hinta.

697. lohad (lohadni *detumescere, deturgere, conflaccescere*: le-, meglolahadni):

f. laukea-, laukene- feszült állapotból visszaeredni: sää laukenee az idő enged (*frigus remittit, joutsi l. arcus retenditur*; kasvot laukeevat *facies marcescit* (*v.ö. lelohadni*), kukka laukee *flos marcescit*.

698. lom (*pruina in arborum ramis congelata, zuzmara; lomos fák*):

f. lume (*nom. lumi*) hó (*nix*), lumise (*nom. -inen*) havas | *észt.* lume (*nom. lumi*) hó | *liv.* lüm, lum | *lp.* lobme hó.

|| *cser.* *cserH.* lum hó (*nix*) | *zürj.* lüm | *votj.* limi | *md.* lov, lou, *mdE.* lov.

699. lö, löv- (löni, lövő, lövés; lövelleni, lövöldözni):

f. lyö- ütni ¹⁾ (*ferire, icere, caedere*) | *észt.* löö-

|| *cser.* *cserH.* lü- löni (*schliessen*) | *md.* läde- lekaszálni; *mdE.* lede- kaszálni ¹⁾, beütni (*p.o. mennykö*), löni: ledima, ledme (lövőszér) puska, tikše l. (fűvágószér) kasza; — lätse-, *mdE.* lätse- löni, beütni | *vog. li-* (*pr. 1. lüm*) löni | *zürj.* lij- löni (*ja-*

700. lök (lökni): [culari].

f. lykkää- tolni, *taszitani* (*propellere, vi trudere*): lykkää venhe vesille *navigium propelle in altum*, lykkään mieleen *menti injicio*, lykkään toistaaksi *in aliud tempus differo* | *észt.* lüka- *taszitani* | *liv.* lüku-, lükki- tolni, *taszitani*: ulz l. kilökni, számkivetni; jeddö lükki *ürügy* (*vorwand*).

701. luesk v. luesok (luesko-t; lueskos); lustos:

lp. lusskos *hig, folyó* (*fluidus*: lusskos *čace aqua fluida, non congelata*) | *észt.* loiskos *lucskos idő* (*schlackiges wetter*).

¹⁾ A „löni, schliessen“, mit természetesen még „jaculatio“-nak kell érteni, és az „ütni, vágni“ jelentések társulását, melyet egymaga a mordvin is elétüntet, a „huzalkodás“ képzelete idézi elé, mely mind a kétféle jelentéssel össze van kötve. — A *md. läde-* igének „kaszálni“ jelentésével *v.ö.* a ném. „heuschlag“ szót.

|| *md.* letkä, *mdE.* läfke *nedves*, *nyirkos*.

702. lúd (luda-t, ludas):

|| *vog.* lunt lúd | *oszt.* tunt, *osztS.* lõnt | *lúd* | *cser.* ludo, *cserH.* loda *récze*¹⁾.

703. lusta:

f. luoska, luoskio homo (*femina*) *negligens*, *squalida*.

|| *cser.* loškudo, *cserH.* luškada *gyenge*.

704. lát (látni; látogatni):

észt. vaata- *nézni* (*sehen*, *zusehen*).

705. ad, ád (adni: adomány):

f. anta- adni | *észt.* and- | *liv.* anda-, ânda- | *lp.* vadde-, *lpF.* lpE. adde- adni.

|| *votj.* ud- odaadni, *nyújtani*, *elibe adni* (*reichen*, *darreichen*, *vorsetzen*).

706. ág (ága-t, ágas); agancs:

f. oksa²⁾ ág (*ramus*) | *észt.* oksa (*nom.* oks) ág (*zweig*, *ast*, *zacke*) | *liv.* oksâ | *lp.* okse, *lpF.* oafse ág.

|| *cser.* ukš, ukîš, *cserH.* ukš, ukša ág | *md.* akšiks *fűzfa* | *oszt.* aňet, ânket, *osztS.* ânket *fa*, *karó* (*baumstamm*, *pfahl*); oňet, *osztS.* aňet *szarv*.

707. agg (aggo-t; aggastyán):

f. ukko *öreg ember*; férj (*senex*, *maritus*); *nagyatya*.

|| *vog.* ojkä férj, *gazda* | *oszt.* ika, iga, *osztS.* iki *családos ember*, *öreg ember*.

708. agy (agya-t *caput*, *cranium*: agyba főbe, agy-velő, agyon ütni):

f. otsa (*ohta) *homlok* | *észt.* otsa (*nom.* ots) *homlok*; vég, *hegye vminek*³⁾ (*stirne*; *ende*, *spitze*; *otsani végig*) | *liv.* vontsa, vuontsa *homlok*.

¹⁾ A cseremiszbén ezenkívül *ládo* (*cserH.* *láda*) „szürke“, s meglehet, hogy a „*lúd*“ az efféle színről kapta a nevét.

²⁾ Arra nézve, hogy a magy. *ága*-ban nincs az *oksa*-beli *s*-nek megfelelő hangzó, v.ö. m. *mája* = *f.* *maksa*. Az ebbeli *s*, az *oszt.* *mágot* szerint, *t*-ből eredt, s így van ez az *oksa*-ra nézve is, v.ö. *oszt.* *ânket*.

³⁾ V.ö. a finn *pää* „fej“ szónak „vég“ jelentését (l. 491. sz.). Hogy az *észt* nyelv is ebben a „fej“ jelentésből indul ki, abból látható, hogy a „*homlok*“-ot még különösebben *otsa esine*-nek is mondja, mi *tkp.* *otsa*-elő, azaz „*fej*-elő.“

|| *oszt. ûχ, oszt.Sal. ouχ, oszt.SföL. ôχ fej; oχta felsörész (das obere: χôd-oχta házfedél): oχteja, oszt.S. ogoteja fölebe; oχtena, oszt.S. ogotena rajta; oχtivet, oszt.S. ogoteji, -jeux -ról.*

709. ágy (ágya-t):

f. vuotehe (nom. vuode) ágy (bett, lectus) | észt. voodi | liv. (pl.) uoldad ágy (bett, lager) | lp. odatak, lpF. oaddatak ágy, ágy-nemü (pulvinaria et omne id quo sternitur lectus).

|| *votj. vales ágy (valil- kiteríteni, ráteríteni) | zürj. vol ágy (vol-*

710. agyar:

[sal- sternere).

|| *vog. anžer agyar.*

711. aj (aja-t, aj-t *crena, sulcus; vallis, praecipitium* ¹⁾); ajas, ajazni):

f. oja patak, vizárok (rivus, torrens, canalis, fossa longa in agris) | észt. oja, oia patak, kis folyó.

712. ajang (ajangani *szégyenelve vonakodni*):

f. ujoa- magát szégyelleni (vercundum esse, pudore suffundi): ujo szégyenlős, szemérmes (verecundus, pudens) | liv. uigö-, uigi- magát szégyelleni, szégyenkedni (uigiji blöde, schamhaft); uigali (pl. -list) szégyenlős, félénk, tartozkodó; uid szégyen (schande, scham) | lpF. ugo szégyenlős (=f. ujo).

713. ajtó:

f. ukse (nom. uksi) ajtó (ostium, janua) | észt. ukse (nom. uks) | liv. ukš | lp. uks (uksa), lpF. ufsa ajtó; uksek, lpF. uvsuk sátor ajtaja.

|| *cserH. ufa ajtó | zürj. öžes | votj. õs.*

714. akad (*megakadni, elakadni*), akaszt (*megakasztani*); akadék, akadály:

f. ehkää- megakasztani, ehkäise- impedire, prohibere, reprimere (progressum rei, fluxum sanguinis), ehkäy- elakadni, elállani.

715. al (*al-föld, -fel, -pörös: alul, alatt, alá, alól, alant; alsó, alacsony*):

f. ala, ale (nom. ali) alulvaló, alrésze (quod infra est v. subest: ali- v. ala-puoli pars inferior; huoneen ala area domus): alla alatt, alle alá, alta alól (pöydän alla, alle, alta: asztal alatt, alá, alól); alaise, aluise (nom. -ainen, -uinen) quod sub-

¹⁾ Ez utóbbi e szónak régi jelentése, melyet Mátyás Flórián „Magyar nyelvtörténeti szótárában“ (18. l.) mutatott ki. A „völgy“ vagy „mély út“ pedig rendszeren egyszersmind folyóvíz medre, s így a finn *oja* jelentése a magyar *aj-éval* igen jól fér össze.

est, substratum : pään alainen *fejalj*; alahalla, alhalla *alant*, alahalta, alhulta *alulról* : alhaise (*nom. -ainen*) *alacsony* | *éoszt. al alatt, alant*; alla *alá*, alt *alól, alulról*; alumise, aluse (*nom. -mine, -une*) *alsó, alatt való* | *liv. alla alatt, alant, ala alá, lefelé, ald, aldöst alól, alulról, alli (pl. allist) alsó, alatt való* | *lp. vuolle, lpF. vuolla alulvaló, alsó* (vuolle *keče alsó vég, vuolla-bälle alsó rész*); *lp. lpF. vuoleb inferior*; — *vuole, vuolen, lpF. vuold, vuollet alatt*; *vuolai, lpF. vuollai alá*; *vuolde, lpF. vuold alól, alulról.*

|| *md. al, ala, mdE. alo alj, alsó* (pilg-al *láb talpa*; alo-turva *alsó ajak*): *ala, mdE. alo alatt, alant*; *alu, mdE. alov alá*; *alda, mdE. aldo alól, alulról*; *md. alnä, alnenä, mdE. alkine alacsony* | *cser. ül*: *ülöl alul való, alsó* (ülöl *vuj alsó vég*), *ülnö, cserH. ülnä alul, lent*; *ülän, ülükö, ülük, cserH. ülka, ülkä alá, le, lefelé*; *ülüč, cserH. ülec alulról* | *votj. ul alul való* (*das untere*): *ulim alatt, uliś alól* | *zürj. uv, ũ (ul) alul való*: *ulö, ulä alá*; *ulim alatt, ulis, ũsän alól, ũti alatt el* | *oszt. avas alulvaló, alsó* (*avas-vôt al-szél, éjszaki szél*): *avasta alulról.*

716. áll (áll-a-t *mentum* : áll-csont, -kapcza) :

lpF. oalol, lp. olol, ololm áll, állcsont (oalol-dafte *állcsont*).

|| *md. ula, mdE. ulo áll* (*mentum*): *ula-pelks állkapcza* | *cser. onglas áll*: *o. lu állcsont* | *votj. anglen áll* | *vog. uliś*: *u-lu állcsont, állkapcza*; *vogD. uliś, ulš*: *u-päng zápfog, kvenšip-uliś gereblye-fej.*

717. alig, elig :

lpF. illa, lp. ilan alig (*aegre, via*).

718. alkalom, alkalmas; alku, alkud- (alkudni, alkuszik) :

f. alkia alkalmas (*aptus, commodus, p.o. idő, hely*) | *lp. alkes, lpF. alke u. a. (commodus, facilis).*

719. alkot (alkotni *struere, creare*) :

f. alka- kezdeni (*initium facere, ordiri*), *alotta- (*alkotta-) megkezdeni vmit, alapját megvetni* (*initia ponere*: *alotan kangasta stamina texti construo*); *alku kezdet* (*initium, exordium, origo*) | *éoszt. alga-, alg- kezdeni* | *lp. alge-, lpF. algge- kezdeni*; *algete-* (*aggredi rem, facere ut quidpiam incipiat*); *lp. algo lpF. alggo kezdet.*

720. áld (áldani : áldott, áldomás) :

*lp. aldeste- köszönni, hálát mondani: aldes, alda gratiae, háladás*¹⁾):

|| *mdE. alta-, alvta- igérni* | *cser. cserH. ult-[em] áldani, imádkozni vkéhez (p.o. jumom istent).*

721. *alud- (aludni, alszik: alvó); álom (álmo-t, almos); altat (altatni); alut, olt (alutni, oltani):*

*lp. ode-, lpF. oaððe- aludni, lp. odem álom; odaje-, lpF. oaððaje- elaludni (obdormiscere); lp. odajatte- elaltatni (p.o. manab a gyermekket), lpF. oaððate- u. a. [f. une*²⁾*) (nom. uni) álom, álomlátás; uneliaha (nom. -lias) álmos (somniaulosus); unetta-altatni, elaltatni (sopire, somno obruere) | ész. une (nom. uni) álom (schlaf, traum); une- álmodni | liv. uñ álom (uñ nāgu álomlátás, traum).*

|| *oszt. âd-, osztS. âl-[am], ôl- aludni; oszt. âdîd- u. a. (fr.); ôdam álom: ôtmañ álmos, ôtmes- álmodni (träumen) | vog. aj-, oj-, ajâu- aludni; olom, ulm álom | md. udî-, mdE. ud- aludni; mdE. udovto- altatni; md. udoma, udom, udîm, mdE. udomo álom | zürj. uñ- aludni, elaludni; un álom (iness. unmîn)*³⁾ *| votj. um, un álom | cser. omo (ômo), cserH. om álom.*

722. *anya:*

lp. edne (anya: ednam anyám); lpF. ädna.

|| *oszt. aña, añe, osztS. anki anya | vog. angu, vogD. anka, anga | votj. anaj anya, anakaj mostoha anya | mdE. aña, ebben: nizaña (nize-aña) napa, anyós | zürj. in nõ (femina): inka napa (socrus).*

723. *ángy (glos, fratria):*

|| *vog. ań, ańge, vogD. uń ángy.*

724. *apa:*

|| *vog. abe, aba, apa nagyatya.*

¹⁾ Lindahl ehhez ilyen példát ad: *lekoten aldes „gratias vobis agimus (svédül: hafven tack)“ és lek aldes „gratias ago tibi (du skal hafva tack).“* Ebből az tűnik ki, hogy *aldes, alda* tkp. melléknévi szó, „áldott“ jelentéssel; mert *lekoten, lek* = „legyetek, légy“ levén, a szó szerint való fordítás ez: „legyetek áldott-[ak], légy áldott.“

²⁾ A f. *une* e helyett való: **ule, ude*, s az *unetta-* causativalakból következik, hogy *une-* mint igető is volt meg a finnben = *lp. ode-* aludni. Ilyen igét föltételez egyébiránt az *unelias* melléknév is, v.ö. *antelias* adakozó: *anta-* adni. *antele-* u. a. (fr.)

³⁾ Azaz a zürj. *un*, teljesebben *unm*, e h. *ulm*, úgy mint *sin (sinm)* e h. *silm* = f. *silmä*. A finn *une-*val való egyezése tehát csak látszólagos.

725. ár *pretium*, áros; árú (*merx*: áruba bocsátani, árura böcsülni = *aestimare, taxare Moln. A.*), árus¹⁾:

f. arvo becslés, hozzávetés; becs, ár, érték (*p.o.* käydä pennin arvossa egy filléren kelni, *tkp.* egy fillér árdban; niin arvolta hozzávetőleg, körülbelül, *nach ungeführer schätzung*); arvoise (*nom.* -oinen) becsü, becses, becsült (niiden a. azokkal egy becsü, paljon-a. sokat érő, nagy becsü); arvaa- becsülni, hozzávetőleg meghatározni, vélni, gondolni (ei lehmää sarviinsa arvata nem szarva után becslik a tehenet) | *ész.* arvu (*nom.* arv), aru szám, számitás, vélemény (*zahl, rechnung, erachten*: minu arvust meines erachtens, arvu andma számot adni, arvu pääle panema den preis bestimmen, *tkp.* arvu-ra tenni, v.ö. árura becsülni); arva-becsülni, számitani, számlálni, vélni | *liv.* aru, ára becslés (aru pâl pända *taxiren*, aru perást *nach schätzung*), szám (*rechnung, rechenschaft*: aru tied v. and számot adni); arrö- becsülni, számitani, megítélni, vélni | *lp.* arvo ár, becs (*pretium*: i arvob vadde nem adja meg az árat), *lpF.* arvvo (arvost adnet becsülni, becsben tartani); *lp.* arvete- hozzávetőleg becsülni, gyanítani; arvote-, arvatalle- számitani, megbecsülni (*supputare, aestimare*); *lpF.* arvvale- számitani, gyanítani, vélni.

|| *md.* arše-, *mdE.* arše-, *artše-* gondolni, vélni, tanakodni | *zürj.* artal- gondolkodni, tanakodni (*p.o.* as *kostanis magokban, ma-*

726. arcz (arczo-t); orcza: [gok között].

lp. arodeje, arodea arcz (*facies, angesicht*: arodeab arodeai von *angesicht zu angesicht*).

|| *cserH.* ara arcz, személy, test.

727. ár (ár-t) subula:

f. ora kis fúró, orase (*nom.* oranen) (*dim.*) u. a., ár (subula) | *ész.* ora fúró (brennböhrer), ár | *liv.* vora, ora (v. kütt vora) (brennböhrer).

¹⁾ A m. árú és ár tulajdonképen csak egyazon szó, hosszabb és rövidebb alakkal (v.ö. *fiu* és *fi*), melynek eredeti jelentése „becs (aestimatio), ár (pretium, wert)“. Ebből fejlődött a concret „merx, waare“ jelentés, azaz: „becsnek substratuma.“ A nyelvszokás ez utóbbit kivált a teljes árú alakhoz kötötte, de az „árura becsülni“ szólásmód még világosan mutatja, hogy árú is azt jelentette a mit az ár szó teszen (v.ö. a Sajószentpéteriek végzésében: *ollyan árújú „ejus pretii“*); s e mellett azt is lehet tekintetbe venni, hogy áros, mely alak szerint az ár-hoz csatlakozik, az árus-sal egészen egy értelműleg fordul elé („mercator, venditor“).

- || *mdE.* uro, *md.* urnä ár (*subula*) | *cser.* verež, vürüz¹⁾.
728. árva:
f. orpo, orvo árva (*orbis parentibus*: orpo-lapsi árva gyermek) |
lp. orbes, *lpF.* oarbes árva; *lp.* orbul özvegy (*conjugue privatus*).
 || *md.* uris, *mdE.* uros árva (*uris-id árva gyermek*).
 729. ás (*ásni fodere*), áj (*ájni ásni. Tájszótár*):
lp. ave- ásni (*fodere, effodere*): avem árok.
 730. ásít (*ásítani*):
 || *vog.* uošint- ásítani | *votj.* vušil- u. a. | *cser.* ušt-[am] u. a.
 731. asszony (*ahszony, ahszin*)²⁾:
f. akka asszony, feleség, öregasszony, aggnö; akkase (*nom.*
 -anen) u. a. (*dim.*) | *lp.* *lpF.* akka feleség (*uxor*), akkač u. a.
 || *vog.* egva, jegva asszony, feleség | *md.* aka néne, nagynéne |
votj. akī néne | *cser.* aka, *cserH.* akä, äkä u. a.
 732. atya:
lp. *lpF.* ačče atya | *f.* ati ip (*socer*): ativo domus soceri (*ativot*:
 olla ativoissa) | *oszt.* (*Wiek kerületben*) ät atya.
 || *md.* afa, ata öregember; him (afaka) | *votj.* aj atya, him (aj
 pars kan-disznó); ataj atya, mostoha atya | *cser.* ači (afi, a'a),
 ačaj, *cserH.* afa, äfa atya | *oszt.* afa atya | *vog.* äže.
-
733. eb (*ebe-t*):
 || *vog.* amp eb, kutya | *oszt.* ämp.
 734. edény:
 || *cser.* ate edény (*ket-ate kosárka*); *cserH.* äta, äteder edény |
vog. väta, vätä edény.
 735. édes *dulcis*:
f. ytelä³⁾ édeses, émelyítő (*subdulcis, nauseolus*).
 || *vog.* ätiñ édes.
 736. ég (*égni: égetni*):
 || *cserH.* ing-[em] égni, ingd-[em] égetni; *cser.* engd- égni, sütni
 (*nap*).
 737. egész (*integer, totus: egészség sanitas*):
f. ehia, ehkia ép, egész (*non fractus, integer, salvus et sanus*) |

¹⁾ NyKözl. VI, 195. l.

²⁾ Az *asszony (ahszin)* szó képzéséről l. NyKözl. VI, 26. l.

³⁾ Képzésére nézve v.ö. f. *vetelä* híg, vizes, ettől: *vete viz*.

észt. ehita-¹⁾ építeni, fölkészíteni, ékesíteni (bauen, zurüsten): ehitaja építő mester.

738. egy, egy (eggye-t unus; egyedül, egygyik)²⁾:

f. yhte (nom. yksi) egy: yhteen egybe, öszve, yhdessä egyben, együtt, ynnä (yhtenä) együtt, egyetemben, yksin egyedül, yksinäise (nom. -äinen) egyedül való, solitarius|észt. üks (gen. ühe = f. yhden, tö: ühte) egy: ühte egybe, öszve, ühes egyben, egyszersmind, ükski egyedül, egyenként; üksik (gen. -ku) egyedül való | liv. üks (gen. üd) egy: ūnis együtt, egyetemben, üksin egyenként | lp. akt, akta, lpE. oht, ohta, lpF. oft, ofta egy: lp. akten, lpF. oftan, ovtast együtt (p.o. akten viesot együtt lakni), akti, lpF. ofti egybe, öszve; aktain, lpF. ofto, oftonessi egyedül. || cser. ikte, ik, cserH. ikta, ik egy: ik-veres együtt, egybe; iktegeč, cserH. iktan-iktan egyenként; iktaže, cserH. iktaža egyvalamelyik | votj. og, odig³⁾ egy | zürj. ötik³⁾ egy: ötnas egyedül; ötlaïn együtt, ötlaïö egybe, öszve | vog. äk, äkve egy | oszt. i, it egy: i pis egyszer | md. ifkä³⁾, fkä, mdE. ve, vejke egy; fti, mdE. vejke egyenlő.

739. éj (éje-t, éj-t nox: éjjel, éjtszaka):

f. yö éj: öin-päivin éjjel-nappal; keski-yö, puoli-yö, sydän-yö éjjel | észt. öö éj: kesk-öö éjjel, öösel éjjel, ööseks éjtszakára | liv. öö éj: öözö, ööz éjjel, puol öö éjjel | lp. ija, lpF. iga, ija éj: kaska-ija, lpF. gask-iga éjjel; iko, lpF. ikko éjjel. || vog. êt, iêt⁴⁾ éj | cser. cserH. jut⁴⁾ éj: judom, cserH. judam éjjel: jut-pel észak, éjjel | oszt. ât⁴⁾ éj; âtna éjjel; — osztS. jö-

¹⁾ Származott ige, melynek a finnben ehittä-felelne meg. A jelentésre nézve v.ö. m. ép és építeni.

²⁾ Régibb írók (Erdösi, Pázmány) kettős gygy-vel írják az egy szót, s a mai nyelvejtés is hallatja meg e kettözést. Az egyedül azonban egyszerű gy-vel van, a miből azt lehet következtetni, hogy az ebbeli egyed- tkp. egygy. — A önhangzója a Halotti beszédben i: ig, iig.

³⁾ A votj. zürj. odig, ötik alakokban az od, öt az a mi a finn yhte-nek megfelel, a g, k (ig, ik) új képző, mely nem tartozik a számuév egyszerű tőjéhez; csak is öt jelenti az „egy“-et a zürj. ötnas, ötlaïn adverbiumokban. A votj. og el- lenben egy az yhte-nek megfelelő alakból úgy rövidült el mint a cser. ik e h. ikt. Hasonlóképpen a md. ifkä, fkä, mdE. vejke-ben kă, ke új képző, s ezen alakok legközelebb ilyenekre vezethetők vissza: ift-kă, veht-ke, v.ö. a f. ykdehsän-nek megfelelő „kilenczet“: md. vehksa, mdE. vejkse. A mdE. ve (ke járulék nélkül) e h. vej, veht = f. yhte; v.ö. az evvel szintén egyező md. fti „egyenlő“ alakot.

⁴⁾ A vog. cser. oszt. êt, ât, jut alakokbeli t-t képzőnek kell tekinteni, mely

gon *éj* | *zürj.* voj *éj*, *éjszak*: vojen *éjjel*, voija *éjjeli* (*nocturnus*) | *votj.* új *éj*: ün *éjjel*; — juzges pal *éjszak* (*norden*) | *md.* ve, vej, *mdE.* ve, vä, veä *éj*; vet *éjjel*.

740. él (*acies*: kard, kés éle, két-éltü), éles:

|| *vog.* êlm, ilm *el*: êlmiñ *éles*.

741. él (élni: élet, élő; éledni, élesztteni; élemedni; eleven; elég, eledel):

f. elä- *élni* (*vivere*): elämä *élet* (*vita*), elävä *élő*, eleven, *élő* *álat* (*v.* eläime, *nom.* eläin), elo *élet* (*vita, victus, seges v. frumentum, pecus domi alendum*); elättä- *éltetni, tartani, nevelni* (*sustentare, alere, nutrire*); elähtä- *élemedni* | *ész.* elä-, ela- *élni, lakni*: elaja *élő, eleven, állat, lakó*; elu *élet, elav* (*gen. -va*) *eleven*; elata- *életben hagyni* (*f.* elättä-), *élemedni* (*f.* elähtä) | *liv.* jela- *élni, lakni*: jeläji, jeläi *élő, eleven, jelämi élet, jószág, vagyon*; jeläb *élő, eleven*; jel (*pl.* jelüd) *élet, lakás, ház* | *lp.* jele-, ele-, *lpF.* älle- *élni*: jelem, elem, *lpF.* ällem *élet*; *lpF.* äled *élet-idő*; älo, älek, *lpF.* älo *nyáj* (*grex pecudum*); *lpF.* äleto- *éltetni, életben hagyni v. tartani*; — *lpF.* älsär *élnék, eleven*.

|| *cser.* *cserH.* il-[em] *élni, lakni*: ilemaš *lakóhely, cserH.* ilmäs *élet*; iliš *élet, cserH.* ileš, iliž *ház, szoba*; iliž-[am] *cserH.* ilž-, iliž- *megéledni* | *votj.* ul- *élni, lakni*: ulep *eleven, ulž- föléledni* | *zürj.* ol- *élni, lakni*: olanin *domicilium* | *vog.* alem, alm *élet* (*f.* elämä); jälp, jelp: j. vit *élő víz* (*melyben a halak megélnék*) | *md.* éfa-, erä-, *mdE.* éfa- *élni, lakni*: éraf, eräf, *mdE.* éramo *élet*; éraj, eräj, *mdE.* eriča *lakó, lakos*; eräjks *soká élő, elemetes*; — *md.* ärik, *mdE.* érak *eleven*.

742. elő (*anticus, primus*: előhad, -kaszás, szügy-elő, először, előre, vminek eleje, elejébe); előtt, elé, elől; elül, eleve, el (*mellett el, elannyira, elhallik, elromlani, elmenni stb.*¹⁾); első:

a m. *éjt-szaka*-ban is mutatkozik; az e nélkül maradó *ä-, ê-, ju* a *f.* *lp.* *m.* *yö, ýja, éje*-nek felel meg, a melyekhez az osztS. *jögon* is csatlakozik.

¹⁾ A m. *el*, mint igehatározó, nem egyéb mint *elé*-nek elrövidült mellékalkaja (*v.ö.* *belé* és *bel*, *be* — *belment, bement*; *meg* e *h.* *megé-, nek* e *h.* *neké, neki, -hoz* e *h.* *hozzá*); első jelentése „*elé-felé, előre*“, a melynél fogva mint igehatározó a cselekvésnek célja felé haladását, célhoz jutását, sőt célon túl menését (*el-érik, elfő*), vagy pedig tartamos folyamatját emeli ki. De a „*weg, fort*“-féle jelentése is ugyanez alapjelentésből („*elé-felé*“) való, minthogy a „*távol valóságot*“, mely látásunk határán is túl van, mindig az előttünk való térbe helyezük, a

f. ete (nom. esi) elő, vmi előtt való; esi-puoli pars antica, esi-huone előház; eteä elülről; edellä, edessä elül, előtt; edeltä, edestä elülről, elől; edelle, eteen előre, elé felé, elé; etevä előkelő, kitünő, etevämpi előbbvaló, különb, erősebb; — etu elő (p.o. etu-joukko előhad, etu-jalka első láb); — etää (etähä) távol valóság: olla etäällä távol lenni, tulla etäältä távolról, messziről jönni; etäise, etähise (nom. -inen) távol való, távoli, messze levő|észt. esi arató pászta¹⁾: ete elé, előre (ete tooma elérni), ees (f. edessä) előtt, eest (f. edestä) elülről, elől; eel (f. edellä) elül, eele előre, eelt elülről|liv. jedd, jeddö elé, előre, jeds, jedsö előtt, jedst elől, elülről; jeddöl előtt, előbb|lp. aut, auta, lpF. auda elő (auta-keče, auda-gäčče pars anterior); auteb, lpF. audeb anterior, prior: auti, lpF. ouddi elé; auten, lpF. audan előtt; autest elől; lpF. audast elől, előtt, elül, elülről; lpF. audas előre (audas mañas előre hátra): autel, autela, autelen, lpF. auddal előtt, előbb.

|| *vog. eli elő, első, efäl előre, jelit első; vogD. ielt első, iläl előre, il-poalt előtt; il: il-mi- eladni|oszt. it: itpeja elé, itpena előtt, elül, itpivet elől, elülről; osztS. it: ilpija elé, ilpina előtt, elül, ilpiux elől, elülről; — odeñ, osztS. äleñ elő, első (odeñ pân mutató ujj)|votj. velis első (erster)|zürj. ilin távol (in loco remoto); ilö, ilä távolra, messze, messzire; ilis, ilisän, isän távolról|md. ičkezä messze, távol, ičkezi messzire, ičkezdä messziről (v.ö. f. etähise).*

743. elme (jó, éles, tompa elme; elmés):

f. äly ész, értelem, észrevevő s ítélő tehetség (facultas animadver-tendi, intelligendi et judicandi); älyise (nom. -inen) animadver-tens, intelligens, perspicax, prudens; alyä-, äly-²⁾ észrevenni, átlátni, érteni|lp. elvö-, elvete-²⁾ észrevenni.

mint is több nyelv a „távol“ fogalmat „elő“ jelentésű szóval fejezi ki: v.ö. lat. *procul* (*pro* = skr. *pra-*), gör. *πρόσω, πρόρω*, ném. *fern*, melyek mind az indogermán (szkr.) *pra* szón alapulnak (v.ö. *prathama, πρώτος, primus, first*); finn *etää*, az *ete* mellett: lásd a cikkben a finn alakok között.

¹⁾ Ezen különös jelentése a finn *ete (esi)* és *etu*-nak is van („striga agri v. prati, cuique foeniseftori obvia, vel a quoque secunda“); egyébiránt az csak az „elő“-nek bizonyos alkalmazása („a mi az arató, a kaszás előtt van“), mely a magyarban is mutatkozik; v.ö. „előt fognak a kaszások“; „e keskeny földet három előbe lehet fogni.“

²⁾ A m. *elme* megfelel ilyen igétől származó névszónak, mely a finnben

744. em (emni, emik : csecs-emő ; emtetni ; emlő) :

f. ime- emni, szopni, beszívni (p.o. föld a vizet : imevő lapsi csecs-emő ; imettä- emtetni | észt. ime- szopni, szívni ; imitse- nedvességet beszívni, imeta- emtetni, szoptatni | liv. imu-, immi- emni szopni : immiji v. imbü läpš csecsemő ; imt- emtetni | lp. námme-, lpF. námma- emni, szopni : námmeje mana csecsemő ; námmate-, lpF. námate- emtetni.

|| oszt. em- szopni.

745. eme (eme-állat femella, eme-disznó scrofa, eme-tyúk) :

f. emä anya (mater, genetrix) : emä-sika eme-disznó, scrofa | észt. ema anya : ema hobune kancza ló ; emase (nom. -ane) nő-, nőstény (weiblich) | liv. jema, ême, âma anya, nőstény.

|| oszt. ima nő, feleség.

746. emse sus, scrofa :

f. imisä szoptató nőstény állat, emse (animal femininum lactans, scrofa) : imisä-koira szuka, i-kissa nőstény macska | észt. emis emse.

747. ének (éneke-t : ének-szó ; énekes, énekelni) :

f. ääne hang (vox hominis et animalium, sonus) : ääntä- hangot adni, hangosan szólni, szavazni, szólni (madr) | lp. jäna, lpF. jedna hang, szó (sonus, vox : laut, stimme) ; lp. jänate-, lpF. jednado- vocem edere.

748. ép (épe-t integer ; épen v. éppen, építeni, épülni) :

lp. ob, obbo egész ¹⁾ (totus, p.o. obbo peiveb egész napot), obboti egészen (p.o. luviб megáztam) ; obbes a hótól járhatatlan, elzárt ¹⁾ (invius propter nivem, p.o. út) ; obdes ép (integer, non fissus, non laceratus, p.o. edény, ruha) ; — lpF. ob, obba

alyamä, alymä („animadversio, intellectus“) volna, a rendes ma, mä képzővel, melylyel p.o. elämä (élet) van ettől : elä- élni.

¹⁾ Tudva van, mily közel állanak egymáshoz az „egész. ganz“ és „ép. sanus, integer“ jelentések. A m. egész is „épet“ jelent az egészszög származékában ; szintígy az észt terve „ép, gesund“ és „egész, ganz“ (p.o. terve aasta egy egész év), míg a finnben terve csak „ép, egészséges“, v.ö. ném. heil (sanus), svéd hel (egész) ; latin salvus = gör. σωος (egész), szkr. sarvas (egész, mind). — A lp. fini obbo, umpe szók egyrészt egyenesen az „ép, egész“ jelentéssel vannak, melynek értelme az, hogy : „megszakadás vagy hézag nélkül minden részeivel bíró“ ; másrészt az obbo, umpe jelentésében a „hézagtalanság“ értelménye lép előtérbe, mely a. m. „valamely tárgy részeinek szoros érintkezése, egymáshoz záródása“ — innen azután az „elrekedt, zárt, csukott, bedugult“ jelentések. — A m. építeni (há-

egész (obba mailbme az egész világ): obban egész, ép (fölvá-
gatlan); obbo, obbas ép (p.o. edény)|f. umpe (nom. umpi) tö-
kéletes zártság, nyílástalanság, hézagtalanság (status rei undique
clausae, apertura carentis): umpi-tie via clausa, nive obruta
(v.ö. lp. obbes), umpi-silmin becsukott szemmel, umpi-aita (egész
kerítés), agellus circum-circa septus, umpi-lampi lacus sine ostio,
umpi-uni (ép álom) sommus dulcis, non abruptus, umpi-suoma-
lainen nonnisi Fennice loquens, stock-finnisch; tie menee um-
peen via clauditur (nive), kaksi päivää umpeensa két egész
nap, vatsa on ummella alvus est obstructus; umpise, umpinaise
(nom. -inen, -ainen) undique clausus, umpea- (*umpeda-) cir-
cumcirca claudi; ummista- claudere, obturare|ész. umbe (nom.
umb): umbe-aed egész kerítés (zaun ohne eingang), bekerített
darab föld; umb-aher egészen meddő (tehén), umb-tee járhatat-
lan, hóval tele fűtt út; umbse- (nom. umbne) töretlen (út), tö-
mör (unausgehöht, p.o. kont csont)|liv. umbö töretlen, tele fűtt
(ungebahnt, verstümt, p.o. út): umbös kiet zárt edényben főzni
(verdeckt kochen); umštimi szorulás (obstruction, v.ö. f. ummista-).
|| md. ämbä mind, egész (odáig = lat. usque).

749. est, este, estve:

f. ehtoo est, este (vesper, tempus vespertinum: päivä on ehtool-
la sol ad occasum vergit); ehtoona, ehtona vesperi; ehtoise
(nom. -oinen) esti, estveli|ész. öhtu (nom. öht) este, öhtuse
(nom. -une) esti|liv. öödög, üdög este, nyugat: öödön, üdön
este, estve (abends)|lp. ikto, lpF. jifta, jifti, lpE. jehti tegnap¹⁾;
ektaš, lpF. ivtaš, jivtaš tegnapi.

750. ester (meddő, magtalan: székely szó):

f. ahtera meddő, nem fejős (gelt, güste: lehmä on ahterana a
tehén nem ad tejet)|ész. ahtra (gen. ahtra) u. a. |liv. ädörs (pl.
-rd), ädr meddő (unfruchtbar, güste).

751. es- (esni, esik), ejt (ejteni):

zat) ige megint nem „éppé tenni“ (a mi anyai volna mint „reparálni“), hanem :
„vmit részekből összerakni, úgy hogy a részek közt kellelten hézagok ne ma-
radjanak.“

¹⁾ Az „este“ szó hasonlóképen a „tegnap, heri“ kifejezésére szolgál, p.o. a
szláv nyelvekben: večer este, večera tegnap; a litvánban: vakaras este, vakar teg-
nap. Ugyanazon észjárás szerint azután a „holnap, cras“ is a „reggel, morgen“
ról neveztetik el.

|| *votj.* üs- *esni*, *dobódni* (*fallen, geworfen werden*) | *zürj.* *us- esni* (*labi, cadere*); *uskäd- leejteni, ledönteni* (*facere ut cadat*), *uskedš- levetni magát, ledölni* (*procidere*) | *cser.* *voz-[am]* *cserH.* *vaz- esni, lefeküdni*; *cserH.* *vazekt-[em]* *ejteni, helyezni.*

752. *ész* (*jóeszü, észre venni, eszes*):

f. *aisti ész* (*vis mentis animadvertendi, percipiendi et judican- di*); *aisti- érezni, észrevenni, észszel fölélni* (*sensu apprehendere, mente percipere, animadvertere*) | *lp.* *aice-*, *lpF.* *aicce- észrevenni.*
|| *vogD.* *us ész*: *usiñ eszes, ustâl esztelen* | *cser.* *uš, cserH.* *uš, oš, aš ész, emlékezet*: *ušešem vozo eszembe esett, jutott*; *ušan eszes, okos, bölcs* | *votj.* *viž ész, belátás, okosság, vizmo okos.*

753. *év* (*éve-t, éves*)¹⁾:

lpE. *ihe, iye év* (*annus*), *ivaž éves* (*jährig*); *lp.* *jake, jape, lpF.* *jakke év* (*jakes jakai v. japest japai évről évre*) | *f.* *iká életkor, életidő* (*aetas*), *örök idő* (*ijáksi örökre*); *ikáise-*, *ijäi- se-* (*nom. -äinen*) *idős, korú*: *vähä-i. kiskorú, yhden-i. egy- idős* | *eszt.* *iga* (*gen. ea*) *életkor, életidő*: *pitk iga hosszú élet, noor iga fiatal kor* | *liv.* *iga életkor, -idő, örök idő.*

|| *cser.* *cserH.* *i, î év*: *i-geče* (*év-nap*) *idő, idők*; *iaš éves*: *me- nar iaš hány éves* | *mdE.* *ie, i év*: *od-i új-év.*

754. *emlékez*: *emlékezni, -zik*: *emlékezet*), *említ, emlejt* (*emlí- teni; emlegetni*)²⁾:

f. *miele-* (*nom. mieli*) *ész, emlékezet* (*lyhyt m. rövid ész, gyen- ge emlékezet*; *panen mieleeni in mentem v. memoriam condo*; *pidän mielessäni memoria teneo*); *kedv, szándék* (*on mieli sa- noa kedvem van mondani*; *rikon mielesi kedvedet szegem*; *teki hyvällä mielellä jó kedvvel tette*; *mieltä myöden kedv szerint*:

¹⁾ Megjegyezhető, hogy a *m. év* szó régiben „aetas“-t is jelentett: „öreg embernek éve szerint“, „gyermekségnek évében.“ Mátyás F. (NyKözl. III, 335.).

²⁾ A *m. eml.*... megfelel a finn-ugor nyelvekbeli *miel, mäl, miä-*nak a leg- könnyebb hangzóátvétéssel, mely a mássalhangzók rendjén semmit sem változ- tat. — A *m. említ* (*emlejt, *emleht*) egyébiránt képzőjénel fogva causativ ige = *f. mielttä-*, *md. mälaftä-*, melyek nem közvetlenül a *miele, mäl* névszóból, hanem a *f. mieli-*, *md. mäla-* igéből erednek (az utóbbi a *mäla-m* szóban), v.ö. *lp. miäle-*. Ennek megfelelő igének causativuma az *emlejt*, s ugyan arra támaszkodik az *em- lékez-* ige is. — Alapjelentése a *miele* stb. szónak „ész“, mint azon lelki tehetseg, mely a külvilág tárgyával foglalkozik; innen kiváltképen az „emlékezet (an etwas denken, im sinne haben)“ jelentés indul ki, másrészt a „szándék, kedv“ jelentés fejlődik.

pro lubitu, quantum placuit): mieli- föltenni magában, szándékozni (*mente destinare, sibi proponere*); gondolni, vélni; rá-gondolni, magának kívánni (*nainen mieli miestä puella maritum sibi exoptat*); mielittä- szándékozni, kívánni, mielittele-u. a. (*fr.*) (mielittelen rahaa pecuniam exopto) | ész. meele (*nom. meel*): lühike meel rövid emlékezet (*gedächtniss*), meeles pida-*dama memoria tenere*, meelest ära-minema *memoria excidere*, meele tuletama emlékeztetni vmire, emlékezetbe juttatni; meelel v. meelega szánt szándékkal, meele párast kedve v. tetszés szerint | *liv. mël* (*pl. mielid*): miels pidd el nem felejteti (*memoria tenere*), mielő aij emlékezetbe hozni (*tkp. hajtani*); ta um juväs miels jó kedvben van (*ist wolgemut*) | *lp. miäl, miäla, lpF. miella* ész (*mens, ingenium, mana-miäl intellectus puerilis*), kedv, szándék (*lpF. must miella lä vuolgget szándékozom elmenni*); — *lp. miäle- érteni* (*sapere, intelligere*: kalle mon tab miälab istud probe intelligo).

|| *md. mäl, mdE. mel* ész, *kedv* (*mdE. melse ašči eszemben van, emlékszem*; *moñ melem uli kedvem van, szándékozom*; *meļ-vanī, md. mäl-vanī jóakaró, részvevő*; — *md. mälam, mälam emlékezet, mälamu emlékező*; *md. mälafti-, mälafti- emlékezni, mdE. melavto- búsulni, szomorkodni*; *szomorítani: melavks bánat, bú, gond* | *votj. mül* (*sinn, gesinnung, l. fentebb a 13. számot*) | *zürj. miv, mī* (*mül*): *miv-kid, mī-kid* ész; *miv-kida eszes, okos* (*prudens*), *mī-kidtam insipiens*.

755. i-fü, é-fü (ifjú, iffjú) 1):

|| *cser. ige, cserH. iga állatnak fia, kölyök, madárfi* (*igem eštaš megfiadzani*): *ik-šebe, cserH. ik-šiba gyermek* (*e h. ige-šubo; a šubo magában is: gyermek*) | *mdE. äjed, äed, eed, md. id* gyermek; *mdE. äjedne, ejene, md. ednä, idnä u. a. (dim.)*: *mdE. ej-kakš gyermek* (*e h. ejed-kakš, v.ö. ejdist-kakšost gyermekük*) | *votj. äkä füü* (*knabe*) | *vog. ä-pi kis füü, unoka* | *oszt. äj kicsiny*.

1) Kétséget sem szenved, hogy a m. *ifjú* összetett szó, melynek második része *fü*: hasonló összetételek a *cser. ik-šebe, mdE. ej-kakš, vog. ä-pi*. Párja e szónak a magyarban *férj-fü* (511. sz.) „nagykorú ember“, míg az *i-fü* „kiskorú ember.“

756. igaz (igaza-t; igazság; igazítani, igazodni):

f. oikia, oikea (*oikeda) egyenes, igaz (rectus, haud curvus; p.o. via; rectus, haud falsus, debitus, justus), jobb (dexter); oikein recte, juste, bene; oikeute (nom. -us) igazság (jus, justitia); — oikene- igazodni (rectum fieri, erigi; corrigi, emendari), oijenta- igazítani (p.o. vkit útba), föl-, megigazítani, kinyújtani (grade ausstrecken, reichen, p.o. kezét)|ész. öige, öigeda egyenes, igaz, helyes (gerade, recht, gerecht, richtig); öigus igazság; öigenda- igazítani, oda nyújtani|liv. õigi (pl. -gist) igaz, helyes (recht, gerecht, wahr, richtig, redlich; recht, berechtigung), õigõs igazság, törvény|lpF. vuoiggad igazságos, méltányos (mi rieft ja vuoiggad lä was recht und billig ist), vuoiggadvuot méltányosság.

|| cser. vik egyenes (rectus): cser. cserH. viktar-[em] egyenesíteni, eligazítani, gyógyítani; cser. vîn-[em] egyenesülni (rectum fieri, se corrigere, = f. oikene-)|mdE. viede, vied, md. vidä, vide (= f. oikeda) egyenes, igaz, jobb (dexter): vidi-šeri, mdE. vied-pelej jobbra.

757. igen:

f. ihan, ihdan igen, egészen (valde, omnino, plane: ihan uusi egészen új).

758. ijed (megijedni):

f. äikähtä- megijedni (subito expavescere, pavore exsilire v. vociferari).

|| md. ävede- ijedni, megijedni; äifte el-, megijeszteni: äiftëma madár-ijesztő.

759. in (servus¹): inség, inkedni szükölködni):

|| vog. enke, inke szolgáló: enk-âj szolgáló leány.

760. iny (palatum, gingiva):

f. ikene (nom. iken), ikenehe (nom. ikene) iny, inyhús (gingiva dentium)|ész. igemed, higemed (pl.) u. a. (zahnfleisch)|liv. igmõd (pl.) u. a.

|| * zürj. ań inyhús (десны).

761. ip, ipa (socer):

¹) Az in szó (magashangú) régenten „servus“ (Mátyás F., NyK. 208. l.), a későbbben bejött szláv szolga helyett; a még élő származékában az „aerumnosus, szükölködő, végső szegénységben levő“ jelentés miképpen állott elé, könnyen képzelhető.

- f. *appe* (nom. *appi*) *ip* (*socer*) | *lp.* *vuoppa*, *lpF.* *vuop.*
 || *vog.* *up ip* (*socer*) | *oszt.* *ûp*, *osztS.* *ôp* | *cserH.* *oba ip*.
762. *iparkod-* (*iparkodni niti, adlaborare*):
 f. *upera*, *uopera iparkodó, serény (gnavus, assiduus)*.
763. *ir* (*unguentum: ires, irezni*):
 f. *ihra disznózsír, szalonna, zsír (adeps suillus, pinguedo animalium)*.
764. *iz* (*szilva-, szőlő-iz*):
 f. *isku csiriz (massa farinacea, gluten — kleister: leipä on iskulla panis est glutinosus, male coctus et saporis ingrati)*.
765. *ismer, ismér, ösmér, esmér* (*ismerni: ismeret*):
 f. *ymmärtä- érteni, megérteni, tudni (mente capere, intelligere): ymmärtävä intelligens, prudens | lp.* *ibmarte-*, *lpF.* *ibmerde-*, *lpE.* *ibberde- érteni (intelligere)*.
766. *izzó* (*fervens, exaestuans: izzó szén, tűz, vas*); *izzad* (*izzadni fervescere, incalescere, sudare*):
lp. *acek*, *lpF.* *accagas izzó (p.o. acek route, lpF. accagas ruovdde izzó vas)*; *lpF.* *accage- fervere.*
 || *md. mdE.* *eže- melegedni, ežde- melegiteni* | *votj.* *est-füteni* (*gur e. a kályhát füteni*) | *zürj.* *öz- égetni, gyújtani (urere, accendere)* | *vog.* *is- melegedni; ižim meleg.*
767. *odu, odvas*:
 f. *onte* (nom. *onsi*) *odvas (cavus, p.o. fa)*; *odu, odvasság (cavum, cavitas: puu on onnella arbor est intus cara)*; *ontelo, onteva odvas, lyukas (p.o. fa, fog) | észt. (Dorpaí) oos, öös belül üres (hohl); észt. (Revali) ööne u. a. | lp.* *vuovd, vuovda odvas fa, faodú; lpF.* *vuovd odvas (p.o. muor fa)*.
 || *md. unda, mdE.* *undo faodú, odú: undu, mdE. undov odvas* | *oszt.* *ont* *belső rész (das innere)*.
768. *okád* (*okádni*):
 f. *oksenta- okádni (vomere, evomere)*; *oksetta- vomitum ciere; oksemukse (nom. -mus) okádek, hányadék (auswurf) | észt.* *oksenda- okádni; okse okádek, okadás | liv.* *oksnö- okádni | lp.* *vuokse-*, *lpF.* *vuofse- okádni.*
 || *oszt.* *âxt-*, *osztS.* *ûgol- 'köpni* | *md.* *uksendí-*, *mdE.* *uksno- okádni* | *cser.* *ukšinj-[am] okádni; cserH.* *ukšecma okadás* | *zürj.* *vos-vomere, vosal- u. a. (fr.); vos- (instr. voskän) vomitus.*

769. oldal:

lp. érték, *lpF.* ärtteg oldal: érték-takte v. erte-takte, *lpF.* ärtteg-dafte oldalsont, borda (rippe).

|| *votj.* urd oldalsont, urdes oldal | *zürj.* ord oldal; ord-lî oldalsont: ordîn -nál, mellett, ordö v. ordä -hoz, ordis -tól, mel-lől¹⁾ | *cser.* örtöz, ördüz, *cserH.* ördez oldal; félre eső, idegen: ö.-lu oldalborda, ö. jing idegen ember | *md.* irdes, *mdE.* irdis oldalborda.

770. olvas (olvasni *legere*, *numerare*)²⁾:

f. luke-olvasni (*numerare*, *legere*); luku szám, számbevétel (*numerus*, *numeratio*) | *ész.* luge-olvasni, elmondani (*lesen*, *zählen*, *aufsagen*); lugu szám (*zahl*, *rücksicht*: lugu pidama számot tartani), dolog, történet (kui se lugu nenda on ha a dolog úgy van) | *liv.* lug-, lugu-olvasni (*lesen*, *zählen*); lug (*pl.* -gûd) szám | *lp.* lokke-, *lpF.* lokka-olvasni (*numerare*, *legere*): *lp.* *lpF.* lokko = *f.* luku; *lpF.* loyade-olvasgatni, loyáše- valamennyire olvasni.

|| *md.* luvî-, *mdE.* lovo-olvasni, számlálni | *vog.* lau-szólni, lauint-olvasni | *cser.* lud-[am], *cserH.* lud-, lod-olvasni (*legere*, *numerare*) | *votj.* liđ-, liž- u. a., liđ szám | *zürj.* liđ-*legere*, *numerare* liđ *numerus*.

771. oszl-, oszt (oszlani, oszlik; osztani):

f. osa rész (*pars*): ositta-részekre osztani | *ész.* osa rész | *liv.* voza u. a. (teíl, anteíl) | *lp.* ose, *lpF.* oasse u. a.

772. örvend, örül (örvendeni, örülni), öröm:

lp. arvok, *lpF.* ervok vig (*munter*, *alacer*, *vividus*); *lp.* arvo-, arva-jól találni magát (*p.o.* valamely országban), arvodatte-hilarare; arvos, arves jucundus, laetus: arvosve-contentum esse (v.ö. froh sein).

773. ős (*avus*), ís³⁾:

¹⁾ Castrén, Elem. gramm. Syrj. 105. 1: „observandum, postpositiones ordîn, ordü, ordis se potissime ad personam referre.“

²⁾ A m. olvas a legkönnyebb hangátvétéssel (v.ö. eml., 754. sz.) = *lovas; az s tkp. gyakorító képző, a melynek hasonmásával (s) a md. nyelv is képezhet gyakorító igéket, p.o. aluvî-, lovo-ból ért: luvše-, lovše- (luvše-, lovoše.); v.ö. keres, 21. sz.

³⁾ Értem a H. Beszédbeli ise (isemucut) szót, mely kétségen kívül egyazon

f. äijä ös (*avus, atavus*), öreg (*senex vetulus, maritus*), aijäse (*nom. äijänen*) u. a. (*dim.*) | lp. aija, lpF. ağa *avus*.

774. ösvény (*semita, trames*)¹⁾:

f. askele- lépni, lépdelni (*gradi, schreiten, gehen*), askelehe (*nom. askele*) lépés; astu- lépni | ész. astu-, ast- lépni | *liv. astâ* u. a. || *md. askele-, mdE. eskile lépni, járni; mdE. eskilde-* u. a.; eskildeme-, eskildima *ösvény* | *cser. ošked-[em], cserH. ašked-lépni (gradi)*: ašked-tolaš, ašked-miaš *aggredi, accedere* | *vogD. uoš lépni, uošel lépés.*

775. ősz (*canus; ősz fej, haj*):

|| *cser. ošo, cserH. oša, oš fehér* | *md. akša, mdE. ašo* u. a. | *zürj. ježid* u. a.

776. új (uja-t *novus, recens; újabb*):

f. uute (*nom. uusi*) új (*novus, recens*): uusi-vuosi új év, uudesta újból, újra (*denuo*) | ész. uus (*gen. uue = f. uuden, uu'en*) új | *liv. ūž (gen. ūd) új: ūdst újból, újra* | lp. od, oddo, oddos, lpF. ođas, ođda új (oddo jake új év); lpF. ođđakak új holmik (*p.o. új ruha, csizma*).

|| *cser. uo, cserH. ū új* | *md. mdE. od új, fiatal: od-i új-év, od-ava mostoha (új) anya; md. odu, odsta, mdE. odov újra, újból* | *votj. viľ új: viliš újból* | *zürj. viľ novus, viľis denuo.*

777. unszol, onszol (unszolni: ráunszolni, unszolás)²⁾:

f. ano- kérni, megkérni, megkérni (*petere, rogare; bitten, ansuchen*): anoo pappia papot kér, p.o. a beteg, vagy: papot választ a gyűlésen): anomukse (*nom. -us*) kérés, kérelem | lp. ano-, adno-, anote-, lpF. adno- kérni, kérést tenni.

|| *md. mdE. ana- kérni, követelni, koldúlni; md. antšc- kéregetni, koldúlni.*

szó az *ös*-sel (mely helyett *öse* alak is fordul még elé az Érdi codexben: *ösejöknek, olv. ösejöknek*; 1. NyKözl. III, 325.), a miért is azt hosszú hangzóval *is*-nek kell olvasnunk. Egyezik pedig *ös* a f. *äijäse* *dim.* alakkal; v.ö. *rés* (649. sz.) = f. *reikäse*.

1) *Ösvény*, úgy mint a *mdE. eskildeme*, „lépő út (*fuss-steig*)“, csak hogy az egyszerű *ös-* (= *ask-, esk-, ošk-, uoš-*) „lépni“ igéből van képezve.

2) Molnár A.-nál „cohortari, clamore impellere; a Bécsi codexben *onszolni* „obsecrari“, a mivel még a mai használata is egyezik: „kéréssel, szépszóval rávenni vkit.“ Képzésére nézve, v.ö. *hurt-szol* (146. sz.), *vonszol, bontszol (bonczol), visel* (575. sz.)

778. *úr* (*ura-t*):

f. uroho (*nom. uros*), uro *férfi, vitéz, hős* (*vir adultus, vir strenuus, heros*); urokse (*nom. uros*) *him állat* (urokset *masculi, uros-puoli serus masculinus, uros-lintu avis mascula*).

779. *úsz* (*úszni*):

f. ui- *úszni*: uiskele-, uiksele- *u. a. (fr.)*; uiskenta-, uiskentele- *u. a. (folytonosan)*; uitta- *úsztatni* | *ész.* uiu-, uju-, oju- *úszni, uiuta- úsztatni* | *liv.* voigö-, oigu- *úszni, voikt- úsztatni* | *lp.* vuoje-, vuäje-, *lpF.* vuogá- *úszni, lp.* vuojele-, vuojete- *u. a. (fr.)*

|| *md. mdE.* uje- *úszni, hajón járni*; *md.* ujende-, uinde-, *mdE.* ujñe-, ukšñe-, ukšnokšñe- *u. a. (fr.)*; uifte-, *mdE.* ujevte- *úsztatni* | *cser.* ej-[am], *cserH.* ij- *úszni* | *votj.* uj-, ujal- *úszni* | *zürj.* uj- | *vog.* uj- *úszni, ujjäl- u. a. (fr.)* | *oszt.* úd- *úszni.*

780. *utol* (*utolszor, utoljára, utolsó, után*):

|| *mdE.* udalo, *mdE.* ftal *hátul való*; *mdE.* udalks *hátulsó* (*p.o. pilge láb*): udalov, udaloj, *md.* ftalu *hátra, mögé, udaldo, md.* ftalda *hátról, mögöl.*

781. *üget* (*ügetni*):

lp. oko, *lpF.* oakko- *ügetni* (*tolutim incedere, traben*).

782. *ügy* (*ügye-t*):

f. asia *ügy, dolog* (*res peragenda, negotium* | *ész.* asja (*nom. asi*) *ügy, dolog, ok* | *liv.* aža *dolog* (*sache, ding*; pã *a. földolog*; aža-pũ *werkholz*) | *lpF.* ašše *ügy, per, dolog*; ašše *vétek, bűn* (*crimen, scelus*).

|| *votj.* už *munka, ügy, dolog*: užal- *dolgozni, szolgálni, užaš* (*arbeiter, arbeitsam*); ažtem *lusta* (*dologtalan*).

783. *ük* (*avia*), *v. ike, ik* ¹⁾:

f. eukko *nagyanya, öreg asszony* | *lpF.* akko *nagyanya.*

784. *ül* (*ülni*):

|| *cser.* olmo *ülő v. fekvőhely* ²⁾: olm-anga *lócza* (*tkp. ülb-deszka*) | *vogD.* unl-, ul- *ülni*: unles *szék*; unt- *ültetni*; unt- *ülni.*

785. *üt* (*ütni*):

¹⁾ Lásd: Mátyás Flórián, NyKözl. III, 327.

²⁾ A *cser. olmo* „nomen instrumenti“ egy *ol-* igétől, a milyen a *f. istuime* (*szék*) ettől: *istu-* ülni. Egyéb ilyen képzésű és jelentésű *cser.* szót l. NyKözl. VI, 182.

f. iske- *ütüni* (*vi ferire*: isken tulta *tüzet ütök*, isken korvallen *fülön ütök*) | lp. juskete- *ütközni* (*ad aliquid offendere*, p.o. kedkai *köbe*).

|| votj. *ičk- kaszálüni, lekaszálüni* ¹⁾ | zürj. *ičk- u. a.*

786. *üzen, izen* (*üzenni*: *üzenet*):

|| *md. azü- mondani, azüinkšüni- u. a. (fr.)*; *azüindü- elmondani, elbeszälleni.*

787. *árnyék*:

f. *varjo árnyék* | *észü. varju (nom. vari)* | *liv. vâri.*

788. *áldoz* (*áldozni*; *leáldozik a nap*):

f. *valka, valkama kikötü* (*ki- v. leszálló hely*) | *liv. vâlgamâ u. a. (anfurt, landungsplatz).*

|| *md. valgü-, mdE. valgü- leszállani, leáldozni (nap)* | *cser. vol-[em], cserH. val- leszállani, leereszkedni*; *vold-[em], cserH. valt- leszállitani, leeresztenü.*

789. *ágyék* (*lumbus, inguen*):

f. *vatsa (* vahta) has* | *észü. vatsa (nom. vats)* | *liv. vatsâ* ²⁾.

790. *erdő silva*:

lp. *vardo erdüs hegy* (*mons arboribus consitus*).

|| *md. mdE. vir, vir erdüb* | *zürij. vör.*

791. *érett, ért* (*érettem stb.*: *pro me, helyettem*):

|| *cser. vereč, verečen, cserH. väreš helyett, ért (loco)*; *ver, cserH. vär hely.*

792. *ernyő* (*tegumen, tegulum*: *ernyüs kocsi*):

f. *verha ernyü* (*schirm, decke*), *öltöny*; *verho u. a., meg: fedett hely, rejték*: *on verhossa est tectus, velatus, pane verhoon vela, absconde*; *verho-, verhoa- betakarni, fedni.*

793. *idő, üdö* (*tempus*: *ez idén hoc anno*) ³⁾:

f. *vuote (nom. vuosi) év*: *tänä vuotena v. vuonna ez idén* | *észü. täna-vu ez idén (heuer)* ⁴⁾.

|| *zürij. vo annus, voša annuus* | *oszt. ôt, osztS. ôl, âl év.*

¹⁾ E jelentésre nézve v.ö. a *md. lüd'e-, led'e-* igét (699 sz.).

²⁾ A mi az alakegyezést illeti, v.ö. *agy* = f. *otsa* stb. (708. sz.); a m. szónak még további *k* képzőjére nézve, v.ö. *fazék, fészék* = f. *pata, pesü.*

³⁾ Az *idő* szónak „annus“ jelentésére nézve, l. Mátyás F. „Magyar nyelvtudomány, II. füzet. 70. l.“ Ezenkívül „hora“-t is jelentett.

⁴⁾ Az „év“-re különben az észü nyelv rendszeren az *aasta* (= f. *ajastaika*) szót használja, valamint a *liv* is ennek egy másik váltózatát: *ägüst.*

794. igyekez-, ügyekez- (igyekezni, igyekszik) :

lp. vigne-, lpF. vigma- igyekezni, törekedni (eniti, allaborare).

795. ok- (okni, okik : beleokik ; oktatni) ; okólni, okos, ok (okkal móddal : *cum ratione, suo modo, moderate*) ¹⁾ :

lp. vuokate-, vuokite-, lpF. vuokkade- hozzászokni, beleokni (adsuescere, expertum fieri, vuokatem experientia, habitus) ; lp. vuokas, vuokes, lpF. vuoyaš illő, alkalmas, méltó (conveniens, aptus, dignus) ; lp. vuokok alkalmas, illő (ídonens, aptus, p.o. v. kabmak calceamentum aptum, vuokok olma vir honestus sive moratus) ; lp. vuoke, lpF. vuokke alak, mód (tan vuokai hoc modo ; i le tasne vuoke informe hoc est, tkp. nincs ebben vuoke).

796. olló (fiatal bárány, kecske v. őz) :

f. vohla olló (fiatal kecske) |ézt. vohla (nom. vohl).

797. ón (óno-t, óna-t, ón-t) *plumbum, stannum* :

|| cser. volne, cserH. vulna ólom, fehér ón |vog. aln ezüst.

798. orv, or (orvo-t, or-t *fur* : orozni *furari*) :

f. varkaha (nom. varas) tolvaj, varasta-lopni |ézt. varga (nom. varas) tolvaj, varasta-lopni |liv. var tolvaj.

799. ostor :

|| cser. voštor, cserH. vašter vessző |vog. ašter ostor.

800. öcs, öcse (öcsém) *frater minor natu* :

lp. uce, uces v. uče, učes, lpF. ucca, ucce kicsiny, keves ; uce-kač, lpF. ucekaš u. a. (kisdéd, infantulus) |f. vāhā ²⁾ kicsiny,

¹⁾ A némileg szétágazó jelentések kiinduló pontját legjobban még az *okos* szóban találjuk meg : *okos* a gondolat, beszéd, „mely a körülményekhez alkalmazkodik, s melynek részei is következetesen egymásból folynak s egymáshoz illenek“; hasonlóképen *okos ember* „ki a körülményekhez helyesen alkalmazkodik“; a miszerint *okos* tkp. „conveniens, aptus, sese adaptans“, valamint *oktalan* „ineptus, absurdus.“ Innen *ok* tkp. olyan dolog vagy körülmény, a mely valamely más dologgal egyeztethető, vagy ahhoz hozzá illő s vele nem ellenkező, s melyből ennél fogva az utóbbi elé is állhatott. Továbbá az *okni* igében is ugyanazon alapjelentés („alkalmazkodás, hozzászokás“) tűnik ki, ném. „sich in etwas schicken, sich zurecht finden.“

²⁾ A finn *vāhā*-nek *h*-ja eredeti sziszegőből keletkezett (*vāsū*), a mely hangváltozás magában a finn nyelvben is elég gyakran mutatkozik, p.o. *miehe* férfi : nom. *mies*, *miesi* ; *h-n* illativusi rag, *s-n* mellett ; stb. Így megfelel a f. *piha* udvar, a cser. *piče*-nek. — A liv. *vāūki* a. m. *vāhā-ki* (a *ki*, tkp. *kise*, dim. képző) ; hasonlóképen az ézt *vāikese*, *vāike*.

kevés (vähä poika *kisfú*) | *ész.* vähä *u. a.*; väike, väikese (*nom. -kene*) *v.* veike, veikese *kicsiny* | *liv.* vâki (*pl. -kist*) *kicsiny*.

|| *vog.* viš, *vogD.* uš *kicsiny*, *fiatal* (viš kum, viš nê) | *mdE.* viš-kine, veškine *kicsiny*, *kiskorú*; vešeñce *legkisebbik*, *legifjabbik*; vežakške *kis-új* | *cser.* *cserH.* izi *kicsiny* | *votj.* ici *kevés*, *kicsiny* (*ici-men menyasszony*) | *zürj.* eča *parvus*, *parvum* | *osztSzföl.* ičež *húg*.

801. öl (ölni: *mactare*, *interficere*):

f. viile- fölhasítani, fölvágni (*findens disseco*, *p.o. ventrem piscis*) | *liv.* vîl (*pl. -löd*) *darab*, *szelet* (*kenyér*).

802. ör *servus*¹⁾:

f. orja *rabszolga* (*servus perennis*, *quales quondam erant bello capti*); *szolga*, *cseléd* | *ész.* orja (*nom. ori*) *u. a.*; orja- *szolgálni*.

|| *votj.* var *szolga* (*knecht*); var *kišno szolgáló* (*magd*, *tkp. szolga-nö*) | *md.* ura, *mdE.* ura *szolga*, *rab*; *mdE.* ureñ (* *ure-ni*) *szolgáló*, *rabnö*.

803. örvény;

f. vyöry *örvény* (*vertex*, *turbo*, *gyrus*): *vyöry-* *forogni*, *görögni* (*volvi*, *circumagi*).

804. öt (ötö-t); ötöd:

f. viite (*nom. viisi*) *öt*, viidente (*nom. viides*) *ötöd* | *ész.* viis (*gen. vie* = *f.* viiden, vi'en) *öt*, vies (*gen. viendama*) *ötöd* | *liv.* vîž (*gen. vîd*) *öt*, vîdõs (*gen. vîdõnd*) *ötöd* | *lp.* vit, vita, *lpF.* vit *öt*; vitad, *lpF.* viđad *ötöd*.

|| *vog.* ät *öt*, ätit *ötöd*; ätpen *ötven* | *oszt.* vêt *öt*, vêtmet *ötöd* | *zürj.* vit *öt*; vitöd, vitad *ötöd* | *votj.* viť *öt*: viťäti *ötödik* | *md.* vetä, *mdE.* väte *öt* | *cser.* viť, viz, *cserH.* vic, viz *öt*.

805. öv (öve-t; öves, övezni):

f. vyö *öv* (*balteus*, *cingulum*); övtáj, *derek*; astian *vyö abrics*; vyöttä- *övezni* | *ész.* vöö *öv* | *lp.* auve, *lpF.* avve *öv*.

|| *cser.* üštö, *cserH.* ište (*ü-štö*, *i-šte*) *öv*²⁾ | *zürj.* ji *öv*, jial- *övezni*, jiaš- *övedzeni* (*accingi*); * *zürj.* ij *öv*.

¹⁾ Régi magyar szó; Szent-László 3-dik decretumában: „qui dicuntur *evvrek* vel *servi*.“ Értekezik erről Hunfalvy Pál a NyKözl. V, 267. 272., ki azonban az *evvrek*-et egyesszámi alaknak veszi.

²⁾ A *cser.* *üštö*, nézetem szerint, összetett szó: *ü-štö*; első része *ü* = *f.* *vyö*, a *štö* pedig összevonva ebből: *šüštö*, *cserH.* *ššte* „szíj“; *üštö* tehát *tkp.* = „*de-rék-szój*.“

806. öreg :

lp. vuoras, vuores, *lpF.* vuoras öreg (*actate profectus, vetulus*; vuoras almač öreg ember).

807. ered (*el-*, megeredni; *útnak, futásnak e.*; eresztteni) :

|| *zürj.* vör- mozdúlni (*moveri*), vörš- se movere | *md.* vorí- el- menni; vorgide-, *mdE.* orgode- elszaladni, eleredni; *mdE.* orgafe- eleresztteni.

808. út (uta-t; utas, utazni) ¹⁾ :

lp. vuottat, vuottatak *nyomos hó* (*tantum nivis, ut vestigia ingredientium et ferarum conspici possint*); vuotte- nyomot venni észre (*vestigia animalium videre*), *lpF.* vuotte- nyom után nézni; *lp.* vuotto- nyomot hagyni (*vestigia ponere*).

|| *vog.* uont, uot az utat jelölő jegy (*mely fákon, vagy a földön tétetik*); uont-, uont-, uontm-[ém] fákat jegyezni, útnyomokat csinálni; uontmi útjegy, (*pl.*) uontmit nyomosút (*tkp.* útjegyek).

809. ürü, ürü :

lp. varjes, *lpF.* vares hím állat (*mas bestiarum*); *lp.* orres u. a. | *f.* oraha (*nom.* oras), orasa, oro hím állat; oro-sika kandisznó, orasa-kissa kandúr; orihi (*nom.* oris), ori mén-ló, csö-dör | *liv.* vořki (*pl.* -kist) ártánydisznó.

|| *md.* uris, uris, *mdE.* ruzej kan, vadkan.

810. üsző, üszü (*juvenca, bucula, vitula*; üszke) :

f. vasa egyéves szarvasborjú (*hinnulus v. vitulus rangiferi an-niculus*); vasikka, vaska, vasu borjú ²⁾ | *ész.* vasikas, vasik (*gen.* -ka) borjú | *liv.* vâški, vaiski (*pl.* -kid), vask, vaisk (*pl.* -kađ) borjú | *lpE.* vuöse borjú.

|| *md.* vaz, vaza, vaznä, *mdE.* vaz borjú; vazu, *mdE.* vazov borjas, terhes (*tehén*).

811. ár (ár-víz inundatio, aquae exundantes, víz-ár; áradni) :

f. járve (*nom.* -vi) tó ³⁾ (*lacus, major quam lampi, l. 674. sz.*) |

¹⁾ Az útnak legeredetibb és legegyszerűbb neve, a földben hagyott nyomok, melyek után indulni lehet; v.ö. *md.* ki út és pilge-ki lábnyom.

²⁾ A kövés;é eltérő jelentésre nézve, v.ö. ném. *das kalb*, és a mi némely vidékeken divatozik, *die kalbe* (üsző, másképen ném. *fürse*). Egyébiránt m. *üsző* borjút is jelent, még pedig ünő-borjút. A *f. vasa, vasikka* mindkét nemen való állatot jelent, v.ö. m. *tehén* (vacca), régiebben „bos, ökör.”

³⁾ A szemlélőnek az *árvíz* csak úgy nyújtja a széles nagy víz képét mint

észt. járve (nom. jārṽ) u. a. | liv. jāra, jārū u. a. | lp. jaure, lpF. javrre tó (lpF. ezt is teszi: széles s lassu folyóvíz).

|| cser. jer, cserH. jār tó | md. āfhkā, jārhkā, mdE. erke, ārke tó.

812. egyenes, igyenes (*aequus, planus, rectus*); egyengetni (*complanare*):

lp. jalg, jalgok, jalges, lpF. jalggad, jalgis egyenes (eben, p.o. jalg ādnam egyenes föld, locus aequus; lp. jalget planities; jalge-; jalgete- egyengetni (aequare, complanare).

813. ék (*cuneus*: ék-szeg):

|| oszt. jänk szeg (nagel).

814. ért (érteni *intelligere*: értelem; értekezni *srutari, perscrutari* Molnár A.):

lp. jurte-, lpF. jurdde-, jurdaše- gondolni, gondolkodni (cogitare); lp. jurtak gondolat, lpF. jurd, jurddag gondolat, vélemény.

815. ideg (*nervus, amentum*: ív ideg, csapó i.; ideges):

f. jänthe (nom. jänne), jänthe (nom. jänthi) ideg (chorda, nervus, tendo, p.o. in arcu jaculatorio: joutsu on jäntheessä arcus est intentus); jäntevä erős idegű, izmos.

|| vog. jän, vogD. jantu ív-ideg | oszt. jinda, osztS. jündex húzó-kötél; not-j. ív-ideg.

816. íj (ija-t; ijas), ív (ive-t; íves) *arcus*:

f. joutse (nom. -tsi), joutsime (nom. -in), jouse (nom. -si) íj, kez-íj (arcus jaculatorius) | lp. juoks íj: juokseb kiäldet tendere arcum (ača juoks szivárvány).

|| oszt. jôgot, osztSfö. jôgoł, osztSal. jaugol íj | vog. jaut, jajt, vogD. jagit, jajt íj | md. mdE. jonks: afam j-, mdE. pírgene j. szivárvány | cser. jongež íj.

817. imád¹⁾ (imádni *adorare*: imádság, imádkozni):

f. jumala isten | észt. jumala (nom. -al) | liv. jumál isten: ju-

a tó. Megjegyezhető, hogy a török nyelvek a széles nagy folyamokat szintén „tenger“-nek nevezik (p.o. *Nil denizi*-nek a Nilust; a perzsa *darja* szóval is élnek „tenger és „nagy folyó“ értelemben).

¹⁾ A m. *imád* ige látnivalólag = cser. *jumuld-*, tehát o h. *imald-*; a *jumuld-* pedig okvetlenül a *jumo-* isten származéka, melynek a finnben *jumala* felel meg. Ez utóbbi teljesebb alak fenn is maradt a cser. *jumuld-* igében, mely mellé a *liv jumald-* (esküdni) ige is sorakozik. Az esküvés ezen elnevezése az „isten“ név ünneplés kimondásától van véve, valamint az *imáds* is szükségképen az isten-név ismételt hangoztatásával járt.

máld- *esküdni*, jumáldimi *esküvés*, *eskü* | *lp.* jubmel, ibmel, *lpF.* ibmel *isten*.

|| *cser.* jumo, *cserH.* juma *isten, ég* (juma kidircen *mennydör-gött*): jumuld-, jumolt- *imádkozni*, jumuldomaš *imádság* | *md.* jom, *ebben*: jondil, *mdE.* jondol *villám* (e h. jom-tol *isten-tűz*) | *voj.* jumal : j. sion *áldozó éték* (*opfer-speise*).

818. iv-, i'- (inni, iszom, ivó, ivás; itatni):

f. juo- *inni* (*bibere*), juotta- *itatni* | *ész.* joo- és joot- | *liv.* juo- és juot- | *lp.* jukke-, *lpF.* jukka (*pr.* 1. juyam), *lpE.* juuhü- *inni*; *lp.* jukkate-, *lpF.* juyate- *itatni*.

|| *cser.* *cserH.* jü-[am] *inni*, jükt-[em] *itatni* | *voj.* ju- *inni* | *zürj.* ju- *inni*; jut- *itatni*, jutal- u. a. (*fr.*) | *vog.* äj- *inni* | *oszt.* jënd-, jand-, *osztS.* jünd- *inni*; jentf- *itatni*.

819. iszap:

|| *cser.* joškun *iszap*.

820. iz (íze-t, ize-t *membrum, artus, articulus*; izes):

f. jäsene (*nom.* -on), jäsena *tag, iz* (*membrum corporis, artus, articulus*) | *ész.* (*pl.*) jesemed *izek* (*glieder, tkp. csont-izek*) | *lpE.* jäsén *íz*.

|| *cser.* ježeng, *cserH.* ežing *íz*: jol ježeng *térdhajlás* | *md.* äznä, *mdE.* ezne *íz, tag* | *voj.* joz u. a.

821. üz (üzni, üzöbe venni); üzekedni ¹⁾:

f. juokse- *szaladni, folyni, sebesen haladni* (*currere, fluere, citatim ferri*): lehmä juoksee *a tehén üzekedik* (*vacca est in aestu veneris*) | *ész.* joos-, jooks-, joosk- *szaladni, futni* | *liv.* juokš- *szaladni, folyni*.

822. elég (elege-t):

f. kyllä *elég* (*sat v. sufficiens quid*): syöpi kyllänsä (*elegét eszi: edit quantum satis est*); onko kyllältä v. kylläksi *estne ad satietatem v. sufficienter*; kyllä (*adv.*), kyllin *eléggē, ugyan* | *ész.* kül *elég* (kül jo már *elég*); (*adv.*) *eléggē, ugyan* | *liv.* küll *elég, böven; igaz, ugyan* (*freilich, zwar, wol*) | *lp.* kalle, *lpF.* galla *elég, eléggē, jól* (kalle *ádnak satis multum*; galle *davjarak elég gyakran*); *lp.* kallasač, *lpF.* gallas *elégedett, jóllakott* (*saturatus*): kallane- *saturari*.

¹⁾ Az üz igének alapjelentése „persequi, nachlaufen“ (p.o. üzni a szerencsét, üzni a mesterségét, v.ö. „seinem gewerbe nachgehen“; csak ily jelentése van az üzeked-nek is, v.ö. ném. eine läufige kuh = üzekedő tehén.

823. ér (érni: oda-, el-, rá-érni; érkezni):

f. kerkii-, kerkiiä- (*kerkidä-) *sietve haladni, még jókor oda érni, elérkezni; ráérni, ráérkezni* (kerkisitkö kirkkoon *an tempestive advenisti in templum*; ei keihäs kerinnyt sinne *hasta eo usque non penetravit*; en kerkii sanoa *tempus non habeo ad dicendum*); érnei (érik: ohra kerkii *hordeum maturescit*); — kerkiiä *gyors, sebes* (*celer, promptus*: k. jalalta *velox pedibus*) | észt. kerge *gyors, könnyű*; kerita- *gyorsan utána hajtani* (*scharf nachtreiben* = f. kerittä- *accelerare*) | liv. kerd- (= f. *kerkidä-) *szorgalmaskodni* (*fleissig sein*), kerdimi *szorgalom*; kerd, kerda (= f. kerkiiä, *kerkidä) *gyors, szorgalmas*; kert- (= f. kerittä-) *ráindítani, csábítani*.

824. erő (az ő ereje; erős):

lp. kjäura, kjäuras *erős* (*robustus, validus*): kjäuro- *erősödni* (*robustum fieri*); lpF. gévr, gévrra *erős*.

|| vog. jár *erő*; jártäl *erőtelen* | cserH. avre *erő, hatalom*: avrést kea (*erejük elmegyén*) *elgyengülnek*.

825. esküd- (esküdni, esküszöm, esküvő *jurare*; esketni); eskü:

lp. káske- *parancsolni* ¹⁾, meghívni (*jubere, citare, invitare*): káskettä- *meghivatni, megidézteni*: kásky *parancsolat, meghívás* (*jussum, mandatum; invitatio, citatio*) | észt. kask- *parancsolni*; kask (*gen. kásu, tö: kásku*) *parancsolat, törvény* | liv. kask- *parancsolni*, kask (*pl. kaskid*) *parancsolat*.

|| votj. kos- *parancsolni* (*jubere*): kosem *parancsolat* | zürj. kös- *igérni*.

826. üres, üreg (*cavus, vacuus*: üreg *hely. Molnár A.*):

lp. kuoros, koros, lpF. guoros *üres* (*vacuus, inanis*: k. čoive *üres gyomor, ehgyomor*).

|| vog. keuriñ ²⁾ *üres*: keur *bél, gyomor* | cser. körgan ²⁾ *üres*: körgö, cserH. körga *bél, belső rész* (*das innere*); körgööstö, cserH.

¹⁾ Az alapfogalom, mely a kétféle jelentésekben (*jurare* és *jubere*) közös, a „hangos, nyomatékos v. ünnepélyes mondás“; v.ö. (550. sz.) f. *vala* „eskü“ = md. *val* „szó“, m. „*vallani*“; (287. sz.) cser. *šüd* „*jubere*“ = md. *šudä* „*exsecrari*“; lp. *koččo* „*vocare*“ és „*jubere*“; szintígy a ném. *schwur*-ról l. a 550. számhoz való jegyzetet.

²⁾ A vog. és cser. szó melléknévi képzésmódja ugyanaz, mint a m. *üres-é*. E szerint az *üres* az, a minék bele van (*was euen inneren raum hat*). A finn nyelvben is előfordúl a „*hohl*“ kifejezésére: *avo-sisuksinen*, tkp. „*nyílt-bellü*.“

körgiŕsta bent, stb.; cser. k6rg6d6m6 nem 6res (tkp. k6rg6telen).

827. old (oldani, el-, meg-, le-oldani):

lp. nuole-, nuolle- oldani (solvere; p.o. 6uolmeb n. csom6t f6l-oldani; karvoit n. leoldani mag6r6l a ruh6t, veste se exuere); nuolete- vetk6zni (veste se exuere); lpF. nalla- leoldani (nadr6got).

|| md. mdE. nolda- ereszt6ni, elereszt6ni.

828. ell (elleni, ellik; megelleni)

lp. n6blo- megelleni (vitulum parere).

829. 6n (ego: engemet, ing6m); (l. m6 nos, 625. sz.):

f. min6, mie, m6 6n | 6szt. mina, ma | lv. mina, ma | lp. lpF. mon 6n.

|| md. mdE. mon 6n | cser. me6, mi6, m66n, cserH. mi6 | votj. mon | z6rj. me (acc. men6) | oszt. ma (acc. mant) | vog. 6m (acc. 6nom).

830. 6ll (6llani):

|| cser. ŕolg-[em], cserH. ŕalg- 6llani; ŕolgokt-[em], cserH. ŕalgekt- 6llatni; — ŕogol-[am], cserH. ŕagal- meg6llni, f6l6llni; ŕogald-, cserH. ŕagalt- f6l6ll6tani | votj. sil- 6llani | z6rj. sulal- 6llani, s6t- (* sult-) f6l6llani (surgere), s6t6d 6ll6tani.

831. arany (aranya-t):

|| oszt. sor6a, osztS. sar6a arany | vog. sar6, sor6 | votj. zarni | z6rj. zarni | md. sirn6, mdE. s6r6e | cser. ŕ6rth6, cserH. ŕ6rth6e.

832. arasz (sp6thama):

|| vog. taras, vogD. tares, tars arasz.

833. arat (aratni):

|| cser. t6red-[am], cserH. tured-, tred- aratni (cserH. meg: ny6rni).

834. asz- (aszni, aszik; aszalni; aszj6, assz6):

|| vog. tas-, vogD. taŕ- sz6radni; tasom pum sz6raz (aszott) f6; vogD. taŕm sz6radt.

835. asz6, osz6 vall6s, campus¹⁾:

f. laakso, lakso v6lgy (tal, niederung) | 6szt. laks (gen. laksu) nagy sz6les t6r.

¹⁾ R6gi sz6, mely csak tulajdonnevekben maradt fen, l. M6ty6s F., Magyar nyelvt6rt6neti sz6t6r, 1-s6 f6zet6ben.

836. az, oz (o-z)¹⁾: ott, oda, olyan, úgy:

to-: tova, tovább, túl (*tél-túl*), túlsó; ta-*val*;

f. tuo- az (*iste, is*): tuohon *oda*; tuolla, tuossa *ott*; tuolta, tuosta *onnan*; tuonne *oda, tova*: tuonnempa (*nom. -pi*) *remotior istuc versus*; tuollaise (*nom. -ainen*) *olyan*; toise (*nom. toinen*) *második, másik* | *ézt. too az (a megvetés mellékértelmével)*; töise, teise (*nom. töine, teine*) *második, másik*: teisel poollel *a túlsó részen (jenseits)* | *liv. tuo az, amaz*; tuoi, toi (*pl. toist*) *második, másik* | *lp. tuo-, lpF. duo-, do- (nom. tuot, duot, dot) az (iste, ille)*: tuoggo, *lpF. duoggo ott (tuoggo ja taggo, lpF. duoggo daggo ott s itt = itt-ott)*; tuobbe, tuobben, tobbe, *lpF. dobbe amott, a túlsó részen*; tuoggar, *lpF. duoggar, doggar olyan.*

|| *md. mdE. to-: tona, mdE. tona, tovata az, amaz*; tosa, *mdE. toso ott*; toza, *mdE. tozov oda*; to, tov, tu, tuv, *mdE. tov oda, arra*; tosta, tovilla, *mdE. tosto, tovoldo onnan*; — *md. oma, omo, mdE. ombo más, másik (omo beregu, om-širi a másik v. túlsó partra)*; omice, *mdE. omboce másik, második²⁾* | *cser. tu az (tu-leč tumbak azon túlra): tudo az, ő*; tušto *ott, tuško oda, tužeč onnan, tunam akkor, tuge úgy*; tumbal *túlsó oldal (tumbalan, -bak túlra, tova, tumbalne túlsó félen, túl, tumbač túlnan)*; — *cser. cserH.³⁾ umbal túlsó oldal (cserH. u. sirä túlsó part: umbalne, cserH. umbalna túl, -n túl; umbak, cserH. umbaka túlra; cserH. umbecen túlnan)* | *oszt. to: toma az (tom-pêlga v. peja túlra, túlsó részre; tom-pêlgena v. pena túl, túlsó részen)*; togoť, *osztS. togonam oda; totta, osztS. totti ott; osztS.*

¹⁾ Az az (oz)-beli *z* már képzőelem, l. NyKözl. VI, 34. l.

²⁾ E szerint a 607. számú czikkből (*más*) a mordvin rovatott ki kell hagyni. Látom ugyanis most, hogy a *mdE. ombo* az *o = to* mutató névmástőnek comparativusa, a finn comparativus-képző *mpa*-val azonegy képzővel (*mbo*), mely a *md.*-ban csak *ma, mo*-vá lett. Az *ombo, oma* tehát e h. való: *tombo*, melynek megfelelő finn alak ez volna: **tuompa*, = *lp. tuobbe*, mely elé is fordul. Hogy „másik, második“ jelentésű szó mutató névmásból származhatik, mutatjuk a f. *toise* és az indogermán nyelvek terén a lat. *alter*, ném. *ander* (gót. *anþar*), mely utóbbiak szintén comparativusi képzővel alakultak.

³⁾ A *cserH.*-ben ezenkívül rendszeren *se* használtatik távolra mutató névmásnak; előfordul azonban *tu* is még ebben: *tunamša* akkori. — A *tumbal, umbal* alakok szintén comparativusi képzéssel vannak (*tumb, umb*), v.ö. *tembal* a következő czikkben.

toí *onnan*; ta-: tament *olyan* | *vog.* to: tot *ott*, tû *oda*, tûl *onnan*; tont *akkor*, tone *azért* | *votj.* so az, õ: soku *akkor*, soçe *oly*, úgy; — otsi *oda*, otin *ott*, otis *onnan*, ozi *úgy*; — tu-pala *túlra*, tu-palan *túl*, túlsó *részen*, tu-palás *túl*na | *zürj.* ti-: titse *oda*, titän *ott*, titis, titisäu *onnan*; — si, sia *az*, õ.

837. ez (e-z): itt, ide, illyen, így:

te-: té-tova, tél-túl:

f. tä- (*nom.* tämä): tänä-pänä (*eh.* päivänä) *ma*, *hodie*; tähän *ide*, tässä *itt*, tästä *innen* (tästä-lähin *v.* -edes *ettől fogva*, ezen-túl; tänne *ide*, täällä *itt*, täältä *innen*: tälläise (*nom.* -äinen) *ilyen* | *ész.* tema, ta õ; ez: täna, *tänapá ma*, *tänavu* (=f. *tänä vuonna*) *ez idén* | *liv.* tämä õ; ez: tämp, *tämpö ma*, *tännäigast ez idén*; tä- ez: tån *ide*, tåld, *täst innen*, tās, *tāsa itt* | *lp.* ta-lpF. da- (*nom.* tat, dat) ez: taggo, *lpF.* daggo *itt*, *itt el*; taggar, *lpF.* daggar *ilyen*; tabbe, *tabben*, *lpF.* dabe *itt*, *e részén* (tabbel, *tabbelen -n innen*: *tabbel varen cis montem*).

|| *md.* tä, *mdE.* te ez: tetü, *tite ez*, *mdE.* tene *ez*, *emez*; fasa, *mdE.* tese, *tenese itt*; tej, *te*, *mdE.* tev, *tenev*, *tej*, *tenej ide*; *md.* faza *ide*; *fasta*, *mdE.* teste, *teneste innét*; *md.* fafta, *faftana így*; *md.* faftama, *mdE.* teñ-kondamo *ilyen*; täci, *teci*, *mdE.* ceče *ma*; *md.* faddä *ez idén* | *cser.* ti, *cserH.* ti, *te*, *ti ez* ¹⁾: *cser.* tide *ez*, *cserH.* tidä, *tedä*, *tida az*, õ; tište, *cserH.* tištä, *teštä*, *tišta itt*; tiške, *cserH.* tiškä, *teškä*, *tiška ide*; tižeč, *cserH.* tišec, *tešec*, *tišec innen*; *cserH.* tinäm, *tenäm*, *tinam ekkor*, *akkor*; — *cser.* tembal *innensö oldal* (= *lp.* *tabbel*): *tembalne innensö félén*, *tembalan i. félre*, *tembač innenről* | *oszt.* te: tema *ez* (*tem-γat ma*, *hodie*; *tem-pélga v.* -peja *e részre*, *innensö részre*; *tem-pélgena v.* -pena *e részén*): *tege*, *osztS.* *tegenam ide*; *tette*, *osztS.* *tetti*, *tet itt*; *tet-sagat*, *osztS.* *tel innen*; fi-: *fiment ilyen* | *vog.* ti-: *titi ez*; *tit itt*, *tiji ide*, *til innen*; tä: *tämle így*, *ilyen*; *täne ezért* | *votj.* ta ez: *tatsi ide*, *tatin itt*, *tatis innen*, *tazi így*; — eče, *iče ilyen*, *igy* | *zürj.* ta-: *taja*, *etaja ez*; *tatše ide*, *tatän*, *tan itt*; *tatis*, *tatisän innen*.

838. egér (egere-t):

f. hiire (*nom.* -ri) *egér* | *ész.* hiire (*nom.* hiir) | *liv.* ír (*pl.* íröd) | *lp.* snära.

¹⁾ Meg kell jegyezni, hogy a *cserH.* dialectus, mely a *tu* távolra mutató névmással már nem él, részben „az“ értelemben használja a *ti*, *ti-t*.

|| *vog.* tänger *egér* | *oszt.* toñer | *md.* šejer, *mdE.* čáver, čeir | *votj.* šir | *zürj.* šir.

839. eh (éhgyomor ; éhen, éhhel *halni* ; éhes, ehés ; éhezni) :

|| *zürj.* čig *éh* (*fames*) : čigjal-, čigm- *éhezni* | *cser.* šuž-[em] *ehezni*.

840. epe (*fel, bilis* : epés) :

f. sappe (*nom. -ppi*) *epe* | *észt.* sapi (*nom. sap*) | *liv.* záp (*pl. -púd*) | *lp.* *lpF.* sappe.

|| *md.* säpä, *mdE.* sepe, šápe *epe* | *votj.* söp | *zürj.* sep.

841. ér (ere-t *vena* : eres) :

|| *vog.* tares, *vogD.* tars, toarš *ér* ; *vogD.* tár *gyökér* | *oszt.* turt, *osztSal.* lort, *osztSfö.* lor *gyökér* | *md.* tarat, *mdE.* tarad *ág*.

842. ev (eve-t *pus, sanies* : eves, evesedni) :

lp. seja, *lpF.* säga *ev* (*pus*) : *lp.* seje- *suppurare*.

|| *vogD.* säj *genyedség, geny* | *oszt.* tej, *osztS.* lüj | *md.* *mdE.* si *geny* : *mdE.* sįjav *genyes*.

843. ev-, e'- v. öv-, ö'- (enni, eszik, evő, évés ; etetni) :

f. syö- *enni, syöttä- etetni* | *észt.* sөө- *enni, sөөt- etetni* | *liv.* sөө- *és sөөt*.

|| *oszt.* tēv-, *osztS.* lřv- *enni* | *vog.* tē- *enni* (*tēne evő*) | *zürj.* šoj- *enni* | *votj.* si- u. a. | *md.* *mdE.* seve- *enni*.

844. év-, iv-, éved- (éveni, évedni : évedik v. évik *igen megérik, kásásodik, p.o. körtve*) :

|| *oszt.* tēbet *puha* | *zürj.* nebīt | *votj.* nebīt | *mdE.* čevte u. a.

845. evez (evezni, evezőt) :

f. souta- *evezni* (*remigare*) | *észt.* sөud- u. a. | *liv.* sөvda, sөődä- u. a.

|| *oszt.* tovott- *evezni*.

846. ín (ina-t *nervus, inas nervosus, musculosus*) :

f. suone (*nom. -ni*) *ér* (*vena*) : veri-s. u. a., liha-s. *nervus* (*sehne*) | *észt.* soone (*nom. soon*) *ér, ín* (*ader, sehne*) | *liv.* suor, zuor (*pl. -rd*) u. a. | *lp.* suon, suona, *lpF.* suodna *ín* (*nervus, sehne*).

|| *oszt.* ton, *osztS.* lán *ín, ideg* (*sehne*) | *vog.* tån, *vogD.* tån | *votj.* sön *ín* : vir-s. *ér* (*ader*) | *zürj.* sön *ér* (*vena*), sönäs *venosus* | *md.* *mdE.* san *ín, ér* | *cser.* šön, *cserH.* šün *ín, ideg*.

847. iraml-, iramod- (iramlani, iramodni) :

|| *oszt.* termad- *sietni, termatt- siettetni* | *zürj.* tármaš- *sietni, tár- mäd- ad festinandum urgere* | *mdE.* tormodo- *ugrani, szökni*.

848. *iromba* (*variegatus*):

|| *mdE.* *šormav iromba, tarka: md. mdE. šorma hímzes, czifraság, írás, irat; md. šormadi-, mdE. šormado- hímezni, írni.*

849. *ó* (ócska), *ava-* (avas: avúlni):

|| *oszt. tábat- ó, ócska, kopott (alt, abgenutzt).*

850. *olcsó*:

f. huotava olcsó | oszt. odava (nom. odav) u. a.

|| *cser. šoldo, cserH. šulda olcsó.*

851. *olvad* (olvadni):

*f. sulaa- (*sulada-) olvadni, sulatta- olvasztani; sula liquidus, non congelatus | oszt. sula- olvadni, sulata- olvasztani; sula liquidus | liv. sulu- olvadni, sulát- olvasztani; sula liquidus, nem merev | lp. šolkete-, lpF. šolgide- olvadni (lp. muottek šolketi nix liquefacta est); lp. šolkele, lpF. šolggi- olvasztani.*

|| *md. mdE. sola- olvadni, fölolvadni; elsoványodni; solafti-, mdE. solavto- olvasztani; md. sola folyó, olvadt, be nem fagyott) | * zürj. sil- fölolvadni (оттаять) | cser. cserH. šol-[am] olvadni, főni: šold-[em], cserH. šolt- olvasztani, főzni | vog. sul-, šal- olvadni; — tal-, tol- olvadni; talt-, tolt- olvasztani.*

852. *orr* (orro-t, orros):

f. turpa (gen. turvan) némely állatnak (p.o. kutyának, disznónak) orra (schnautze, rüssel).

|| *md. terva, mdE. turva ajak | cser. türvö, cserH. tervä, tirvä, tirbä ajak.*

853. *ö, ü* (*ö maga: övé, ön- v. önnön-maga*); *ö, ü* ¹⁾ (*az ö házuk:*

övék), ök:

|| *f. häne (nom. hän) ö; he, hyö ök | lp. son, sodn (gen. so), lpF. son (gen. su) ö; — lp. sije, lpF. si ök.*

|| *oszt. teu (acc. tevat), osztS. teux ö; — teg, osztS. tey ök | vog. tau ö; — tân ök | md. mdE. son ö; — md. siñ, mdE. siñ ök. ²⁾*

854. *öl* (*öle-t; egy öl fa, ölbe fogni; öles, ölelni*):

f. syle, syli (nom. syli) öl (amplexus ulnarum, sinus; orgyia: ota syliisi vedd az öledbe, sylen pitkä egy öl hosszú); sylvä öl

¹⁾ A 3. személynévmás többesi alakja, mely most az egyesivel egyenlővé vált, a H. Beszédben (*iv*) épen úgy *i*-vel van mint *mi*, *tiv* (mí, tí).

²⁾ A többi e cikkben elé nem forduló finn-ugor nyelvekben mutató névmás használatik a 3. személynévmás gyanánt (oszt liv *tema, tãma, zürj. si, sia, rotj. so, cser. tudo*).

(*mint mérték: klafter, faden*); *syle-, syleä-, syleile- ölelni* | *éoszt. süle öl: süle vötma ölbe venni; süld (gen. sülla) öl (klafter, faden)* | *liv. sül (pl. -lûd) öl (gremium: süls ölben); süľ (pl. süld) öl (faden, klafter)* | *lp. lpF. sal, salla öl (klafter).*

|| *vog. tel, vogD. täl öl (täljel- ölelni)* | *oszt. tet, osztS. lül öl (faden)* | *md. sel, mdE. säľ öl (orgyia); — md. äl, mdE. elle, elest öl (gremium)* | *cser. šülö, cserH. šel öl (orgyia)* | *zürj. sľ orgyia.*

855. *örjõng, örjül, v. örül (örjõngeni, megörjülni):*

f. hurja vesszett, örült (furens, perfatuus, p.o. homo, equus); hurjaele-, hurjantele- örjõngeni.

856. *õsz (autumnus: õszszel):*

f. syykse (nom. syys), syksy õsz: syksyin õsszel | *éoszt. sügise õsz* | *liv. sügš (pl. sügšõd) õsz* | *lp. čakča, lpF. čavč õsz; čakček, lpF. čakčag õszszel.*

|| *vog. táksi, tágus, vogD. tákus õsz* | *oszt. sús, osztS. sugus* | *md. mdE. šoks õsz; md. šoksinda õszszel* | *cser. šeže, cserH. šize õsz: šežem, cserH. šizam õszszel* | *votj. sizil õsz.*

857. *ugyan (csakugyan, ugyancsak, ugyanaz; ugyan megjártá; ugyan: quidem, zwar)¹⁾:*

f. tote (nom. tosi) igaz, való (verum, certum, serium: näytän todeksi verum esse probo, igaznak mutatom v. bizonyítom; se on totta az igaz): totta, todesti, tosin ugyan (quidem, zwar), csakugyan, valóban (vere, serio); totise (nom. -inen) verus, certus, verax, serius | *éoszt. töde (gen. töe) veritas: töeks saama megvalósulni, töeks tegema (valóvá tenni) bizonyítani, teljesíteni, p.o. igéretet; töeste valóban, bizonyosan; töisise (nom. -ine) wahrhaftig* | *lp. tuoda komoly dolog, komoly v. nagy igyekezet; tuodest omni nisu, serio; tuodaik mindenképen, ugyancsak (p.o. el fogok jönni, ha bár nem érek is rá); — lpF. duot való, igaz (wahr), komoly dolog (nem tréfa); duodai igazán, komolyan; tuodalaš igaz (wahrhaft).*

¹⁾ A m. *ugyan* bizonyító és megengedő adverbium, s természetesen egészen más, mint a névmási adverbium *úgyan* (úgy). Hogy a jelentései „vere, revera“-féle alapjelentésre vezethetők vissza, mutatják ezen analógiák: a ném. *zwar* (*quidem*) régibben *ze-wäre* volt (szószerint: valósággal); a tót nyelv az *ugyanaz-t* így mondja: *tén istí, melyben istí* „bizonyos“, ószláv *istü qui vero est v. idem*; oroszúl is *istij „ugyanaz“* „*és istinna veritas, istinno vero, revera.* S a m. *ugyan-t* lehet is sokszor fölcserélni evel: *igazán* (p.o. *ugyan* megrakták), s az *igaz* is használható „*quidem*“ értelemben.

858. újj (ujja-t *digitus*):

lp. čute, *lpF.* čuvdde, *lpE.* čuvdi újj (*digitus manus aut pedis*).
 || *oszt.* tuj, *osztSal.* loj újj; *tujit gyűrű (fingerring)* | *vog.* tuře
 újj | *zürj.* čuń | *votj.* cinĩ.

859. újj (ujja-t *manica*: *ruha-újj*; *ujjas*):

lp. soje, *lpF.* soağa, soğa, *lpE.* soaja szárny, újj (*ärmel*); —
lp. sasse u. a | *f.* hiha, hia újj (*ärmel*):
 || *vogD.* tajt, taut újj (*ärmel*) | *votj.* sajas, saes | *zürj.* soj *bra-*
chium, sos *manica vestis* | *cser.* šokš *ruhaújj* | *md. mdE.* oža *ru-*
haijj.

Toldatok.

74. számhoz (kutya):

|| *zürj.* kičan *catulus canis*; * *zürj.* kičan *kankutya* (кобель.)

87. sz.-hoz (had):

lpF. godde, *p.o.* valdde-godde *ország (f. valta-kunta)*, sokka-
 godde *nemzetiség (f. suku-k.)*, bär-ra-godde *háznép, család (f.*
perhe-kunta).

110. sz.-hoz (has):

f. kässä *púp (höcker)*, *kässikkä crassus, corpulentus.*

117. sz.-hoz (hég):

|| *zürj.* kiđ (*instr. kiđen*) *toklász, polyva (gluma).*

132. sz.-hoz (homlok):

f. kulma *szöglet, éleányonuló rész (angulus: kulma-kivi lapis*
angularis): *silmä-kulma v. otsa-kulma halánték (tempus ca-*
pitis); *kulma-luu halánték-csont | észt. silma-kulm szemhég | liv.*
gúlma, kulma: silma gúlmađ szemöldökök | lp. kulbme: čalme-
kulbme palpebrae.

|| *zürj.* kím: sin-kím *tempus capitis* ¹⁾.

111. sz.-hoz (hasad):

lp. kaske-, *lpF.* gasske- *harapni, marni (v.ö. a 604. sz.-hoz*
való jegyzetet).

151. sz.-hoz (haj):

|| *vog.* sau *haj (crinis)*: *ponk-sau fej haja.*

155. sz.-hoz (halk):

¹⁾ Ez egészen = *f. silmä-kulma*, s igazolja a *f. kulma* szónak ide tartozását,

— *lpF.* suolgai, suolgaši *lassan, csendesen* ¹⁾.

176. *sz.-hoz* (jut):

|| * *zürj.* ješt-: og ještī *nem érek rá, nincs időm* (недоcугъ), ještītem *meg nem érett, éretlen* (незрѣлый).

192. *sz.-hoz* (talp):

lp. tuolpa, tuolpes, *lpF.* duolbba, duolbas *lapos* (*planus, aequus*: duolbba *giet die flache hand, d. ädnam flaches land*).

209. *sz.-hoz* (tele):

|| *mdE.* talaj *elég* ²⁾.

227. *sz.-hoz* (toll):

|| * *zürj.* til *toll* (непо).

257. *sz.-hoz* (díj):

f. lunasta- ³⁾ *kiváltani váltásdíjjal* (*solutio pretio redimere*) | *ész.* lunasta- *u. a.* | *lp.* lodnas, lodnes *váltásdíj* (*pretium, quo quid redimitur*), lodneste- *redimere*; *lpF.* lodno- *kiváltani* (lodnom *rut váltásdíjpenz*).

283. *sz.-hoz* (szén):

|| *zürj.* šom *szén* (*carbo*).

345. *sz.-hoz* (sér, sért):

lpF. sorbme *kár* (*sérelem*; *v.ö. f. surma*).

350. *sz.-hoz* (só):

|| *zürj.* sô *só* (*sal*), sola *sós* (*salsus*).

366. *sz.-hoz* (süv):

lpF. sivjug *sógorné* (*feleségnek nővére*).

402. *sz.-hoz* (nős, nőstény):

— *lpF.* nígnalas, *lp.* miñeles *nőstény* (*m. lodde nőstény madár*).

422. *sz.-hoz* (nyugodni):

|| *vogD.* nuntlant- *nyugodni*.

428. *sz.-hoz* (nyű):

lp. hávalak, *lpF.* nívní (nívdnag) *moly*.

noha az *kivált* az *ész.* lív és *lapp* nyelvekben eltérő alkalmazást nyert. A *kulm*, valamint *kím*, megfelel a *m. hom-* szórésznek.

¹⁾ Ez ellenében a *lpF.* *hille* csak átvett finnességnek mutatkozik.

²⁾ Ennyi nyoma maradt ezen anyyira elterjedt tőszónak a mordvinban, hol különben a „plenus“-ra más szó van: *päšksä*, *mdE.* *peškse*; igéje: *päškede-* telni, megtelni.

³⁾ Származott ige, melynek alapszavát a *lp.* *lodnes* (*lones*) és másrészt a *zürj.* *don*, *votj.* *dun*, *oszt.* *tañ* és *tin* tartották fen. (l. a 257. cikket).

442. *sz.-hoz* (puha):
f. pehka podvasság (putror levior: pehka-puu podvas fa); peh-
kaise- (nom. -ainen) semi-putridus (morsch).
457. *sz.-hoz* (borúl):
 || *zürj. pör- fölborúlni, eldölni (subverti); pöräd- földöjteni (sub-*
vertere).
448. *sz.-hoz* (begy):
liv. päg (pl. -güd) talp eleje (fuszballen).
468. *sz.-hoz* (bandsal):
 || * *zürj. pinela: pinela-sin bandsal szemű (косош).*
477. *sz.-hoz* (fajd, fajdok):
 || *zürj. bajdik fogoly (perdix).*
507. *sz.-hoz* (fenyü):
 || *zürj. požäm pinus silvestris.*
511. *sz.-hoz* (férj):
 || *mdE. pirgene mennydörgő isten¹⁾, mennydörgés: pirgene*
jonks szívárvány.
530. *sz.-hoz* (fő, főz):
 || *zürj. pu- főzni (coquere); * zürj. pīm forró víz (кипятокъ).*
540. *sz.-hoz* (fül):
 || * *zürj. pomal- izzadni (потеть).*
574. *sz.-hoz* (viszont):
 — *lp. vist v. vast ismét (rursus, iterum: jägñab lusskeli vist*
rursus glaciem in aquam dissolvit).
585. *sz.-hoz* (var):
 || *zürj. or pus vulnerum.*
598. *sz.-hoz* (verem):
 || *zürj. guran verem (fovea, = cser. korem).*
607. *sz.-hoz* (más):
 || *a md. rovatot: oma, omo stb. — egészen ki kell hagyni, l. a*
836. számhoz való jegyzetet.
635. *sz.-hoz* (mutat):
 || * *zürj. mütčal- mutatni (показать, казать).*

¹⁾ A *mdE. pirgene*, kinek tisztte a „mennydörgés“, kinek „ija“ a szívár-
 vány (moxa-mord. *alam-jonks*), nem lehet más mint az „öreg isten“, kinek nove
 a finnben *ukko* (der alte, *ukkosej*) (nom. -onen, u. a. dim); v.ö. *lp. ača juoks* (szívár-
 vány, tkp. az atyának íja). E szerint a *mdE. pirgene*-nek bátran ezen eredeti je
 lentést tulajdoníthatjuk: „öreg“, t. i. „öreg isten.“

700. sz.-hoz (lök):

|| zürj. lukal- *bökni, öklelni (cornibus ferire).*

699. sz.-hoz (lő):

|| zürj. lőd- *dobni, vetni (jacere, projicere; = md. mdE. läde, lede-).*

705. sz.-hoz (ad):

|| * zürj. udaşan blid *подносъ (präsentirteller — tkp. adogató tál, v.ö. votj. ud-).*

754. sz.-hoz (emlékez, említ):

|| észl. — mäleta-, mälesta- *erinnern, gedenken, sich besinnen, erwählen: mälestus, mäletus emlékezet, emlék (mäletuse täht denk-*

778. sz.-hoz (úr):

|| zürj. veräs *férfi (vir, = f. uros).*

[mal].

Jegyzet. A fentebbiekben többször hoztam föl zürjén szót (*) jeggyel: (* zürj.) Ezek egy töredékes orosz-zürjén szógyűjteményből vannak véve, melyet Reguly hagyománya közt találtam. E szógyűjteménynek a nyelve el is tér valami keveset azon két dialectustól, melyek egyikéről Castrén írt zürjén nyelvtant, másikán pedig a Máté-evangeliumnak zürjén fordítása készült. Minthogy az ilyen szógyűjteményekbe néha félreértések csúsznak be, csak óvatosan éltem vele, s mindenkor ki is tettem az elétalált orosz fordítást, mely félreértést nem enged.

Visszatekintés.

A fent közölt 858 szóhasonlítás czikkben ¹⁾ szintannyi külön magyar tőszó van kimutatva, mely a többi finn-ugor nyelvekben is még azonos vagy egyeztethető hangalakkal és jelentéssel található; vagy, hogy kerekébb számot nyerjünk, s tekintve, hogy van egynéhány olyan czikk is, melyet egy másikkal egybe kellett volna foglalnom ²⁾, — mondjuk, hogy mindössze 850 magyar tő-

¹⁾ Az 521. szám tévedésből kimaradt, azért egygyel kevesebb van, mint az utolsó czikk száma.

²⁾ Ezek: *kötni és kötél, föl és fej, fény és főni, én és mi.*

szónak finn-ugor rokonsága van kimutatva. Ez tehát az eredménye az e tárgyban legújabban folytatott kutatásaimnak, s azt hiszem, ha nem tekintjük is milyen magyar szókat találunk e munkálatban összehasonlítólág kimutatva, már a mennyiséggel is egyelőre meg lehetünk elégedve, ha p.o. avval vetjük össze, hogy Curtius György „Griechische Etymologie“-jében a hasonlítható görög nyelvkincset kevesebb mint 700 ilyen cikkben adja elé. Hogy valóban mit és mennyit jelent a fent említett szám (850), azt legegyszerűbben a magyar tőszók összes száma tünteti elé, mely saját összeírásom szerint ¹⁾, 2,400-ra rúg. A magyar tőszóknak tehát több mint e gy h a r m a d a van a rokon finn-ugor nyelvekben kimutatva.

Érdekes továbbá látnunk, hogy oszlik a 858 hasonlítási cikk az egyes magyar szókezdő betűkre. Ugyanis van:

k betüből 77 cikk (1—77. sz.)	b betüből 29 cz. (443—471. sz.)
g „ 8 „ (78—85. sz.)	f „ 71 „ (472—543. sz.)
h „ 82 „ (86—167. sz.)	(nincs meg 521.)
j „ 11 „ (168—178. sz.)	v „ 54 „ (544—598. sz.)
gy „ 11 „ (179—189. sz.)	m „ 40 „ (599—638. sz.)
t „ 62 „ (190—251. sz.)	r „ 29 „ (638—667. sz.)
d „ 13 „ (252—264. sz.)	l „ 37 „ (668—704. sz.)
sz „ 57 „ (265—321. sz.)	a, e } „ 155 „ (705—859. sz.)
s „ 45 „ (322—366. sz.)	i, o } „
cs „ 22 „ (367—388. sz.)	ö, u } „
z „ 3 „ (389—391. sz.)	ü } „
n, ny „ 41 „ (392—432. sz.)	cz „ semmi
p „ 10 „ (433—442. sz.)	zs „ semmi

A hasonlított magyar tőszóknak (850.) az összes magyar tőszókhoz való egészben vett aránya = 1 : 3, vagy szorosabban 1 : 2,8. De az egyes szókezdő betűk után véve az arányt, a hasonlított tőszó úgy áll az összes számhoz:

¹⁾ Ebben, úgy mint a hasonlításokban is, mellözve vannak a hangutánzó szók, valamint a tudva levő idegen szók, melyek nem az altaji nyelvesalád köréből valók; továbbá minden gyermeknyelvbéli szó, s egyéb játszsi-szók (*fity-firity*) vagy a melyek csekély aprólékosságokat jelentenek s többé-kevésbbé terminologicus természetűek (mint p.o. a legtöbb plánta- és bogárnév). Mert van minden nyelvkincsben, a valóban fogalomkifejező szók mellett, még sok értéktelen polyva is.

k	betűben mint	1 : 3,6.	n, ny	betüb. mint	1 : 1,7.
g	" "	1 : 9,0.	p	" "	1 : 7,8.
h	" "	1 : 2,0.	b	" "	1 : 4,5.
j	" "	1 : 1,6.	f	" "	1 : 1,8.
gy	" "	1 : 4,4.	v	" "	1 : 1,9.
t	" "	1 : 2,8.	m	" "	1 : 2,8.
d	" "	1 : 4,4.	r	" "	1 : 2,6.
sz	" "	1 : 2,4.	l	" "	1 : 2,5.
s	" "	1 : 2,6.	a, e, i	} "	" 1 : 2,1.
cs	" "	1 : 5,3.	o, ö		
z	" "	1 : 9,0.	u, ü		

E szerint több hasonló szó, mint a mennyit az általános arányszám (:2,8) kíván, találtatott ezen betűkben: **j** (:1,6), **n, ny** (:1,7), **f** (:1,8), **v** (:1,9), **a e i o ö u ü** (:2,1), **h** (:2,0), **sz** (:2,4), **l** (:2,5), **s** (:2,6), **r** (:2,6); éppen annyian ezekben: **t** (:2,8), **m** (:2,8); kevesebb ezekben: **k** (:3,6), **gy** (:4,4), **d** (:4,4), **b** (:4,5), **cs** (:5,3), **p** (:7,8), **g** (:9,0), **z** (:9,0).

A fentemlített 2,400 magyar tőszó között van egyszerű a magyar nyelv terén nem származtatható ige 600, névszó pedig 1800. A magyar nyelvben tehát az igének a névszóhoz való számaránya = 1 : 3. — A fent közölt szóegyezési cikkek (858) között ellenben van 291, mely magyar igére, 567¹⁾ mely magyar névszóra vonatkozik, vagyis: a fent összehasonlítólag a finn-ugor nyelvekben kimutatott magyar tőszókra nézve az igének a névszóhoz való számaránya = 1 : 1,9, azaz közel 1 : 2. Ebből kitűnik, hogy az összehasonlított magyar tőszók között aránylag nagyobb számmal van az ige mint a névszó. Hasonlóképen az említett 291 hasonlított igének a magyar igék összes számához (600) való aránya = 1 : 2, míg az általános hasonlítási arány: = 1 : 2,8 (vagy 1 : 3). Az egyes szókezdő betűk alatt van az összehasonlított magyar tőszók közt ige és névszó szám szerint:

¹⁾ Következő m. tőszókat: *gugg, húgy, tel- és tele, szar, fagy, fmg, fos, ok*, minthogy el nem dönthető, hogy az igeszói vagy a névszói jelentés bennük eredetibb-e, mind a kettőhöz számítottam, s az így nyert számtól (295 ige, 571 névszó) a fölös 8-nak a felét (4) mindegyik résztől megint levontam; így került ki 291 ige, 567 névszó (összesen = 858).

k betű alatt	20	ige	57	névszó	n, ny betű alatt	12	ige	29	névszó			
g	"	"	2	"	7	"	"	4	"	6	"	
h	"	"	23	"	60	"	"	11	"	18	"	
j	"	"	3	"	8	"	"	35	"	39	"	
gy	"	"	3	"	8	"	"	27	"	28	"	
t	"	"	24	"	39	"	"	13	"	27	"	
d	"	"	6	"	7	"	"	12	"	17	"	
sz	"	"	17	"	41	"	"	12	"	25	"	
s	"	"	13	"	32	"	"	a, e i, o, ö u, ü	" "	49	107	"
cs	"	"	7	"	15	"						
z	"	"	2	"	1	"						

Az összes magyar igék és névszók között fenálló számarány (= 1 : 3) következőképen módosul az egyes szókezdő betűk alatt:

k betűben	= 1 : 3,7.	zs betűben	= 1 : 3,6.
g	" = 1 : 8,0.	n, ny	" = 1 : 3,1.
h	" = 1 : 3,2.	p	" = 1 : 5,5.
j	" = 1 : 2,6.	b	" = 1 : 4,9.
gy	" = 1 : 2,3.	f	" = 1 : 1,6.
t	" = 1 : 2,3.	v	" = 1 : 1,4.
d	" = 1 : 3,7.	m	" = 1 : 4,3.
sz	" = 1 : 3,0.	r	" = 1 : 2,0.
s	" = 1 : 4,4.	l	" = 1 : 2,6.
cs	" = 1 : 5,6.	a e i	" = 1 : 2,2.
cz	" = 1 : 7,7.	o ö	
z	" = 1 : 4,4.	u ü	

Azon fentebb kimutatott tény, hogy aránylag nagyobb számmal mutatkozik a finn-ugor nyelvekkel való hasonlíthatás a magyar igére nézve, mintsem a névszóra nézve, arra a föltevésre vezet, hogy a még össze nem hasonlított magyar névszók közt még sok idegen nyelvkinés rejlik, melynek fölvétele tudvalevőleg könnyebben esik meg névszókban mint igeszókban. Hozzá véve, hogy egyes betűkben aránytalanul több névszó mint ige van (p. o. a *g*, *cz*, *p*, *cs*, *b*, *z*, *m*, *s*, *zs*, *k* betűkben), kivált az ezen betűkön kezdődő magyar szók között nyomozhatjuk a magyar névszók említett fölösszámúságának okozóit. Megengedem ugyan, hogy részben esetlegesség is az, hogy mennyi ige meg mennyi névszó van az egyvalemelyik betűn kezdődő tőszók között, s e részben nem fektetek

valami nagy súlyt ezen aránykimutatásokra, miután azok egyik alapja, a magyar töszók összeírása, még nem a kívántató szigorúsággal készülhetett el, — de az mégis különös dolog, hogy csak ezt említem, hogy a magyar szókinsnek *p* betűje tekintetre érdeemes 66 névszó mellett csak 12 igét mutathat föl, míg az *f* betűben 49 ige és 82 névszó van; még pedig ezen *p* beli 12 ige között egy sincs olyan, mely a *fogni, fedni, fesleni, félni, feküdni, folyni-féle* igékkel tartalmi fontosságra nézve mérközhetnék.

Végre megjegyzem, hogy a közölt 858 szóhasonlítási cikk között 254 csak a nyugati-finn (finn, észti, liv, lapp) nyelvekben mutatja ki az illető magyar szót, 200 meg csak a keleti-finn vagy ugor nyelvekben, és 404 mind a két részen, úgy a finn mint az ugor nyelvekben.

BUDENZ JÓZSEF.

SAJTÓHIBA.

114. szám, 2. sor, olv. : *vog. kut* : *kute megé.*

SZÓMUTATÓ.

- Adni** 705.
ág 706.
agancs 706.
agg 707.
agy 708.
ágy 709.
ágyék 789.
agyar 710.
aj, ajazni 711.
ajangani 712.
ájni 729.
ajtó 713.
akadni 714.
al, alatt stb. 715.
alacsony 715.
áldani 720.
áldozni (lc, a nap) 788.
áll (mentum) 716.
állani 830.
alig 717.
alkalom, -lmas 718.
alkotni 719.
alku, alkudni 718.
álmom 721.
aludni 721.
ángy 723.
anya 722.
apa 724.
ár (pretium) 725.
ár (subula) 727.
ár (árvíz), áradni 811.
arany 831.
arasz 832.
aratni 833.
árú 725.
arcz 726.
árnyék 787.
árva 728.
ásni 729.
ásítani 730.
aszni, asszú 834.
aszó 835.
asszony 731.
atya 732.
avas, avúlni 849.
az 836.
Baj, bajos 466.
bajusz 467.
bal, balog 443.
bámulni 444.
bandsa, bandsal 468.
bánni, bántani 445.
baszni 446.
bátya 447.
begy 448.
bél, belek 469.
belé, belül, belől, belső 469.
benn (ben), bent 469.
bér 470.
berzedni 449.
beteg 450.
birka 471.
bízni 451.
bog 452.
bogyó 453.
bojtani, bojtogatni 464.
boka 454.
bolygani, bolyongani 455.
bolygatni 464.
bonyolni, bonyolítani, bonyolodni 456.
borítani (fölb.) 457.
borúlni (procidere) 457.
borzadni, borzas 449.
bosszankodni 458.
bosszú 458.
bot 459.
botkó 454.
bögy 448.
bőjt 460.
bökní 461.
bőlő 462.
bötyök, bötykös 454.
bújni 463.
bunkó, bunkós 465.
búni 463.
bütykös 454.
burúlni 457.
Csapni 381.
csenevészni 367.
csend, csendes 368.
csepp, csepegni 382.
csepű 383.
csikó 369.
csiklándani 370.
csillag 371.
csillámlani, csillogni 371.
csinos 372.
csípni 373.
csipő 385.
csitkó 369.
csomó 371.
csont 386.
csoport, csopor 387.
csöng 375.

esőkni 376.
 csökkenni 376.
 csölkönyös 381.
 esönd 368.
 esönk, esönköly 377.
 csöpp 382.
 csöpü 383.
 csúcs 380.
 csukni 378.
 csukor 379.
 csúp 380.
 csülk, csülök 388.
 esünni 367.
Dada 252.
 dagadni 253.
 daru 251.
 dermodni 255.
 derü 256.
 díj 257.
 dísz, díszes 258.
 doh, dohos 259.
 domb 260.
 dörgálni 261.
 döfni 262.
 dörszólni, dörgölni 263.
 dugni 261.
Eb 733.
 edény 734.
 édes 735.
 éfiú 755.
 egér 838.
 égni 736.
 egész 737.
 egy, eggy 738.
 egyenes 812.
 éj 739.
 éh, éhes 839.
 ejteni 751.
 ék (*cuneus*) 813.
 el 742.
 él, éles 740.
 elég 822.
 elig 717.
 elleni 828.
 élni 741.

elő, előtt *stb.* 742.
 elme 743.
 eme-*diszó* 715.
 emlékezni, említeni 754.
 emni 744.
 emse 716.
 én 829.
 ének 717.
 enni 843.
 ép; építeni 748.
 epe 840.
 ér (*vena*) 841.
 erdő 790.
 eredni 807.
 érett, ért (*pro*) 791.
 érni, érkezni 823.
 ernyő 792.
 erő 824.
 érteni 814.
 eskü, esküdni 825.
 esmérni 765.
 esni 751.
 est, este 749.
 ester 750.
 ész 752.
 ev, eves 842.
 ev- (evő, emi) 843.
 év 753.
 évni, évedni 814.
 evezni 845.
 ez 837.
Fa 472.
 facsarni 473.
 faggyú 475.
 fagy, fagyos 474.
 fagyni, fagylalni 474.
 fajd, fajdok 477.
 fájni 476.
 fakadni 478.
 falni 479.
 falu 480.
 fan, fanos 481.
 fanyalogni 482.
 far 483.
 fáradni 484.

faragni 526.
 fark 485.
 farkas 486.
 fasz 487.
 fazék, fazok 488.
 fázni 471.
 fecske 489.
 fedni, fedél 490.
 fehér 493.
 fej (*caput*) 491.
 fejni 492.
 fejár 493.
 fejsze 494.
 fejteni 512.
 fék 495.
 feketé 496.
 fektüdni (fek-) 497.
 fel (föl) 531.
 fél (fele-t) 498.
 felé, felől 498.
 feleség 498.
 feleselni 500.
 felhő, felleg 501.
 félni 499.
 fenni 502.
 fene 503.
 fenegetni 504.
 fenék 505.
 feníteni 504.
 fény, fényes 506.
 fenyegetni, fenytíteni 504.
 fenyű, fenyves 507.
 férczelni 509.
 féreg 510.
 fergeteg 525.
 férj, férfiú 511.
 főzni 508.
 fesleni 512.
 festeni 513.
 fészek 514.
 feteke 496.
 fi, fiú 515.
 ficzomodni 516.
 fing, fingani 518.

fitítani, fitogatni 517.
 fog, fogas 519.
 fogadni 520.
 foganni 520.
 fogni, foglalni 520.
 fogyni 522.
 fojtani 535.
 fok, fokos 519.
 fonni, fonal 523.
 fonnyadni 524.
 fordúlni, -dítani 535.
 forgács 526.
 forgani, forogni 525.
 forrani 527.
 fos, fosos, fosni 528.
 fost, fostos 528.
 foszlani, fosztani 529.
 fő (*caput*) 491.
 főni, főlni, 530.
 főcske 489.
 fődni 490.
 föl 531.
 föld 532.
 felhő, fölleg 501.
 fölött, fölé, fölül 531.
 fölös, fölső 531.
 főrgeteg 525.
 fősteni 513.
 fősvény 533.
 főzni 530.
 fújni, fúni 534.
 fúlni, fúladni 535.
 furkó, furkós 536.
 futni 537.
 fuvallani, fuvó 534.
 fű, füves 538.
 fül, füles 539.
 fülni 540.
 fűrész 541.
 fűrge 525.
 füst 542.
 fűteni 540.
 fűz-fa 543.
Gagó 78.
gatyá 79.

gazdag 80.
 gerjedni, gerjeszteni 81.
 gond, gondolni 82.
 görbe 83.
 gőz 84.
 gugg, guggani, guggol-
 ni 85.
 gyalog 179.
 gyanánt 180.
 gyékény 181.
 gyér 182.
 gyermek 183.
 gyors 184.
 gyökér 185.
 gyönyörű, gyönyörködni
 186.
 győzni 187.
 gyuha 174.
 gyűlni, gyűjtani 188.
 gyűlni, gyűjteni.
Ha 126.
 hab (*unda*) 86.
 hab (*spuma*) 150.
 had 87.
 hágni 88.
 hagyítani 154.
 hagyni 89.
 hagyma 90.
 háj 91.
 haj (háj) 118.
 haj (*crinis*) 151.
 hajítani 154.
 hajlani 153.
 hajlok, hajlék 152.
 hajlítani 153.
 hajnal 92.
 hajtani (*flectere*) 153.
 hal (*piscis*) 93.
 halk 155.
 halni 94.
 hálni 95.
 haladni 96.
 hallani 97.
 háló (*rete*) 98.
 halovány, halvány 99.

hályog 100.
 hám, hámlani, hámozni
 101.
 hamu 102.
 háncs 101.
 hang 156.
 hangya 104.
 hankalék 4.
 hántani 101.
 hanyatt 103.
 harapni 105.
 harkály 106.
 haris 107.
 harmat 157.
 három, harmad 108.
 hárs 109.
 has 110.
 hasadni 111.
 haszon 112.
 hat, hatod 113.
 hát (*dorsum*) 114.
 hattyú 115.
 ház, haza, hazól 116.
 hegy 117.
 héj 118.
 héj (háj) 161.
 hejt 119.
 henyé, henyélni 120.
 hervadni 158.
 hét, heted 159.
 hézag 161.
 hév, heves 121.
 híd 160.
 hideg 122.
 hiedelem (*refrigerium*)
 122.
 híj, hijába, hijú 161.
 hím (*mas*) 123.
 hitvány 119.
 hív- (hinni) 124.
 hív (hü) 124.
 hívni (híni) 162.
 hives 122.
 hiú 161.
 hízni 125.

- ho- (hol, hova, hogy) 126.
 hó (*mensis*), hó-nap 127.
 hó (*nix*) 163.
 hogyan 126.
 hol (*ubi*) 126.
 holnap, holval 128.
 hold (*luna*) 127.
 holdra kelve 128.
 holló 129.
 hólyag 130.
 homály 131.
 homlok 132.
 homorú 133.
 homu 102.
 hón, hónap 134.
 honn 116.
 honnan 126.
 hoporty, hopores 135.
 hordani 136.
 horny 137.
 horzsolni 138.
 hosszú 139.
 hova 126.
 hoz (hozzá) 141.
 hozni 140.
 hő (hév) 121.
 hőkkenni 164.
 hölgy 165.
 hős, hőszölni 142.
 huddani, huddó 143.
 húgy, húgyi 143.
 húgy (*stella*) 144.
 hullani 166.
 húnyni 145.
 húr, hurka 167.
 hurtzolni 146.
 húsz, huszad 147.
 húzni 148.
 hű (*biv*) 124.
 hűlni, hűteni 122.
 hűs 122.
 hüvely 149.
 hűvös 122.
 ide 837.
 ideg 815.
- idő 793.
 ifjú, ifjú 755.
 igaz 756.
 igen 757.
 így 837.
 igyekezni 794.
 igyenes 812.
 íj 816.
 ijedni 758.
 ike, ik 783.
 ilyen 837.
 imádni 817.
 ín (*servus*), ínség 759.
 ín (*nervus*), inas 846.
 inni 818.
 íny 760.
 ip, ipa 761.
 iparkodni 762.
 ír (*unquatum*) 763.
 iramlani, iramodni 847.
 iromba 848.
 ís (ise) 773.
 ismerni 765.
 iszap 819.
 itt 837.
 ív 816.
 iv- (ívó, inni) 818.
 ívni (évní) 814.
 íz (*silva-íz*) 764.
 íz (*membrum*) 820.
 izenni 786.
 izzadni 766.
 izzó 766.
 Játék, játszani 168.
 jég 169.
 jegy 170.
 jel 171.
 jelen, jelenni, jelenteni 171.
 jó (*fluvius*) 172.
 jó (*bonus*) 173.
 jog-kéz 173.
 joh 174.
 johtatni 176.
 jonh, jonhó 174.
- jöni, jönni 175.
 jutni 176.
 juh 177.
 juhar-fa 178.
 Kacsintani 1.
 kajtatni 73.
 kan 2.
 kancsal 3.
 kancalék 4.
 kapni 5.
 kaparni 6.
 kaptár 7.
 kár 8.
 karesú 9.
 kast, kastos 10.
 kecske 11.
 kecske-kígyó 12.
 kedv 13.
 kelni 14.
 kelleni 15.
 kemény 16.
 kenyér 17.
 kép 18.
 kepe 19.
 kérti 20.
 kerék, kerek 62.
 keresni 21.
 keringeni 22.
 kergetni 23.
 kéreg 24.
 kérkedni 25.
 kerülni 22.
 kés 26.
 kesa, kesázkodni 27.
 keserű 28.
 keskeny 29.
 két, kettő 30.
 kéve 31.
 kevély 32.
 kevés 33.
 kéz 34.
 ki (*quis*) 35.
 ki, kive 36.
 kicsiny, kicsid 38.
 kígyó 37.

kis 38.
 kísérteti 39.
 kita 40.
 kívánni 41.
 kívül 36.
 kofa 42.
 konok 43.
 koponya 44.
 koporni 6.
 kor 45.
 kora (*akkora*) 46.
 korha, korhadni 47.
 kosz 48.
 kova 49.
 kozma, kozmás 50.
 kő 51.
 kög 52.
 kölcson 53.
 köldök 54.
 kölni (költe) 14.
 költeni, költség 55.
 költeni (*fölk*.) 11.
 kölyü, kölü 56.
 könnyü 58.
 köny, könyü 57.
 könyök 59.
 könyv 60.
 köpü 61.
 köpörödni 251.
 kör 62.
 körmedni 63.
 környék 62.
 köröm 64.
 körül 62.
 köszönni 65.
 készvény 66.
 kötni 67.
 kötél 68.
 követni 77.
 köz 69.
 közel 70.
 közép 69.
 közös 69.
 között, közzé, közül 69.
 kúszni 71.

kút 72.
 kutatni 73.
 kutya 71.
 küldeni 75.
 külső, künt 36.
 küszöb 76.
 Láb (*pes*) 668.
 láb, lép 674.
 lágy 669.
 laj 670.
 lak, lok, lék 671.
 langyos 672.
 lankadni 673.
 lap, lapos 668.
 lép, lápa 674.
 lassu, lassan 675.
 látni 704.
 lé, leves 676.
 le, lent 677.
 lebenyeg, -nyő 678.
 lebegni 679.
 legény 680.
 légy 681.
 lejtő 682.
 lék, lak, lok 671.
 lélek 681.
 lelni 683.
 lenni 690.
 lép (*lien, splen*) 685.
 lepedni, -dő 687.
 lependék, lepke 688.
 lépni 686.
 lépni 687.
 lesni 689.
 lev- : lenni 690.
 levél 691.
 leves 676.
 liba 692.
 liszt 693.
 ló 691.
 lobogni 679.
 locs 695.
 lógni 696.
 lohadni 697.
 lok, lak, lék 671.

lom, lomos 698.
 lökni 700.
 lölni 683.
 löni, löv- 699.
 lucsk, lucsok 701.
 lúd 702.
 lusta 703.
 lustos 701.
Maga (magam, magad
 stb.) 599.
 magas 600.
 máj 601.
 majd, majdan 607.
 makacs 602.
 mankó 603.
 marezongani 604.
 marni 604.
 mart (*ripa*) 605.
 mártani 606.
 más, másod 607.
 mászni 608.
 me-: melly, meddig stb.
 621.
 még 638.
 meg, megint 633.
 meleg 609.
 méh (*apis*) 621.
 mell, melly; mellett 611.
 mén 614.
 menekedni 612.
 menni 612.
 menny 616.
 menülni, menyülni 613.
 meny 615.
 meredek 636.
 méreg 617.
 meríteni, merni 618.
 mérni 619.
 mérsékelni 619.
 mérték 619.
 merülni, meríteni 606.
 messze 620.
 mevetni 400.
 méz 621.
 mezítelen 622.

mező 623.
 mi (*quid*) 624.
 mí (*nos*) 625.
 mocsár 626.
 mocsok 626.
 mogorva 637.
 mondani 627.
 mony 628.
 morzsa, morzsalék 629.
 morzsolni 629.
 mosni 630.
 mosolyodni, -lyogni 631.
 mozogni 632.
 mög, mögött *stb.* 633.
 múlatni 634.
 múlni 634.
 mutatni 635.
 Nád 392.
 nap, napá 393.
 nap (*sol, dies*) 394.
 nász 402.
 né, nő 402.
 nedv, nedves 395.
 négy 396.
 neki, -nek 397.
 néne 398.
 nép 402.
 név 399.
 nevetni 400.
 nézni 401.
 nő (neje) 402.
 nőstény 402.
 nőszni 402.
 nyáj 403.
 nyájas 404.
 nyak 405.
 nyál, nyálka 406.
 nyalni 407.
 nyél 409.
 nyelni 408.
 nyelv 410.
 nyereg 412.
 nyerni 411.
 nyers 432.
 nyezni 413.

nyest 414.
 nyíl (*sagitta*) 415.
 nyilván, nyilván 416.
 nyír-*fa* 417.
 nyírni 418.
 nyírok, nyirkos 419.
 nyitni 416.
 nyolcz 420.
 nyomorú, -rék 421.
 nyőni 429.
 nyugodni, nyugalom 422.
 nyújtani 421.
 nyúl (*lepus*) 423.
 nyúlai 421.
 nyurga 425.
 nyuszt 426.
 nyúzni 427.
 nyű, nyűves 428.
 nyűni 429.
 nyűg 430.
 nyűst 431.
 Ő, őcska 849.
 oda 836.
 odu, odvas 767.
 ok 795.
 okádni 768.
 okni, oktatni 795.
 okos, okólni 795.
 oldal 769.
 olcsó 850.
 oldani 827.
 olló (*kecskefi*) 796.
 olyan 836.
 oltani 721.
 olvadni 851.
 olvasni 770.
 ón 797.
 onszolni 777.
 oreza 728.
 orr 852.
 orv, or, orozni 798.
 ostor 799.
 oszlani, osztani 771.
 osztó 835.
 ott 836.

oz (*az*) 836.
 Ő, ök 853.
 öcs, öcse 800.
 öl, ölelni 854.
 ölmi 801.
 önni 843.
 ör (*seruus*) 802.
 öreg 806.
 örjöngeni, örjölni 855.
 örvendeni, örülni, öröm
 772.
 örvény 803.
 örülni 855.
 ősz 773.
 ősvény 774.
 ősz (*autumnus*) 856.
 ősz (*canus*) 775.
 öt 804.
 üv 805.
 Part 433.
 pederni 431.
 piezi, pieziny 435.
 pihogni 436.
 pihenni, pihni 436.
 pillantani 437.
 pillogni 437.
 pizok, pizkos 438.
 pocs, poccos 439.
 pofa, pof, pofitos 410.
 poffadni 411.
 pödörni 434.
 pöfeteg, pöffedék 441.
 puffadni 411.
 puha 442.
 Ragadni 642.
 rágalom, -lmazni 641.
 rágni 640.
 rakni, rakás 639.
 rapos 653.
 ravasz 643.
 redő 614.
 rejtteni, rejttek 615.
 rengeteg 646.
 renyhe 647.
 repedni 648.

repülni 664.
 rés 649.
 részeg 650.
 rezegni 651.
 rideg 652.
 ripacs, ripó 653.
 riska 654.
 rogyini 655.
 roh 656.
 rokon 657.
 rongy 658.
 ropni 659.
 roska 651.
 roskadni 660.
 rossz 661.
 rothadni 662.
 rög, rögös 663.
 röpülni, röpödni 664.
 rút 665.
 rügy 666.
 rüh 667.
Sajditani 322.
 sajnálni 335.
 sajtó 356.
 sánta 323.
 sápadni 336.
 satu 356.
 sark (*cardo*) 337.
 sarok (*szöglet*) 338.
 sas 339.
 sás 340.
 savanyú, savó 321.
 seb (*vulnus*) 325.
 seb, sebes (*celer*) 326.
 segéd, segedelem 341.
 segíteni 341.
 segg 342.
 sekély 343.
 selp. selyp 344.
 serdülni 346.
 sérelem 345.
 serény 327.
 serke 358.
 serkenni 327.
 sérni 345.

sérteni, sérülni 345.
 sietni 328.
 sík, síkos 347.
 silány 329.
 sír (*sepulcrum*) 348.
 sírni 349.
 só 350.
 sodorni 351.
 sok 352.
 sor 353.
 sór (*lucus*) 354.
 sorvadni 355.
 sotu 356.
 sovány 357.
 sörény 330.
 sörke 358.
 sörte 330.
 sötét 359.
 sudár 361.
 sugár (*radius*) 360.
 sugár (s. *vessző*) 361.
 sujtani 331.
 sulyok 362.
 sül-*disznó* 363.
 sül, súly 364.
 sülni 332.
 sürgögni, sürgeni 333.
 sűrű 365.
 sütni 332.
 süv, sű 366.
 süveg 334.
Szabni 265.
 szag 312.
 száj 266.
 szaj, szajlani 267.
 szak, szakasz 313.
 szakadni 313.
 szál, szálás 268.
 szaladni 269.
 szállani 270.
 szár 271.
 szar, szarni 272.
 szárny 314.
 száradni, száraz 273.
 szarv 274.

szarvas 315.
 száz, század 275.
 szédülni, szédíteni, szé-
 delegni 316.
 szeg (*angulus*) 278.
 szeg (*clavus*) 277.
 szegény 317.
 szegni 276.
 szegy 309.
 szék (*medulla*) 279.
 szél (*margo*) 280.
 szelid 318.
 szelni 281.
 szem 282.
 szén 283.
 szenny 284.
 szép 285.
 szer, szerű, szerint 286.
 szidni 287.
 szij, sziju 319.
 szik (*medulla*) 279.
 szikkadni 288.
 szil-fa 289.
 szilag 291.
 szilaj 290.
 szilánk, szilány 291.
 szírom, szirmos 292.
 szírony, szírnyos 292.
 szirt 293.
 szív (*cor*) 294.
 szívos, szívós 295.
 szó 296.
 szomorú 297.
 szomju 320.
 szopni 298.
 szórni 299.
 szoros; szorúlni, szorí-
 tani 300.
 szöni 301.
 szöcske, szökce 303.
 szög, szöglet (*angulus*) 278.
 szög (*clavus*) 277.
 szökni 303.
 szőr 304.
 szörnyű 321.

- szú 305.
szug 278.
szunnyadni, szunyáta 306.
szúrni 307.
szurok 308.
szuvat 295.
szű (szív) 294.
szügy 309.
szük, szükség 310.
szürke 311.
Táj 190.
találni 191.
talp 192.
tanakodni 193.
tanárok, tanórok 194.
tanúlni, tanítani 193.
tanó, tanu 193.
tapadni 195.
tapasztalni 196.
tapintani 196.
tapló 198.
tapodni, taposni 197.
taraj, taréj 199.
tarka 200.
tarkó 199.
tartani 201.
taszítani 229.
tata 202.
tavasz 203.
távol, távozni 204.
te (*tu*) 205.
te: *tétova*, *tél-túl* 837.
tegez 206.
tekerni, tekeregni 247.
teher 207.
tél 208.
tele, teli 209.
telek 210.
teljes 209.
telni 209.
tenni 221.
tenyér 211.
tépni 212.
teperni 213.
tér, térség 214.
teremni, teremteni 216.
teríteni 214.
térsi (*férni*) 215.
tet- (tetszeni) 217.
tetem 218.
tétova 837.
tető 219.
tetszeni 217.
tetű 220.
tev- (tenni) 221.
tévedni, tévelyegni 222.
tí (*vos*) 205.
tilos, tilalom 248.
tiltani 248.
titok, titkon 249.
tíz, tized 223.
tó 224.
to: *tétova* 836.
toboz 225.
tohonya 226.
-tól, -től 232.
toll, tolu 227.
tolvaj 228.
topló 198.
torok 250.
toszni, toszítani 229.
tő 230.
több 231.
-tól, -től 232.
tölteni 209.
tömní 233.
tönk, tönkő 234.
tönkesz 234.
tőpörödni, tőpörtő 251.
tör 235.
török 237.
törni 236.
török 235.
törpe 241.
törzsök 238.
törzsölni 263.
tudni 239.
tulajdon 240.
túnya 226.
tupri 241.
turbokolni, turbokló 243.
turkálni 242.
túrni 242.
tűdő 244.
tűrni 245.
tűz (*ignis*) 246.
Ügy 836.
ugyan 857.
új (*novus*) 776.
újj (*digitus*) 858.
újj (*manica*) 859.
unszolni 777.
úr 778.
úszni 779.
út 808.
utol, után 780.
Ű (6) 853.
űdő 793.
űgetni 781.
űgy 782.
űgyekezni 794.
űk (*avia*) 783.
űlni 784.
űres, űreg 826.
űrű 809.
űsző 810.
űtni 785.
űzenni 786.
űzni 821.
Vaczok 514.
vad, vadon 582.
vadász 582.
vágatni 545.
vagyok 592.
vaj 546.
vajudni 547.
vakarcs 548.
val- (vala, való, vagyok) 592.
vala-ki 584.
válni, választani 549.
váll, vállas 583.
vallani 550.
váltani, változni 594.

ványolni 551.
 vápa 674.
 var, varas 585.
 vár, város 552.
 varga 597.
 varju 554.
 várni 553.
 varrani 597.
 vas 555.
 vaskos 556.
 vastag 556.
 vég 557.
 vékony 586.
 vélni 558.
 velő 587.
 vélte, véltve 565.
 vén 559.
 vendég 588.
 venni 590.
 vér 560.
 verejték 589.
 verem 598.
 veres, verhenyeges 560.

verni 596.
 verő-fény, verőzni 589.
 vese 595.
 vézni 561.
 veszedelem 562.
 veszekedni 580.
 veszni, veszíteni 562.
 vosszō 563.
 vetni 564.
 vétnei 565.
 vev- (venni) 590.
 vezetni 566.
 viadal, viaskodni 576.
 víg 567.
 vigadni, vigaszni 567.
 vigasztalni 567.
 világ, világos 563.
 villám 569.
 villogni 569.
 víni 576.
 vinni 575.
 virág 571.
 virgoney 570.

virítani, virítani 571.
 virradni 572.
 viselni 575.
 vizketni 573.
 viszont, viszontag 574.
 vissza, visszás 574.
 viv- (vinni) 575.
 vívni 576.
 vigyázni 577.
 víz 578.
 vizsgálni 591.
 vol (volt, vagyok) 581.
 vonaglani 592.
 vonni 581.
 vő 579.
 völgy 593.
 vőnni 590.
 vörös 560.
 Zajlani 267.
 záp 389.
 zárni 390.
 zavarni 391.
 zug 278.

A SÉMI NÉVSZÓ SZÁMVISZONYAI.

I.

A sémi számviszonyt tárgyaló előadásunknál mindenek előtt azon nyelvtani első tanfolyamunk alatt már belénk rögzött hibás felfogást távolítsuk el, mely az összes számviszonyról való tanulmányt a „singularis“ és „pluralis“ sarkalatos ellentétében keresi. Valamint a görög vagy latin esettan még az árja eseteket se méríti ki teljességökben, úgy e két nyelv „numerus“-ról való elmélete se elegendő a nyelvgyakorlat teljes megértésére. Már most azon elméletet, mely még az árja nyelvek körén belül se kielégítő, melyet az újabb tudomány kibővített, szabad-e más nyelvtörzsokhöz tartozó nyelvekre rátszokolni? Úgy gondolom, hogy ezen kérdésre könnyű felelni.

A nyelvtanulásnál nem vezethetnek járszalagon holmi kész meghatározások. Az élesen figyelni tudó előtt a tárgy sokszoros különbséget mutat. Az élesen figyelni tudás az, a mit követel ily természetű előadásnál a sémi nyelvtudomány mestere — mint méltán nevezi ötöt Dillmann — Ewald. Még egy közös törzs nyelvei se egyeznek meg teljesen a nyelvalakok megválasztásában, habár hasonló elveket követnek alakjaik kifejezésében; itt se lehet az egyik rokonnyelv grammaticáját a másakra ráhúzni.

Tárgyunkra visszatérvén, mindjárt kezdetben a nemi egyes (generalis) veendő tekintetbe. A számviszony szükségkép a nemi egyes alapjára viendő vissza. Steinthal „Charakteristik“ című munkája 85-ik lapján e nemi egyesre vonatkozólag így ír: „valamennyi szó bizonyos fogalomnak felel meg, de nem minden szó vagy fogalom felel meg bizonyos dolognak, és pedig két oknál fogva. A szó

ugyanis nem egy bizonyos dolgot, hanem a nemet nevezi meg, melynek fogalma alá tartozik a dolog; s ez az, mi mindenek előtt a fogalmat a pusztá részszemlélettől megkülönbözteti. Ha egy kart vagy kezét képként tüntetünk magunk elé, úgy az részszemlélet. A fogalom azonban nem tartalmaz ilyen képet, se semmi egyest, hanem az egész nemet tartalmazza. Azon szó, mely németül kezét jelent, ezt mint a megragadót, a tárgyhoz hozzákapót nevezi meg (Hand von hindan)*. A kart jelelő német szó összefoglalt hajlást jelent (az „arm“ szónak „ar“ a gyöke *αιρω*). A valóságban csak az egyes dolog létezik, a szemléletnek csak ez lehet tárgya. A lélek azon képet, a mely a külső tárgy után szemhártyánkon támad (a szem reczés hártáján), eszményi vonalokban másolja; s ezen eszményi utánrajzolat már maga a szemlélet, mely megfelel bizonyos tárgynak. A fogalomnak tárgya azonban valami általános, t. i. a nem, ez nem szemlélhető, ez a lélek belső munkásságának fejleménye, ebben rejlik képzése. Az egyes orosz lány bizonyos helyzetében, a téren bizonyos kékség szemléltetik, de az orosz lány, a kék szín csak a lélekben létezik, — ezek fogalmok, szavak.“ Fontos mondatokat idéztem, melyek az új nyelvészet legjelentősebb eredményét jelzik. Úgy a szokások és erkölcsök, mint a nyelv, saját bensőnkől támadnak. Az emberi szokások nem az állatok szokásainak utánzása, az emberi nyelv nem a természet másolása.

A fogalom tárgya tehát nemi egyes. Ezen nemi egyes még nem singularis, se nem pluralis. A sémi népszellem a nemi egyest határozatlanságából kiemelni hajlandó. Ide tartozó példák nagy számmal fordulnak elé, s több osztályba sorozhatók. Vegyük elé a növényi osztályt, s lássunk példákat reá: אֲבֹתַי „dinnye“, אֲהֵלוֹת, אֲהֵלִים „aloe“, אֲלֵמִים „szantálfa.“ Innen jön az, hogy nem ritkán találunk a héberben többest ott, hol p. o. a magyar nyelv nemi egyest használ. Így בָּמִים (Gen. 43. 11), שָׁקְדִים (ugyanott). A magyar e helyen diót, mandulát mondana, így fordítá e verset Károli Gáspár is. נְהַל הַשָּׁמִים magyarul „ákác-völgy“, עֵצֵי שָׁמִים magyarul „akác fadarabok.“ Még megemlítendő a תְּאֵנִים többes, mely a rendes תְּאֵנָה helyett egynehányszor fordul elé. Ezen növények és fák nem egyes példányokban, hanem kiválólag csoportosan

*) A sémi *jad* (= kéz) eredetileg a lapost jelenté, a mi épen úgy lehet a kéz lapja, mint a láb talpa.

tünvén fel, a sémi népszellem e csoportozást többesszámában fejezi ki. Singularissá a nemi egyest a körébe tartozó létezőnek bizonyos meghatározása teszi, s ezen meghatározás ötféleképp történik, ú. m. 1) mutatónévmás, 2) az egység számneve, vagy ennek alakja, 3) birtoknévmás (birtoknévmásragok), 4) a névelő hiánya által, 5) még egy pár a magyar „egy darab”, „egy szál”-féle constructióra emlékeztető kifejezést említek meg. A Genesis 18-ik f.-ben az ötödik vers így kezdődik : וַאֲנִי קָהָה בֵּית לָחֶם K. G. fordítása szerint : „azonközben hozok egy darab kenyeret is.” راس الغنم = pecus de grege unum. Egy pár olyan szó is van, a melyeknek fogalmához az egység hozzátapadt a nélkül, hogy ezt külső jelzés elárulná, az ilyenek gyűjtő szavaiknak kortársai. Ilyen egyesszám-értelmű szó a שָׂה = egy darab juh, bárány, birka. Mózes 2-ik k. 12. f. 3-ik verse : דָּבְרוּ אֶל-בְּלִעְזַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֵשֶׂר לְחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְהוּ לָהֶם אִישׁ לְבֵיתוֹ שָׂה קároli Gáspár fordítása szerint : „Szóljatok az Izrael egész gyülekezetének, mondván : Ez hónap tizedik napján minden ember válaszszon egy bárányt az atyáknak házok szerint, azaz házonként minden gazda egy bárányt.” Az arab شاة⁵ a شاعة⁵ alak összevonása, melyben az ش- végzet utólagos hozzátétel a شاة szóban megvolt egység fogalomnak elhalaványodását követő időből. A שָׂה-nek megfelelő gyűjtőszó a héberben צֹאן, az arabban غَنَمٌ (ó'no syrül). الشاة⁵ = genus ovium, itt a névelő az egyes számot collectivummá változtatja. Igen valószínű, hogy a sémi nyelvek régiségében több egyesszámú szó létezett, melyek idő múltával a nép emlékezetéből kivesztek. Ilyen egyesszám-értelmű szó a héberben שׂוֹר = egy darab marha, — ennek gyűjtő szava בָּקָר. Mózes 3. k. 22. f. 23. verse így hangzik : וְשׂוֹר וְשָׂה שְׂרֹנֵעַ וְקִלְוִט נְדָבָה וְגו' קároli G. fordítása szerint : „Ökröt vagy juhot, fogtyakozott vagy alkalmatlan tagút a szabad akarat szerint való áldozatban megáldozhatod; de nem léssen kedves a fogadásból való áldozatban.” Szó szerinti fordításban az „egy” számnevet nem lett volna szabad kihagyni a mondatból.

Maga a nemi egyes a mint a beszéd folyamában egyszer már megemlítettett, később megint előfordulva névelőt kap. Mózes 1. k. 1. f. 20. v.-ben, hol először történik említés madárról, ez mondatik : וְעוֹף יְעֹמֵף עַל הָאָרֶץ. A 23-ik v.-ben már névelő előzi meg az עוֹף

szót : **וְהַעֲרִיף יְרֵב דְּאֶרְצָי** K. G. fordítása szerint: „a repdeső állatok is pedig szaporadjanak a földön.“

A névszó meghatározása (determinatio) nem eredeti jellemvonás a nyelvekben. A sémi rokonnyelvek egymástól való elválásukat követő időben használtak fel eredetileg más hivatással bíró nyelvanyagot névszavaik meghatározására. Az assyr és árámi nyelvek egy eredetileg a névszó teljesebb kiemelésére használt ragasztékot (mely a *man, ma, mi* mutatónévmások közös gyökéhez tartozik) forgattak ki saját használatából a determinatio kifejezésére. Az arabban ép ezen rag hiánya jellemző a determinatiónál. A himjáriiban a mimatio egyformán fordul elő a determinatio és indeterminatio eseteiben. Már ebből is látszik, hogy ezen mimatio csak később és nem általánosan vált a determinatio eszközévé. Albakrí helyesen fejti meg a **كان اسمه تلف ثم زيدت اليه** alakot : **ما فقيلا تلف ما (تلف + ما) ثم حُفِّفَ فقيلا تلفم** (összevonva).

A himjáriinak magának ép oly kevésé van articulusa, mint az aethiopsnak. Az aethiops nyelv ott, a hol a determinatio kiemelését szükségesnek tartja, különböző eszközökhöz nyúl. A héber és arab nyelv egy eredetileg mutató névmást használnak névelőül. A görög névelő is eredetileg mutató névmás. Az arab- és héberben némely szó előtt a **ה, אל** még mutató értelemmel bír, így : **הַעֲרִיף, הַדְּפֵעַם, הַדְּיוּם** = „az idén.“ A magyar nyelv is eredetileg nem bírt a determinatio saját jelével; maga a népnyelv hosszú ideig tartózkodott tőle. A keszthelyi codex bár újabb eredetű, gondosan kerül a articululus használatát. Így ír egy kertész az „Okmánytár“-ban foglalt magyar levelek valamelyikében ¹⁾: „Kert jó modon vagyon, ha még király s jönne be mondana hog' byzon jól vag'on. Fűveket szépen megkapáltatam, répát elvettettem, utak szép tyztán vannak.“ Ezen levél a XVI-ik századból kelt. A determinatio egyszer erős gyökeret verve a nyelvben, szeret túlterjedni természetes határain. Ezt mutatja mai népnyelvünk ²⁾, az új-görög ³⁾, a syr stb.

A „minden“ szó hozzájárultával kifejezi a nyelv, hogy mind az, a mi bizonyos nemi egyes alá tartozik, egyenként és összesen

¹⁾ 400-ik m. l. 97. l.

²⁾ „Az én jó anyám“-féle mondatokban.

³⁾ „ἡ μεγαλοφύης αὐτῆ γυνῆ“ stb.

érintve van. Mózeses 1. k.-nek 1. f. 21. v. ben olvassuk: **כָּל-עוֹף כָּנָף וְכָל-מִגְדָּה** K. G. fordítása szerint: „és minden repdeső szárnyas állatokat az ő nemek szerint.“ Így egészíti ki az egyik fogalom a másikat, szó szóhoz sorakozván. Több-kevesebb szó kívántatik a tárgy rövid leírásához, pontos leírását maga a tudomány adja. A nyelvtan egyes, a figyelmet megragadó vonást általánosított; a fővonás mellett egy mellékvonás a mondatnak előrajza. A tárgyat szava nevezi meg, de meghatározása több-kevesebb mellékvonást igényel, — leírása néha hosszú lapokra terjed, az egyszerű fogalom távol lévén attól, hogy a kültárgy másolása legyen.

Priscianus nyelvész így különbözteti meg az egyszámot a többestől: „Singularis quidem numerus finitus, pluralis vero infinitus“ ¹⁾. A többesszám mindig abstractio. A pluralisban befoglalt egyesek számát vagy nem tudjuk, vagy ha tudjuk, legalább nem látszunk tudni. A többség fogalmát a többesszám fejezi ki. A többes maga is két nagy osztály alá tartozik. Mind azt, mit többesben látunk, két nagy osztályba sorozhatjuk. A kettő közti különbség fokozatos. Az abstractio nagyobb az egyikben, mint a másikban. Az egyik az egyesek foglalatja, a másik az egyesek felolvadása egy eszményi egységbe. Az egyik az egész felszínén átcsapong, a másik az egyes alkotó részeket is érzi s figyelmes lesz. A többesek egyik osztályát valódi többesnek, másik osztályát elvont gyűjtőszóknak nevezhetjük. Az elsőben az abstractio alsóbb, az utóbbiban felsőbb fokát érte el. Ezen második osztály megint két részre oszlik tartalmának mennyisége szerint; a több-kevesebb osztályoz itt.

Vannak továbbá bizonyos gyűjtő értelmű szavak, melyek a természetben együttesen létező és feltűnő lények csoportosulását jelentik. Ezek két alsóbb osztályra oszlanak, 1) hímnemű ²⁾, 2) nőnemű egyszám alakok.

Vannak mondattani használatokban gyűjtő értelemmel bíró egyszám alakok; némely párosan előjövő névszavak (**נִצְר וְנִקְן**), az articulussal bíró melléknév, részesülő, n. gentilicium tartoznak ide. Kettős többes is fordul elő, melynek szinte megvan a maga jelentősége. Mind ezekről alább bővebben lesz szó.

¹⁾ Tract. Gram.

²⁾ **נִצְר** = Genus ovium deforme et brevipes stb.

Továbbá a többes nem csak többséget, sokaságot, hanem kiterjedést is jelenthet, és pedíglén 1) téri, 2) időben való, 3) fogalmi kiterjedést. Ezen három alosztályra három példa: מְרִבּוֹת (= környék, körül), חַיִּים (= élet), רַחֲמִים (= könyörületesség). A kiterjedés és többség rokon két fogalom, maga a többség távolról nézve kiterjedésnek látszik. Innen van az, hogy כְּבִיר két jelentéssel bír, ú. m. 1) „nagy“, 2) „sok.“

Néha a többes az egyesszám nemének fajok szerinti különbségét jelenti.

Van továbbá olyan kültöbbes, mely concret értelmű szót jelent.

Végre a kettőst emlitem fel, mely alak úgy a sémi, mint árja nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek egynémelyikében korán feledésbe ment.

Íme ez a sémi számviszony köre! Az ilyen számviszony megnevezésére több műszó kell, mint a mennyit Aelius Donatus, vagy a thraciai Dionysiusus nyelvtanában találunk. Az arab nyelvtan a műszavak nagyobb gazdagságát fejté ki, mint a héber vagy syr nyelvtan, melyeket a kínálkozó terminus egyszerűsége a megnevezendő tárgy sokaságától eltérített. A syr nyelvtan görög példa után indúlt. A héber első nyelvtanírók Saadia Gaon s R. Juda Chiug az arabokat tanulmányozván, nem bírtak a közös semitismus, az arab és héber nyelv összetartozásának világos öntudatával. Bar Hebraeus syr író legegységibb meghatározásait is a görög tudományból merítette (v. ö. „metul furs'o dgense“ czikkét Aristoteles „περὶ ἐρωτή“ ide tartozó helyeivel). Maga az arab nyelvtan se bírja a névszó számviszonyának teljes terminológiáját.

A sémi névszó számviszonyainak összegét következő táblázat mutatja:

- 1) Nemi egyes.
- 2) Egyesszám.
- 3) Kültöbbes.
- 4) Beltöbbes.
 - 1) a kevésszám többese,
 - 2) a sokaság többese.
- 5) Gyűjtőszavak.
 - 1) hímnemű,
 - 2) nőnemű egyesszámalakok.
- 6) Kettős többes.

- 1) Két kültöbbsből,
 - 2) két beltöbbsből álló,
 - 3) elegytöbbs.
- 7) A kiterjedés többese.
 - 1) Téri,
 - 2) időben való.
 - 3) fogalmi kiterjedés.
 - 8) A species különbségét jelentő többes.
 - 9) Kettős.
 - 10) Concret értelemmel bíró kültöbbs.
 - 11) Résztöbbs.
 - 12) Az egyesszámalak kültöbbsese.

Ezen táblázat feltünteti a tárgy világos átnézetét, ezért adtam tájékoztatást. Morphologiai osztályzással nem sokra mennénk. Az alakok a bennök nyilatkozó értelemmel együtt, képeznek valódi tudományt.

Böttcher még „multiplicativ“ többséről is szól, de én nem látom ezen osztály helyét. Ezen többes B. szerint 1) a „számlálható“, 2) az „oszthatóknál“ fordul elő. Az arithmeticusra bízom annak megvitatását, hogy helyes-e ezen terminus, vagy helytelen, — alig fogja helyesnek tartani. A תַּדְשׁ יָמִים kitétel második felében „additio“-t, de nem „multiplicatio“-t látunk. Úgy gondolom, hogy azon többesek, melyeket B. sorozóknak tart, beleilleszthetők tizenkéttagú táblázatunkba.

II.

A nemi egyes azon alak, melyben a tárgyakról való fogalom támadt. Ilyen generale, mely egyformán jelenthet egyest és többest, מִן־סִבְהָמָה סִבְהָרָה וּמִן־סִבְהָמָה אֲשֶׁר אֵינָה סִבְהָרָה וּמִן־סִבְהָרָה וְכָל עוֹף וְכָל בְּהֵמָה és עוֹף. A Genesis 7-ik f.-nek nyolczadik verse így hangzik : מִן־סִבְהָמָה סִבְהָרָה וּמִן־סִבְהָמָה אֲשֶׁר אֵינָה סִבְהָרָה וּמִן־סִבְהָרָה וְכָל עוֹף וְכָל בְּהֵמָה K. G. fordítása szerint : „A tiszta barmok közül, és a tisztátlan barmok közül, a madarak közül és minden földön csúszó-mászó állat közül.“ רשׁׁי a nemiegyesre vonatkozólag így ír : דָּרָךְ אֲרִיץ לֹוֹמֵר עַל שׁוֹרִים הֵרְבָה שׁוֹר אָדָם אֹמֵר לַחֲבִירוֹ. Mint láttuk, észrevehető törekvés a sémi nyelvekben e határozatlan szint határozottal felcserélni. Láttuk már, hogyan teszi a sémi népszellem ne-

miegyesét egyszámmá. A nyelvhasználat igyekezést mutat, a nemi egyeseket gyűjtő szókként forgalomba hozni. בְּהֵמָה csak ritkán jelent egyes állatot (Neh. 2. 12.). חַיָּה többnyire „állat“ gyűjtő értelemben, נֶבֶלָה ritkán „egy hulla.“ עַם mindenütt gyűjtő, kivéve némely személynevekben, mint p. o. עַמִּיָּדָב, עַמִּיָּרָי, עַמִּיָּאֵל többnyire „gyümölcsök“; עֵלָה ritkán „egy falevél“ (Gen. 8. 11); שֵׁיחַ közönségesen „lombok“, egy párszor „egy lomb“; אָדָם „az emberi nem.“ A hol „egy emberről“ van szó, ott az אִישׁ szó fordul elő. Ezen határozottan színező hajlamból támadtak az egyszámok, a gyűjtőnevek. Még itt külön megemlítendők az anyagnevek. Az anyagnak homogen részekre való oszthatóságánál fogva egyformán szükségtelen az egyes és többes megjelélése. Ezek legtöbbszörre egyszám alakok, melyeknek nincs többesalakja, mint p. o. בְּרֹזֶל „vas“; אָרָם „arany“ stb. Ott a hol az „egy“ és „több darab“ kifejezendő, a nyelv a „számviszonyokra“ megint reá szorúl. Az arab دَهَبٌ anyagszónak ismeretesei belsőtöbbesei.

A Genesisnek előbb idézett versében eléjön ezen sor: וְכָל אִשָּׁר וְכָל הָאֲדָמָה. Valamint az egyesekben, úgy a népekben is kitünő előmenetelt jelel az általánoshoz való elérés, a folytonosság gondolata, az összesség fogalma. A mit egy bizonyos faj (species) tapasztalásunk körében már előfordult egyéniségeinél lényeges sajátásnak látunk, azt a még nem látott ezen fajhoz tartozó egyéniségekre is kiterjesztjük. A lélek, ezen rövidebb, vagy bármilyen hosszú sor egy szóval való kifejezésének égő szükségét érzi, s csak akkor, a midőn e szóra talált, képes arra, hogy általános értékű ítéleteket kellően kifejezzen. Az okoskodás oda vezet, hová a tapasztalati tudás még el nem érhetett. Ezen inductiót nevezte Bacon „inductio per enumerationem simplicem, ubi non reperitur instantia contradictoria“-nak. Tapasztalati ismereteinket ilyen inductio bővíti. Az összesség fogalmának megszerzésére a külvilág csak az első lökést adja meg. A golyó, a kör, kezdő s végző pontot nélkülözve az összesség képletének látszik. Innen van az, hogy a héber כָּל (כָּל) a גָּלָל (= hengeríteni) igével szoros rokonsági kapcsolatában áll; — כָּלִיל tudvalévőleg úgy a héberben, mint az arabban koronát jelent. A „minden“ szó birtoknévmással ellátott névszó eléjövén, megszűnik általános lenni, s viszonyossá válik, a birtoknévmásrag meghatározása lesz.

A táblázat harmadik pontja az egyesszám. Mint láttuk, van két olyan szó, mely csak egyesszámot jelent, t. i. a שֶׁה és שׁוֹר. Ilyen szó kezdetben több lehetett. A névnyelv az egyes fogalmak kifejezésére a homonymák kisebb-nagyobb számát fejtvé ki, ezen eredeti gazdagságból collectivum és az egyesnek külön név is juthatott. A mai népnyelvek is gazdagok hasonértelmű szókban. A שׁוֹר egyszer eléfordúl Hoseasnál (12—12) többesben, de ekkor is nem „bikák“, hanem csillagászati értelmében vétetik. Ezenkívül némely csak egy példányban látott tárgyak, ú. m. nap és hold (שֶׁה, שֶׁה) szintén csak egyesszámokként fordulnak elé. A héber kosmographia még nem ismert „napokat“ és „holdakat.“ A hold azonban a magányosan észrevett tárgy ismétli magát, a számviszony is bekövetkezik, כְּסִיל = „Orion“, כְּסִילִי = „az Orionhoz hasonló csillagzatok.“ Harmadszor a személynevek jegyzendők meg a héberben. Egy név több személyt nevezhetvén meg, az arab a nyugati nyelvekkel megegyezőleg a személynevek többesét képezheti, így عَبَادَةٌ = „az Abdallahok.“ A béber ezt a többesképzést nem ismeri. A mi nyugati nyelveinkben is bizonyos nevek többesbe nem tételnek. Minden nép előtt ragyog egy-egy név fényes példaként, melyet az utókor másokkal meg nem oszt s másokra nem ruház. Az előbb említett שֶׁה és שׁוֹר szavak szintén nemiegyesek voltak kezdetben, innét van az, hogy Esaiás 7-ik f.-nek 25-ik v.-ben még határozatlanul állnak. Az idézett vers tartalma : וְכָל הַהָרִים אֲשֶׁר בַּמְעֵרָה יַעֲרֹנוּ לֹא תִבּוֹא שָׁמָּה וְרֵצַח שְׁמִיר וְנֶשֶׁת וְהָיָה לְמַשְׁלַח שֶׁה K. G. fordítása szerint : „Azokat a hegyeket pedig, melyeket kapálni kellett volna, de nem kapáltak, a tövis és gaz nem veri fel, hanem barmoknak való hely lesz, és hogy a juhok azt tapodják.“ Singularissá a nemiegyest foglalatajának közelebbi meghatározása teszi, a mi ötféleképp történhetik, ú. m. 1) mutatónévmás, 2) az egység számneve, vagy ennek alakja, 3) birtoknévmásragok, 4) a névelő hijánya, 5) egynehány külön szó által. A mi az egység alakját illeti, ez a nőnem alakja. Az egység elvont fogalom ; a lélek az egyest nemétől, fájától gondolatban választja el, s így támad az egység, a tárgy egyesszáma. Valamint a nemiegyes képzésénél a tárgy körületétől, úgy itt az egyes nemétől választatik el. Az egység alakjának arab neve : 'asma' vahhdatin (= nomen unitatis). Az

arab nyelvben az egységalak az egységnek rendes kifejezését képi.

A ⁵وَاحِدٌ számnév oly szóknál fordul elé, melyeknek vagy nem volt, vagy kopást szenvedett egységi alakja. Midőn a nyelv két ilyen eszközzel rendelkezhetik, ú. m. alakival és külsővel, az alakról való öntudat idejében az előbbeni, mint belsőbb, közvetlenebb, az utóbbin túl ad; az alakról való öntudat alkonyodását nyomban követi a megfordított viszony, az utóbbi ajánlva jelentési tartalma által az előbbeni könnyen háttérbe szoríthatja. Így történt ez a héber nyelvben, melyben az egység alakjánál sokkal túlnyomóbb az egység számnévének használata. Mig az arabban a változékonyság nélkül való pusztai élet s érintkezési hiány más népekkel a nyelv birtokában levő kincset híven megőrizte, addig a héberben a kincs egy részét a könnyebb érintkezés elfogyasztatta. Így történt ez az egységi alakokkal is. Mig az arabban az „egyszer” igehatározó (eredetileg főnév) ⁵مَرَّةً (⁵مَرَّةً) tehát egységi alak, addig ez a héberben ⁵אֶחָד mi egy régen használatban volt ⁵אֶחָד ⁵אֶחָד (= egy lépés, Jos. 6, 3. 11, 14.) helyett áll. Lássunk arab egységalakokat, ilyenek: ⁵بَيْضَةٌ „egy tojás” (⁵بَيْضٌ = tojás, fejr); ⁵دَهَبٌ „az arany részecskéje” (⁵دَهَبٌ = arany); ⁵سَمَكَةٌ „egy hal” (⁵سَمَكٌ = hal); ⁵سَرَّوَةٌ „egy cypressus” (⁵سَرَّوٌ = cypressus); ⁵خَشَبَةٌ „a fának részecskéje” (⁵خَشَبٌ = darab fa, lignum); ⁵لَحْمَةٌ „egy darab hús” (⁵لَحْمٌ = hús); ⁵خَمَامَةٌ „egy galamb” (⁵خَمَامٌ = galamb); ⁵تَبْنَةٌ „egy szalmaszál” (⁵تَبْنٌ = szalma); ⁵عَنْبٌ „szőlő”; ⁵عَنْبٌ „szőlő-szem” (⁵عَنْبٌ = szőlő); s így tovább. Az arab névimód (infinitivus) is tehető ezen alakba, s ez esetben a cselekvés egy bizonyos esetre szorítkozik, a maga általánosságából kivetközvé. — Az egység alakja az aethiopi nyelvben csak itt-ott fordul elé, végzete â. Sok állat és növény-név végződik â-ba. Ezen â helyett néha ê fordul elő. Itt is tehát nőnemű végzet az, mely az egyest neméből kiválasztja. Héber egyes-szám alakú szók ⁵אֶחָד „egy hajó” (⁵אֶחָד „több egyes hajó”), ⁵אֶחָד „hajó”; ⁵שִׁירָה „egy ének”, ⁵שִׁיר „ének”; ⁵שַׁעֲרָה „egy szál haj”, ⁵שַׁעַר „haj”; ⁵נֶיֶךָ szinte egységi alak (⁵נֶיֶךָ) stb. A ⁵רַב־נֶיֶךָ egységi alaknak elveszett nemiegyese a héberben, de még megmaradt az arabban

(דָּבָר) *). Még a לִילִיּוֹמַי egységi alakot jegyzem meg a לִילִיּוֹמַי (= liliom) nemiegyes alak mellett. A לִילִיּוֹמַי (= fellegek) egyszer valószínűleg „nomen unitatis“ volt, mely megfelelt a לִילִיּוֹמַי nemiegyesnek, valamint az arab عَنَاةٌ, عَنَاةٌ megfelel a belső többes عَنَاةٌ-nak. Valószínűleg kezdetben a héber nyelvben is több ilyen „nomen unitatis“ létezett. A כִּנָּם egyesszám alakja csupán csak a Talmudban fordul elő (כִּנָּה). A mi magát az egyesszám alakját illeti, ez nőnemű; a nőnem alkalmas az abstractio kifejezésére, az egyesszám pedig elvonás a nemiegyesből. — Az egyesszámot a határozatlan szerkezet, tehát a névelő hiánya is kifejezheti. Kezdetben határozatlan alakban jelent meg a nemiegyes, később határozottban, s jelentése is a collectivum felé hajlott. A determinációnak ilyen szerep jutván, az indeterminatio kettőt jelenthetett, ú. m. 1) a mit neve megnevez, 2) az egyesszám értelmét. A Példabeszédek VI-ik fejezetének 5-ik versében két ilyen határozatlan névszó fordul elő: הַנְּצִל הַקֶּשֶׁת מִיַּד יְקוֹשׁ הַכֶּעֱקֶה מִיַּד הַצַּדִּיק, „Szabadítsd ki magadat, mint a vadkecske a vadásznak kezéből, és mint a madár a madarásznak kezéből.“ A Példabeszédek 25. f.-nek 11. v.-ben írva van: תְּפֹחֵי זָהָב בְּמִשְׁפִּיּוֹת כֶּסֶף דָּבָר דְּבוֹר עַל-אֶפְנוֹי K. G. fordítása szerint: „Mint az arany alma az ezüst rostélyokban: olyan az alkalmatosan mondott szó. K. G. e két verset se fordította szabatosan. Nem minden vadkecske szabadul ki a vadász kezéből, s nem minden madár a madarászból; itt tehát nem nemiegyest ért a Példabeszédek írója, hanem azon vadkecskét és madarat, melyeknek sikerült kiszabadulása. Az arab nyelv köréből is hadd álljon itt egy példa: وَكَانَ غَزَا يَحْكُمُ بَعِيرًا أَوْ أَكْثَرَ „az egész czérna készletet egy vagy több öszvér elhozta.“ Az egyesszámot az itt elésoroltakon kívül még némely külön álló szó jelenti, ezek a névszavakhoz hozzájárulnak. A Genesis 18. f.-ben az 5. vers így kezdődik: וְאֶקְחָהּ אִתִּי K. G. fordítása szerint: „azonközben hozok egy darab kenyeret is.“ Ilyen szó az aethiopi nyelvben a „fet“ és „fetet.“ رَأْسُ الْفَنَمِ = pecus de grege unum. A magyarban is van több ilyen szó, mint p. o. „darab“, „szál“ stb. Ezekhez azonban az „egy“ számmet még hozzáteszszük. Ott a hol egy bizonyos, vagy bi-

*) A דְּבָרִים többes tanuskodik az egyszer megvolt, de elveszett nemiegyes alak mellett.

zonytalan emberről van szó, az ׀ִןִן szó nem jön elé a héber nyelvben, hanem az egyesszám ezen két esetében ׀ִןִן vagy ׀ִןִן ׀ִן körülírásra fogunk találni; az ׀ִןִן azon szavakhoz tartozik, melyek a nemiegyes általánosságát az egyesszám értelmével cserélték ki.

III.

A sémi népfajt a symbolica különösen jellemzi. E népfajnak eszménye soha se lehetett az alaki tökély, az alak csak annyiban jött tekintetbe, mint az eszme kifejezésében az ezt magában foglaló hüvely. Az eszmének megtestesülésénél az anyagiból csak annyi jutott, mennyit az elkerülhetlen szükség kívánt, s anyaggá csak a legkönnyebb, átviláglóbb, hogy úgy mondjam légényszerű állomány lett. Magánhangzók fejezik ki a nyelv alakok egy igen tekintélyes részét; a magánhangzó a mozdulat elvoka, míg a más-salhangzó a szók vegytani részét képezi. Helyesen mondja Steintal „Charakteristik“ című munkája egy helyén: „Sémi felfogást mutat a magánhangzó helyzete az írásban; tudvalevőleg a magánhangzót nem a mássalhangzó mellé, hanem felé vagy alá helyezi az író. A mássalhangzó az anyagi, vegytani rész, a magánhangzó az anyagot átható életerő, a mozgást előhozó, szervező alak.“ Nem fog tehát meglepő lenni azon jelenség, hogy a sémi többesszámot is a magánhangzók minőségi és mennyiségi elváltozásai jelentik.

A többesszám mindig abstractio. A pluralisban befoglalt egyesek számát vagy nem tudjuk, vagy legalább nem látszunk tudni. A többes két osztályra oszlik. A többes első osztályát valódi többesnek, második osztályát elvont gyűjtőszóknak nevezhetjük. Az elsőben az abstractio alsóbb, az utóbbiban felső fokát érte el. Ezen már egyszer elmondott tételek képezik a bevezetést a következőkhöz. A legtöbb sémi nyelvész, a többes második osztályát az éjszaki sémi nyelvektől elvitatja, így Renan. Más mutat a gondos szélyeltétekintés a sémi nyelvek éjszaki területén. Így ír egy helyen Renan: „Az arab nyelv bír némely különösséggel, ilyen a pluralis fractus, az esetragozás (flexions casuelles) s több igealak.“ Ellenkezőleg áll a dolog, mind a pluralis fractus (tehát a többes második osztálya), mind az esetragozás a semitismusnak közös birtokát képezi, s csakugyan igaz az a mit mondanak: a mi legnagyobb aka-

dályt gördít a sémi összehasonlító nyelvstudium elé, az az alakok igen nagy hasonlatossága.

A következőkben lássuk a tárgyunkkal való foglalkozás rövid történetét. A jeles Bochart a Mózes III. k. XVI. f.-nek 8. v.-ben előforduló עֲרִיזִים szót a senki fülétől nem hallott arab عَرِيزٌ pluralis

fractussal (belső többes) vetette össze ¹⁾. Az idézett bibliai verset K. G. így fordította: „És Áron vessen sorsokat a két bakokra, az egyik sorsot az Úrért, a másikat az Azazel nevű hegyre bocsátandó bakért.“ Az עֲרִיזִים szó Bochart szerint ἀναγορησις²⁾-t tenne, pedig nyilván való dolog, hogy egy a pusztában lakó kakodaimon neve, kit különböző sémi népek áldozatokkal igyekeztek ártalmatlanná tenni. עֲרִיזִים egy teljesebb עֲרִיזִים alak helyett áll, mely a עֲרִיזִים igető második szótagának ismétléséből eredt. Épen így támadt a הַצִּירִים szó is, ezt is egy a הַצִּירִים igéből bővült הַצִּירִים alak előzte meg. Gesenius a עֲרִיזִים alakot felismerte ugyan, de a הַצִּירִים alak eredete körül kétségben volt ³⁾. Bochart után álljon itt Mayer Ernő elmélete. Ezen elmélet szerint a bel- és kültöbbes egyformán semlegesnemű abstractum ⁴⁾. Ily felfogásból kiindulva, Mayerre nézve nem lehetett érezhető szükség az arab és aethiop beltöbbes éjszak-sémi testvéralakjainak felkeresése. Ezen elmélet az értelmileg és alakilag különböző két többesnek Mayer szerint egyenértékű természetén alapszik. Ez alap hibás levén, a rajta nyugvó elméletet mi sem támogatja. Dietrich, marburgi tanár, egy még 1846-ban megjelent könyvében ⁵⁾ a sémi többest csak egy nagyobb egységnek tekinti, mely szerinte oly viszonyban áll az egyesszámhoz, milyenben a melléknevek superlativusa a comparativushoz. Dietrich szerint a külső többes a többesképzés későbbi fejleménye. Ezen elmélet szerencsétlennek nevezhető, egészen mást mutat a nyelvtények gondos tanulmányozása. A semitismus történetén át kísérnünk lehet a beltöbbes eredeti csekély folyókájából támadt árvizet,

¹⁾ L. „Hieroicoicon“ czímű munkájának 749-ik lapját s a folytatást.

²⁾ „Elválások.“

³⁾ „Nobis non dubium — írja — hoc voc. onomatopoët. esse et tubae sonum fractum imitari.“

⁴⁾ L. „Die Bildung und Bedeutung des Plurals in den semitischen und indogermanischen Sprachen“ czímű munkát.

⁵⁾ „Abhandlungen zur hebräischen Grammatik.“

mely a kültöbbsre nézve mind fenyegetőbbé vált. Dietrich az éjszaksémi nyelvek köréből több beltöbbsnek látszó alakot gyűjtött össze elmélete megszilárdítására. Maga a keresés egész méltánylatunkat érdemli, de a talált eredvénnyel nincs okunk megelégedve lenni. D. a többi közt a héber אַרְיָה szót az arab قَتْلَى-féle beltöbbs alakokkal hasonlítja össze; — elfeledte, hogy אַרְיָה egyes szám értelmű szó; ha ezt tudta volna, bizonyosan békét hagyott volna az „egy oroszán-nak.“ Jes. 11. f.-nek 8-ik v.-ben írva van: וַיִּקְרָא אַרְיָה „kiált, mint egy oroszán.“ Az ezen alak végén álló ה a „nomen unitatis“ jele, melyet itt nem *a*, hanem *e* hangzó előz meg, mely a névtő végmássalhangzójának megfelelőbb magánhangzó. Dietrich továbbá az אַרְיָה névszót hozza fel, s erről azt állítja, hogy ez az אַרְיָה névszó beltöbbsese. Ezen állítása se bír valószínűséggel, a פְּעִילִית alak (فَعِيل) úgy látszik, hogy a szántóvető, arató, bormivelő foglalatosságait jelentő névszóalak, ide tartozó szavak: קָצִיר, אַרְבִּיב, קָצִיר, זְמִיר, קָצִיר, קָצִיר stb.; az arab nyelv köréből hadd álljanak itt következők: حصيد, فصیل, هشيم. Ez alak értelmét Derenbourg helyesen vette észre. Lássuk most Ewald elméletét, melyet a jeles Dillmann is elfogadott s következőkben fejtett ki. A külső többsből D. szerint egy maradvány, az *a* vagy *u* betű a szó közepébe hatolván, egy új alak támadt, a beltöbbsésé. Ezen kívülről jött magánhangzó — így folytatja Dillmann — a szóba furakodva, onnét az egyesszám alakjaiban eléfordult magánhangzót kiszorítja, mely a szó belsejéből kiszorítatván, a szókezdethez ragadt. Dillmann nézete, mint mondók, igazság szerint a jeles Ewaldé, ki azt már arab nyelvtanában („Grammatica critica“) kifejtette. Ezen elméletet találjuk Ewald későbbi két értekezésében („Sprachwissenschaftliche Abhandlungen“) „inflexio“ név alatt. E minden beltöbbs alakokat egyformán kimagyarázni akaró elméletet részünkről el nem fogadhatjuk. Az alakok változatossága óvást emel az eredet rideg egyformasága ellen. Hamaker jeles értekezést írt tárgyunkról következő cím alatt: „Commentatio de pluralibus Arabum et Aethiopum irregularibus, qui a grammaticis vulgo fracti appellari solent.“ Értekezése megjelent az „Orientaliák“-ban edentibus Juynboll, Roorda, Weijers I, 1840, Amstelodami, 1—63. l. Már ötlet meglepte a „nomen actionis“ s „pluralis fractus“ alakjainak megegyezése. E szerencsés észrevétel sokáig nem hajtott termő

ágot, míg Derenbourg jeles francia tudós ezen frisen zöldelő, de még nem gyümölcsöző ágot elméletébe nem oltotta. Göttingában pályadíjt tűztek ki az arab és aethiop többes alakjainak megfejtésére, a pályázók közt Derenbourg nyert. Terjedelmes értekezése ezen czím alatt: „Essai sur les formes de pluriels en arabe“ a méltán híressé vált „Journal Asiatique“-ban *) jelent meg. Ez értekezés legfőbb érdemét 1) a beltöbbes értelmének kifejtése, 2) a beltöbbes és a névimód alakjainak összehasonlítása s ez egyforma alakok megmagyarázása, 3) a belt. alakjainak rendezése képezi. Derenbourg mély és részben helyes elmélete következő tételekben szorítható össze: a beltöbbes a kültöbbesnél magasabb rendű abstractiót fejez ki. A nyelv ezen nagyobb abstractio kifejezésére már meglevő alakokhoz nyúlt, ú. m. a névimód alakjaihoz. Az egyestől a beltöbbest a megváltoztatott vocalismus, az accentus helyéről való elmozdítása, a nőnemű végzet hozzáadása vagy elvétele különbözteti meg. A kül- és beltöbbes egymáshoz viszonyáról így ír Derenbourg: „a belt. képzésének rendszere a kültöbbesénél sokkal, igen sokkal bonyolodottabb, de túlfelől a gondolat oly árnyalatát is kifejtheti, mely kültöbbessel ki nem fejezhető. Egyformán észszerű mind a két rendszer.“ Miután Derenbourg értekezésének érdemeit felszámítottuk, térjünk át azon állításaira, melyek megrovandók. Különösen két ily állítást említek fel, az egyik az éjszak-sémi nyelvektől elvitatja a beltöbbes alakjait, a másik szerint a nemi egyes s beltöbbes közt fenforgó alaki különbség az utóbbi alakjának gyarapodásában rejlenék. Ezen utóbbi állítását Derenbourg arab forrásból merítette. Ibn Ja'ich D.-től idézett arab nyelvész így ír: *ابنية جَمْعٍ عَلَى حَسَبِ وَاحِدِهِ قَذَا كَانَ الْوَاحِدُ خَفِيفًا قَلِيلَ الْكُرُوفِ قَلَّتْ حُرُوفُ جَمْعِهِ وَحَرَكَاتُهُ الْإِلَاحِقَةُ لِنَتَكْسِيرِهِ وَإِذَا ثَقُلَ الْوَاحِدُ وَكَثُرَ حُرُوفُهُ كَثُرَتْ حُرُوفُ تَلْمُحِ جَمْعِهِ لِمَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ أَنَّ الْجَمْعَ بِنِزَادَةِ عَلَى الْوَاحِدِ*. Egy más helyen Ibn Ja'ich a beltöbbes képzésének három módját tárgyalván, így ír: *وَالْإِمْلُ مِنْ ذَلِكَ الْجَمْعُ بِالزِّيَادَةِ*. Ibn Ja'ich helyesen ismerte fel a három módot, melyek közül az egyik gyarapodás, a másik apadás, a harmadik a vocalismus elváltozása (tehát se nem gyarapodás, se

*) Juin, 1867.

nem apadás); feltűnő, hogy ugyan ő az, ki a három mód alapelveinek a gyarapodást tartja, s ily módon utóbbi állításával meggyengíti az előbbent. Én részemről úgy gondolom, hogy Ibn Ja'ich az idézett helyek elsején egy régibb grammatikai elvet tüntet fel, melynek már maga se értette valódi vonatkozását. Ezen elv a három és négy vagy több mássalhangzóból álló szók különbségén alapszik. A három mássalhangzós szó a könnyebb, a négy vagy több mássalhangzós szó a nehezebb. Az utóbbi beltöbbsében a második szótag megnyújtatik, míg az előbbeniében ily állandó és jellemző gyarapodás nem fordul elő. Ezt a viszonyt akarhatta azon grammaticus kiemelni, kit Ibn Ja'ich meg nem nevezett. A قلیل الحروف nemiegyes nem lehet hiányos névszó (melynek egyik mássalhangzója hiányzik), mert hiszen az ilyen névszó beltöbbsében kiegészítettik, nem vonatkozhatik tehát reá a mit Ibn Ja'ich mond :

قَلَّتْ حُرُوفُ جَمْعِهِ. A قلیل الحروف terminus alatt a „nomen trilitterumot“ kell érteni, a „nomen quadrilitterum“ és a még ennél is több mássalhangzóból álló névszóval szemben, mely itt كثير الحروف-nak neveztetik. Ezen arab forrásból merített Derenbourg, — a bennszületett arab nyelvész elfeledtette vele a nyelvtények érthetően szóló tanuságát. Végül Böttchert említem meg, kinek bámulandó éles elméjét nem hiában dicséri a dicséreteiben nem pazar „Literarisches Centralblatt“ *). Ezen éles belátás legkülönösebben a nem- és számalakok egyenkénti felszámításánál lesz nyilvános. A munka címe : „Ausführliches Lehrbuch der hebräischen Sprache von Friedrich Böttcher, nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von Ferdinand Mühlau. Böttcher az arab „pluralis fractusnak“ megfelelő collectiv-képzéseket a héber nyelv körében is talált, melynek : פָּפָר = faluk, הַתְּמָר = pálmák, עֵצִים = csontok stb. Épen a mily helyes összehasonlítása, oly helytelen azon állítása, hogy a collectivképzést majdnem mindig megnyújtás eszközzi. Maga is elismeri, hogy e szabály nem általános értékű, de a kivételeket figyelmére se méltatja. Ezen hibás felfogást Derenbourg-gal osztja. Ennyi elég lesz a tárgyunkkal való foglalkozás történetéről.

*) Lásd : Nro. 47, 1867.

IV.

Ezennel áttérünk a kültöbbesre, mely a többesszám első osztályát képezi. Ezen többes az egyesek foglalátját fejezi ki, s nem engedi, hogy az egyes alkotó részek egy eszményi egységbe olvadjanak. Ezen külső többes legélesebb ellentéte az egyesszám. Egykor a héber nyelvben is létezett egy az arab *كبير*-nak megfelelő nemiegyes, melyhez visszavezet a *בְּכֹרֶה* egyes szám „egy méh“ értelemben; a *בְּכֹרִים* legkülönösebben ezen egyesszámalak többese. A nemiegyes magában foglalván egyest és többest, a belőle kivált egyesszám és többesszám (t. i. a kültöbbes) képezik a valódi ellentétet. Ámde még azon nemiegyest is illethet kültöbbes, mely korán már gyűjtő szóvá lett, így p. o. *שָׁלוֹ*, melynek kültöbbese is eléjön (*שָׁלוֹיִם*). A fűrj nevének egyesszámát nem őrizte meg a Biblia. Itt mind a mellett, hogy már a nemiegyes többséget fejez ki, még a kültöbbes is eléjön. A határozatlan értelmű nemiegyesnek nem csak határozott értelmet adott a nyelvfejlődés, hanem egyszersmind oda is irányult, hogy határozott alak, tehát kültöbbes, vagy egyesszám helyettesítsék. Tanulmányunkban ezen irányzatra különös figyelmet fordítunk. A kültöbbest a magánhangzó pusztá megnyújtása képi. E vonás tökéletesen megfelel azon képnek, melylyel a sémi nyelvszellem alkotásairól bírunk. A míg az altaji nyelvek körében a névszóhoz járuló külső hozzátétel jelenti a többest, ú. m. a török és tatárnyelvekben a *lar* és *ler* szótag, a finnben a *t*, a magyarban a *k* betű, addig a sémieken az egyesszám *) kihangzásának megnyújtása a kültöbbes egyedüli jele. Nagy itt a különbség a sémi és más népfajok nyelvei közt.

Az arab nyelvben a nőnemű *ا* végzet a kültöbbesben *átun* szótaggá nyúlik meg. Az új arab *e* vagy *a*-ba végződő n. n. névszók kültöbbese szinte *átun*, p. o. *gênne* „kert“, *geninát* „kertek.“ A héber n. n. egyesszám *ת*, *ת*, *ה* végzeteit a többesben *ô-t* szótag váltja fel, itt a hosszú *a* helyett hosszú *ô-t* találunk. Az eredeti hosszú *a* gyakran homályosodik *ô*-vá a héberben, p. o. *קִיטָל קִיטָלִים* (ölő). Az assyr kültöbbes is megnyújtást kíván, p. o. *בְּלַת* „mérőczövek“, *בְּלַת* „mérőczövekek“, *בְּעֵלִית*, *בְּעֵלִית* stb. Egyedül az árámi

*) Az egyesszámot itt mint bevett terminust használjuk.

nyelvek stat. absolutusának kültöbbsese mutat különböző alakot, ez a syrben *on*, a chaldban *ân* szótagba végződik; a samaritán nőnemű kültöbbsést majd 𐤓 majd 𐤓 képzi, p. o. בנן „leányok.“ A kültöbbses stat. absolutusát a mandaeus nyelvben szinte 𐤓 jelenti; az új syr névszó és melléknév nem bír kültöbbsesben álló stat. absolutussal*). Mi lehet ezen *ân*, vagy *on*? Én részemről csak egy választ tudok e kérdésre adni, s ez az, hogy árámi nőnemű szavak stat. absolutusának kültöbbses jele az abstractok egyik jól ismert képzője a sémi nyelvekben, az *ân*. Az arabban két beltöbbses alakot ismerünk, melyekben az *ân* szótag szerepel, ú. m. فَعْلَانٌ és فُعْلَانٌ . Az aethiopban az *ân* s még inkább a vele rokoneredetű *ná* alak ismeretes abstractképzők, p. o. berhân „világosság“, meleknâ „uralkodás“ stb. A héberből ide tartozó példák: אֲדֹרָן „áldozat“, בְּתָרָן „magyarázat“, חַיָּוִן „látás“ stb. Ezen *ân* — úgy gondolom — eredetére nézve azon távolról reá mutató *na* névmásból eredt, melyből maga a tagadószócska is lett. Eredetileg concret szavakhoz járult, utóbb az abstractio jelévé vált. Az assyr nyelvben is gyakori képző az *an*, leginkább concretokat, de abstractokat is képez; $\text{𐤓𐤓} = \text{𐤓𐤓𐤓}$ „uralkodó“ = a héber שְׁלֹטוֹן „hatalmas.“ Az úgynevezet bibliai chaldban שְׁלֹטוֹן „úr“, שְׁלֹטָן „uralkodás.“ Az abstractióra irányult sémi uralkodó hajlam az eredetileg concretképzőt az elvonás szolgálatjára hajtatta. Derenbourg ezen *ân* képzőt, mely a már elébb említett két arab beltöbbsesben eléjön, a kültöbbses alak tárgyeseti jelével hozza össze. Mily csalódás! Egészen más a kettő eredete; míg az első a *na* mutató névmásból eredt, addig az utóbbiban az *n* egy eredeti *m* meggyengülése, tudvalevő dolog levén, hogy a nunatio mimatióból eredt. Különbön is hihető-e, hogy az arab nyelvből kiveszett *ân*, a kültöbbses tárgyeseti jele ép egy beltöbbses alakban maradjon meg? Az árámi *n. n.* szók st. absolutusának többsését abstractképző jelenti, itt tehát tulajdonképen nem kültöbbses jellel, hanem az abstractio jelével van dolgunk, s a valóságos kültöbbsesjel csak a más két statusra szorítkozik. A bibliai chald nyelvben a nőnemű szavak többsese a három status szerint következő:

*) Ez érdekes adat arra nézve, hogy a determinatio, ha egyszer gyökeret vert a nyelvben, mily kiterjedést nyer.

Emph.	Constr.	Abs.
הַהֶמְתָּה	הֶמְתָּה	הֶמְתָּ

Így van ez a samaritánban is stb. Már eddig elé is mily fontos eredményt nyertünk! Az árámi nyelvek stat. abs.-nak többesében az abstractio győzött a kültöbbsen, és noha itt még beltöbbses alakról nem lehet szó, történhetik említés abstractióról, mely kültöbbsést pótol. Térjünk át a h. n. szavakra.

Az arab hímnemű szavak ا , vagy أ végzetét az egyesszám „casus rectus“-ában a kültöbbsen وا szótag váltja fel. Itt a tényállás tiszta, az egyesszám (illetőleg nemiegyes) rövid u betűje a kültöbbsen hosszúra változott, s annak, a mit a nőnemű szavaknál láttunk, hasonmását látjuk a hímneműeknél is. Az ige harmadik személyének többesében előforduló u betű a harmadik személy névmásának többeséből eredt, mely az arabban *hum*, s eredetére nézve különböző a névszó kültöbbsének jelétől, mely az egyesszám végzetének megnyújtása. Mind kettő azonban a harmadik személy névmására viendő vissza, az első annak többesére, a másik egyesszámára. Úgy gondolom, hogy az arab nemiegyes végzete két részből áll, egy nasalisból s az u, i, a vocalisokból a különböző casusok szerint. Mit tartsunk e vocalisokról? Mindenek előtt a nominativus és accusativus jeleit, az u és a betűt, vizsgáljuk meg. Már magában véve, igen valószínű, hogy a sémi nyelvekben is nem különben mint az indogermán nyelvekben, névmásokból eredt ragok jelentsék az eseteket. Mily névmás lehet a tárgyasetet jelelő a? E kérdésre Dillmann helyesen felelt, az aethiop rövid a-nak társalakját, a *há* alakot, megtalálván, s az előbbent az utóbból eredtnek mondván. Az aethiop személynevek valahányszor tárgyasetragot kapnak, mind annyiszor a még teljesebb alakot tüntetik elé. Ezen *há* a héber irányt-jelentő הָ végzettel az assyr és arab a-val együtt egy személytelen névmásból eredt. Ezen névmási gyök önálló is lehet, idetartozó példák *he* „oda“, *hi* „rs“ stb. Ewaldtól a Z. d. d. M. G. 1-ső kötetében egy ilyen című értekezés jelent meg: „Beitrag zur Arabischen Schriftlehre“, ezen értekezésében azt igyekezik megmutatni, hogy az arab hímnemű szavak accusativusát azért írják elif-fel, mert a pausában az accusativus rövid a-ja hosszúvá nyúlik. Mily szeszély lenne a pausa helyesírásának ilyen szerű túlterjeszkedése! Mily kevésbé érezték volna azok, kik leg-

előbb írtak, a pausa befolyását a magánhangzókra, ha a pausa és nem pausa helyesírását így összezavarták volna! Ewald feltevése nem bír valószínűséggel. E nagy tudós a hangtant kiválólag tanulmányozván, nem egyszer méltatta az alaktant kevesebb figyelemre, mint a mennyit megérdemelt. Az *elif* azért követi a *unatiót*, mert az *accusativus a* jele akkor, a mikor az írás divó lett, még hosszúnak hangzott. Az írás az eredetével egykoru kimondást megőrzi, s a nyelvtörténetnek evvel nem kis szolgálatot tesz. Térjünk át a *nominativus u* betűjére, mely nem más, mint a **و** személyes névmás rövidített alakja. Személyes névmás jelenti a *nominativust*, személytelen az *accusativust*. Így van ez az indogermán nyelvekben is. Az indogermán *hím és nőnemű* szavak *nominativusát s* betű képezi, mely a *sa* (= *ő, ez, amaz, a nőnemű alak sá*) személyes névmásból eredt. Ezen személynév más köre csupán csak *hím és nőnemű* alakjának *nominativusára* terjed; a „*casus obliqui*“-k és semleges nem képzésénél ezt már egy más névmással helyettesítik, ú. m. *ta* (n. n. *tâ*) mutatónév mással. Ezen *s* ép oly kevéssé fordulhat elé a *neutrumnál*, mint nem a „*casus obliqui*“-k bármelyikénél; ez esetek, nem különben, mint a *semleges nem*, igen kevéssé személyesek arra, hogy egy személyes névmásból eredt ragot nyerhesenek jelül. Az *accusativus* jele *m* betű az indogermán nyelvekben. Ezen *m* már élettelenebb, személytelenebb névmás, s mint ilyen egyformán járulhat az *accusativusban* álló szóhoz és a *semleges nemhez*. Bopp azt hiszi, hogy nem csak az *a* hangzóba, hanem a más két eredeti *vocalisba* (*i, u*) végződő név és névmás tőhöz is járult *m* betű a *genus neutrum* és *accusativus* megjelölésére. Csak egy példát tud felhozni, mely állítását bizonyítja, de e példa fontos, ez a *ki* — *m* névmás = *mi*? Hagyjuk el az indogermán nyelveket, és térjünk vissza a sémiekekhez. A *nominativus* és *accusativus* jelét megfejtettük, de még megfejtetlen a *genitivusé*. A *genitivus* jele *i* az arabban és assyriban, ezen *i* a héberben is eljön részint személyneveknél (p. o. **יְבִרְיָאֵל**), részint *appellatíváknál*. Az *aethiop* *genitivus* jele *a*; hogy ezen *a* az *accusativusban* eléforduló *a*-val eredetileg azonos nem lehet, már abból is kiviláglik, hogy e két *a* hang különböző eseteket jelent. Névmásragok előtt már nem *a*, hanem *î* vagy *êa*-nak hangzott a *st. c.* kötöttye *). Mi ezen *i* tulajdonképen? Ez

*) Így az assyriban is. A sémi nyelvek eredeti kötöttye a névragozásnál egy *i* betű.

— mint Dillmann helyesen látta — a „relativum.“ Az amhar nyelv genitivusát a relativumja előtételével fejezi ki, s az aethiop is ismer hasonló, hogy úgy mondjam, külsőbb genitivus képzést. Itt is a későbbi nyelvfejlődés azon törekedését látjuk, külsőleg fejezni ki azt, mit a régibb nyelvfejlődés belsőleg fejezett ki. A mi már az arab nominativus végzetének második részét illeti, ez nem esetjel, hanem oly hozzátétel, mely a nomen teljesebb kiemelését eszközli; ezen hozzátétel a *man, ma, mi* mutató névmások közös gyökéből eredt. Mind ezt azért mondtam, hogy meglássék, hogy az arab névszó többesében előforduló *ú* s azon másik *ú*, mely az ige többesében eléjön, közvetlenül nem egy eredetű.

Az arab genitivus és accusativus többese **يِنَ**. Csupa nyelv-szeszcély-e a gen. jelének természetes határain való túlterjedése? Úgy gondolom, nem. A sémi nyelvekben a sajátítót gyakori használata hatalmazta fel hódító túlterjedésére; igen sok esetben találjuk a sémi genitivus alkalmazását, több előrag kívánja maga után. A román nyelvek körében is látunk hasonló nyelvtüneményt. A gyakori használata által ajánlott tárgyeset *m* végmássalhangzója kiesvén, a megmaradt alak vált a leánynyelvek névesetévé. Az úgy nevezett második és negyedik ragozású névszavak tárgyesetében előforduló *u* magánhangzó az új névesetben *o*-vá lett. Egy IX-ik századbéli latin versben, melyben még eredeti latin tárgyesetet találunk („Lhudovicum“), már a „Sanctum pium Augustum“ helyett „Sancto pio Augusto“ áll. A latin nyelvben több és igen használt előragok kívánnak tárgyesetet; innét jön a tárgyeset sűrű használata, s e sűrű használat helyezte utóvégre az eredeti nominativus helyébe. Ez a névragozás eset-felcserélése, „ἡ τῆς κλίσεως (ὀνομάτων) μεταλλαγῆ.“ Erre a legkülönbözőbb nyelvekből sok példát lehetne felhozni.

Térjünk át a himjári kultöbbesre. Lássuk az egyszám alakját; a himjári névszavak *m* betübe végződnek, mely mimatió az arab nunatiónak megfelelőleg a st. c.-ban hiányzik. Mily vocalis előzte meg e mássalhangzót? E kérdést igen nehéz eldönteni, mert a himjári írásban rendszeren még a hosszú magánhangzókat se írják. Egy szó volt az, mely megmentette Osiandert nyugtalanító bizonytalanságától, s ez : אֵת־כְּרוֹם, e szót rendszeren אֵת־כְּרוֹם-nak írják, s itt egyszer *u* magánhangzóval tűnik fel. Azonban a constructio, a melyben áll, nem a nominativusé, hanem az accusativusé. Ez is

fontos körülmény, mely azt mutatja, hogy itt is, hogy úgy mondjam, határháborítás történt, a nominativus saját határát túllépte. A n. n. szók status absolutusának külöbbsését ן betű jellemzi, a h. n. szók st. a. külöbbsését felderítő biztos példa még nem találkozott eddig. Valószínű azonban, hogy אַרְיִן, אַרְיִן, אַרְיִן stb. alakok külöbbsesek. A st. const. külöbbsését ' képezi, de ezen szabály alól kivételt képez a בֵּן „fjú” szó, melynek két külöbbsését ismerjük, az egyik בְּנֵי, a másik בְּנֵי. Itt fontos szabályt állít fel Osiander, mely szerint 1) a genitivus, 2) a ragozott névszó, 3) a tárgyeset i betűt kíván. U mindég a nem ragozott névszó jele. Osiander szerint az i betű lett volna itt a tulajdonképpeni, s az u csak későbbi fejlemény, s arra való, hogy az eseteket megkülönböztesse. Itt szem elöl tévesztette Osiander a rokon nyelvek hangosan szóló bizonyítványát, mely az u — hangot a nominativus jelének hirdeti, s az u és i betűt eredetileg külöböző magánhangzóknak mutatja. Igaz, hogy a st. c. külöbbsésében az i általánossá vált, de ott van a jelentős בְּנֵי többes, mely rég elmúlt idökröl tanuskodik, s hírt ad arról, hogy a himjári nyelvben is csak úgy megvolt az esetek külső külöbbsége, mint a többi sémi nyelvekben.

A máltai nyelvben, mely az arab nyelv dialectusaihoz tartozik, in rag a külöbbses végzete. A genitivus jele itt már egyeduralomra vergödött, az ó-arabban legalább még a nominativus megállhatott mellette, itt egyedül uralkodik. Az új-arab nyelvben is így áll a dolog ¹⁾. Itt is a „casus obliquus”, a sajátító eset, váltotta fel a hímnemü szavak alanyesetét.

A sinai felírások nyelvében a status constr.-ban eléforduló בְּנֵי a st. a.-ra hágy következtetnünk. Azonban az egyesszámban a sajátító jelét illö helyén, ú. m. a nomen rectum (genitivus) végén találjuk, p. o. גֵּרָם אֶל-שְׂרָרֵי ; lazább kötésnél a személy-név második része u kihangzását megtartja ²⁾.

Az aethiop külöbbses a beltöbbsesnél sokkal ritkább, így áll a dolog a himjári nyelvben és új-arabban is. A hímnemü szavak

¹⁾ L. „Nyelvtudományi Közlemények” IV. köt. 3-ik f.

²⁾ A személynév kihangzását megörizhette, míg a többi névszó azt elvesztette. Itt Tuch ezen szavaira emlékeztetek : „Somit wiederholt sich hier der allen Sprachen gemeinsame Fall, dass das nomen proprium ältere, obsolet gewordene Formen festhält, welche die Sprache im Flusse der Rede fallen lässt.“ L. Sinaitische Inschriften (L. der D. m. G. III. Band. 14-ik l.).

kültöbbsését *án* szótag képzí, a nőnemű szavaké *át*-ba végződik. Az *án* igen ritka alak, mert csak személynevek, melléknevek s részesülők veszik fel kültöbbsesekben, és pedig ezek sem mind. Az új-arabban is a melléknevek és részesülők azok, a melyeknek kültöbbsését még a mai nyelv is ismeri. Az *át* végzet az *án*-nál sokkal gyakoribb. Az egyesben a hímnemű alak, a kültöbbsesben a nőnemű alak az uralkodó. A többes mindig abstractio levén, nem fog meglepni e nyelvtünemény. Itt az a kérdés merül fel, mi az *án* tulajdonkép, mi eredete? Én részemről abstract képzőnek tartom, mely az aethiop nomen külső képzésénél szerepet játszik. Ezen *án* helyett még *ôn* ragot is találunk, p. o. zaitón „olajfák“, zait „olajfa.“ Dillmann más véleményben van, szerinte az *án*, *ôn*-ból eredt volna, mely az arab kültöbbses و ن ragjának felelne meg. Az *ô*-nak ilyen szerű elváltozása, s az *û*-nak *ô*-ba való elhomályosodása ismeretes az aethiop nyelv köréből.

A hararí nyelvben minden többest *ás* szótag jelel, ezen *ás* nem más, mint az amhári *ôt*, aethiop *át*, héber *ôt* nőnemű kültöbbses végzet. Míg az aethiopban s más sémi nyelvekben is a nőnemű szavak kültöbbses végzete több-kevesebb hajlandóságot mutat általánossá válni, addig a hararíban e hajlam a nyelv uralkodó természetévé vált, s a nőnem kültöbbsese a kültöbbsesnek általános jele lett.

Hagyjuk el már a déli sémi nyelveket, és térjünk éjszak felé. Lássuk az assyr nyelv kültöbbsésének alakjait:

	Hímnem :		Nőnem :
	I.	II.	I.
Status absolutus	ʾ (ʾ-), ʾ	ʾ	ʾ, ʾ
„ emph.	ʾ, ʾ	ʾ	ʾ, ʾ

A nőnemű szókra vonatkozólag csak egy megjegyzésem van : az ʾ-ba végződő egyesszámok kültöbbsese ʾ, az ʾ-be végződőké ʾ, mind két esetben megnyújtást látunk. A hímnemű szók kültöbbsese már sokkal fontosabb. A hímnemű szók legnagyobb része ʾ (ʾ-) betűvel képzí kültöbbsését, a teljes alak *ém* volna. Ezen *ém* úgy itt, mint az új-arabban, maltaiban, sinai felírások nyelvében, a „casus obliquus“-ból emelkedett az egyeduralom polczára. Az *út* rag legkülönösebben részesülőket helyez a kültöbbsesbe. Ezen

út az assyrban gyakran előforduló abstract képző, p. o. אֱלֹהִים „isten-ség“, כְּרִיּוּת „királyság“ stb. Morpheologiai szempontból כְּרִיּוּת és כְּרִיּוּת alakok egyformák, pedig mégis különböző alakok, az első abstractképzés, a másik kultöbbses. Valamint az aethiopban, úgy itt is, abstract képző kultöbbsést képezhet. Mi az אֱמַפִּי, a st. emph. kultöbbsésének eredete? Mi lehetne ez más, mint az *ân* abstract képző, melyhez a status emphaticusban előforduló esetjelek járúlnak. Itt a st. emph. kultöbbsésében találjuk azon ragot, mely az aethiopban a h. n. szavak pluralisát képezi.

Az árámi nyelvekben a hímnemű szavak kultöbbsese *în*, így a bibliai cháldban, a syrben, samaritánban (itt még *ím* alakot is találunk), a mandaeusok nyelvében. Az új-syrben a status emph. a gyakorlatból oly annyira kiszorította a status absolutust, hogy ennek többese már a nyelvitkaságokhoz tartozik. Mindössze is a számnév s a „verbum finitum“ helyett álló részesülő mentett meg maradványt a st. absolutus végzetéből, *în* elő nem fordul többé, hanem az *i* betűt a felszámlált két esetben még látnunk lehet (chamsi „ötven“ stb.). A bibliai cháldban a különböző statusok kultöbbsese így következik:

Stat. absolut.	Stat. constr.	Stat. emph.
עֲלָמִין	עֲלָמִי	עֲלָמִיא

A syrben a három status az előbbi rendben: 'olmîn, 'olmai, 'olmê. A st. c. és emph. az *i* betűn kívül még egy *a* hangot is tartalmaz; itt az a kérdés, mi lehet ezen *a* tartalma? A stat. emph. egyesszámában *a* a jellembetű, ehhez járult az *i* betű, s így támadt a syr és bibliai cháld st. c. és st. emph. kultöbbsese. Mindenesetre különös jelenség, hogy a st. c. kultöbbsese a st. emph. egyesszámából indult ki. Az új syrben a st. absolutus kultöbbsese már alig fordul elé. A stat. emph. mindenütt, a hol előfordul, uralkodó; ezt már a determinatio természete így kívánja, mint a hogy már kifejtettük. Az assyr és árámi determinatio, a status emphaticus, aránylag nem nagyon régi, azon időből való, melyben az esetragozás már némely érezhető csorbát szenvedett. Az assyrban Oppert szerint már a XIII. században Kr. u. sz. előtt változott el az eredeti *um*, *ím*, *am* esetrag *uv*, *iv*, *av* ragra. A *v* nem sokára eltűnt a kimondásból, s וֹ, וִ, אֹ-ragok támadtak legott. Valószínű, hogy több gyakran használt szó még ezen olváltozott végzést is elveszítette. Ezen időben támadha-

tott a determinatio szükségének érzete, s kifejezésére a még meglevő esetrag szolgál, míg a névszó esetrag nélkül való alakja a casus absolutust jelenthette. Az árámi nyelvekben az esetrag pusztán \aleph kihangzásra változott, mely már nem lehetvén esetjel, könnyen válhatott a determinatio eszközévé. Ezen \aleph eredetileg a tárgyeset jele volt. A tárgyeset jele könnyen válhatik a determinatio jelévé és viszont¹⁾. Így gondolom én a st. emph. eredetét az árámi és assyr nyelvben. A Tálmud nyelvében az \aleph kultöbbses végétből a vég mássalhangzó nem ritkán kiesik, a מלכי stb. alak gyakori kultöbbses.

Lássuk már most a héber nyelvet. A héber az esetragozás és mimatio némely jelentékeny maradványát megőrizte, ilyen a \aleph locale s a status constructusban előforduló \aleph s \aleph , p. o. בְּנוּ בְּעַר, מְעִינוּ מִים, עֵינֵי הַצֵּאֵן „víz forrás“ (a 114. zs. 8-ik v.). Maga az \aleph is előfordul egynehány személynévben, p. o. מְתוֹשָׁאֵל, פְּנוּאֵל, שְׂמוּאֵל, מְתוֹשָׁלַח; pun felírásokban is találunk hason képzésű nevet²⁾. A Nehemiasnál előforduló גְּשָׁמוּ arab levén, ezen alak az arab nyelvre nézve fontos. Nem csak az \aleph , hanem a teljes \aleph szótag is eléjön, p. o. הַגֵּם = \aleph + הָן; nem csak *am*, hanem *om* ragba végződő példát is találok, ez a פֶּתַח „rögtön“ (tulajdonképp „percz“), = פֶּתַח + וּם. A status constructus szoros kapcsa a kihangzást több példában őrizte meg. Az esetragok rende itt is megzavarást szenvedett. A valódi értelemmel enyészik az alkalmazás rendszerüségé. Úgy van ez itt, úgy van ez mindenütt. Az alakok összezavarodását csak érteményök akadályozza. A héber kultöbbsest a genitívus *i* betűjének megnyújtása képzí. Itt is, mint az assyr, árámi, új-arab, maltai, sinai, phoeniciai nyelvben, nem a casus rectus, hanem a casus obliquus-ból, ennek jeléből fejlett a kultöbbses.

Magának a kultöbbsesnek értelme kétféle, ú. m. 1) többséget, sokaságot, 2) kiterjedést jelent.

Vannak olyan kultöbbsesek, melyeknek egyesszáma nincs használatban. Ilyen többes a héber nyelvben a מְתִים „emberek.“ Ennek egyesszáma csak némely személynévben jön elő, p. o. מְתוֹשָׁאֵל stb.

¹⁾ L. a Nyelvt. Közlem. hatodik kötetének első füzetében értekezésemet a héber \aleph -ről.

²⁾ Metuastartus = cultor Astartes.

Az aethiop nyelvben *met* „férj“, *'amtát* „férjek. **אִמְתִּי** „ég“ szinte plurale tantum; a phoeniciai abdsamai személynévben az „ég“ szó egyesszámát látjuk ¹⁾, ez az aethiopban is megvan.

Továbbá a kültöbbses concret értelmű szót is jelenthet, p. o. **אִמְתִּי** „csacsogó“ és „csacsogás“ (*λαλητής και λαλία*), **אִמְתִּי** „aranyműves“ stb.

Vége a kültöbbses a fajok különbségét is jelentheti.

V.

A sémi kültöbbses nagy hasonlatosságot mutat az árja többeshez. Aszanszkritban srokonyelveiben az esetrag megválasztása vagy elváltozása jelenti a névszó számát. Nagy itt a különbség a hajtogatató és ragozó nyelvek többesképzése közt; az utóbbiakban külön ragok fejezik ki a többest, míg az előbbenieken az egyesszám ragjai változnak.

A külső többes a semitismus körében igen régi csatát vív az elvontabb kifejezés felé hajló nyelviránynyal. Értekezésünk negyedik fejezetében a kezdődő harc tanui voltunk. Az elvont névszó alakja ²⁾, a nőnemű alakok, a kültöbbses birtokának meghódításához fogtak, s a merényletet diadal koronázta. Az aethiopban *ân*, az assyrban *ânu*, *ût*, *ûtu* elvont végzetek vívnak a kültöbbsessel; az assyrban a győzelem fényes, az aethiopban több a fényesnél, mert teljes. Nem kevésbé jelentékeny a nőnemű végzet viadalma. Mind a nőnemű egyesszám, mind a nőnem kültöbbsese fenyegető állást vett a kültöbbsessel szemben. Nőnemű végzettel bíró gyűjtő szók: **אִתְּחִי** „utazó csoport“ (utazók), **אִתְּחִי** „lakosok“, **אִתְּחִי** „kivándorlók“, **אִתְּחִי** „fellegek“, **אִתְּחִי** „ellenségek“ stb. Az új-arab nyelvben a melléknevek egyik osztálya, többesét nőnemű végzéssel képzí, ide tartozik a melléknevek legnagyobb száma; ezek többese vagy belső, vagy nőnemű végzettel képzett. A másik osztály, mely *în*, *ât* ragokkal képzí kültöbbsét, két alosztályra oszlik, ú. m. 1) a *nisbába* végződő, 2) a hatályos alaku melléknevekre (Intensivformen). Azonban ezek is csak akkor képeznek h. n. kültöbbsést, ha személyt jelentenek; a mikor nem jelentenek személyt, az egyesszám nő-

¹⁾ Miután már figyelmeztettünk a nemiegyes és egyesszám közti különbségre, nem vonakodunk a közhasználatban levő „egyesszám“ névtől.

²⁾ P. o. a syr **אִתְּחִי** „emberek“, „lakók.“

nemü alakját veszik fel, p. chél 'athsáne „szomjas lovak.“ Még a személyt jelentő, nisbába végződő szavak többese is képezhető e. sz. nőnemü alakkal, p. o. surúgija „nyeregyártók.“ A héber nyelvben az állatok vagy élettelen tárgyak kultöbbsesei szeretik a nőnemü egyesszámmal való összeállítást. Ennyi elég legyen a nőnemü egyesszám alakjáról. Térjünk át a nőnemü kultöbbsesre. A hararf nyelvben a nőnemü kultöbbses a hímnemü kultöbbsesen teljes győzelmet aratott, — a hím és nőnemü szavak kultöbbsesét egyaránt *ás* szótag képzí, p. o. vandag-âs „szolgák“ (vandag „szolga“) stb.

Az aethiop nyelv névszóinak legnagyobb része az egyesszám nemétől függetlenül nőnemü *át* végzettel képzí kultöbbsesét, p. o. kâhnât „papok“ (kâhen „pap“) stb. Magok a hímnemü személynevek is a nőnemü kultöbbses alakját öltik magokra, p. o. Makâris „Macarius“, Makârisât „több Macarius.“ Az ó-arab nyelvben sok h. n. szó képez nőnemü kultöbbsést, p. o. حَمَامَاتُ „fördök“ (حَمَامُ „fördő“) stb.

Idegen eredetü névszók a nőnemü kultöbbses alakját öltik magokra, s ezen szabály alól nem képeznek kivételt a személyiséget jelentő névszók, p. o. قُنُصَوَاتُ „consulok“ (قُنْصُو „consul“).

Végül még a diminutivákat említem itt meg, p. o. جَبِيَّاتُ „kis hegyek“ (جَبِيْلٌ „kis hegy“). Az új-arab nyelv gyakran használ n. n. kultöbbsést hímnemü szavaknál, p. o. حَصَانَاتُ „lovak“ (حَصَانٌ „ló“, és így tovább.

Így van ez magában a héber nyelvben is. Érdekes a héber nyelv történetében a nőnemü kultöbbses használatának tovább-tovább terjedését szemmel kísérni. A Talmud ברכות tractatusának 'ב ב' lapján אפיייתא n. n. kultöbbsést találunk a bibliai אפים helyett (Gen. 40, 2). A תעשה מנחה מולת ספרי דבי רב következő magyarázatot csatol: למה נאמר שהיה בדין: הואיל ובבש העומר מעון ב' עשרונות ואיל עולה מעון ב' עשרונות (פיסקא שלה קו). Körülbelül hatvan hímnemü héber szó képez nőnemü kultöbbsést, p. o. עפר „por“, זמר „hárfajáték“, עשב „zöldség“ stb. Ide tartozó syr példák: אסא „orvos“, אסון „orvosok“; אתר „Hely“, אתרותא „helyek“ stb. Túlfelől azonban körülbelül negyven nőnemü szó h. n. kultöbbsést képez. Ezen hímnemü képzés azon időből való, melyben a nőnem még saját jogait ki nem vívta,

azon időből való, melyben ٨٧٦ a nőnemű névmást is jelenthette, s ٧٤٦ „fiú“ leányt is jelenthetett *).

Az arab nyelvben nem különben, mint az aethiopban, a nőnemű kultöbbes az egyszám némileg megváltoztatott alakjához is járúlhat. A bel és nőnemű kultöbbes összetétele a kettős többeshez hasonlítható, úgy itt, mint ott a többes fogalma hatályosan fejeztetik ki, ezt mivel a kettőzés. Ilyen kultöbbes alakokat ölthetnek magokra következő egyszám alakok : فَعْلٌ , فَعْلَةٌ ; فَعْلٌ , فَعْلَةٌ ; فَعْلٌ , فَعْلَةٌ ; p. o. قَصَعَةٌ „tál“, „öblös tányér“, قَصَعَاتٌ „tálak.“ A فَعْلٌ (فَعْلَةٌ) فَعْلٌ (فَعْلَةٌ) kultöbbesei 1) egyszerűek, 2) a belalakot is megváltoztatják, p. o. سِدْرَةٌ „lotus növény“, e szónak kultöbbesei 1) سِدْرَاتٌ , 2) سِدْرَاتٌ . Az arab nyelvészek ezen alakokat a beltöbbesek közé számítják, mi helyesebben teszünk, ha őket elegytöbbeseknek nevezzük. Itt még két alak megjegyzendő, ú. m. فُعَلَانٌ és فُعَلَانٌ . Ezen alakok se nem valódi beltöbbesek, se nem kultöbbesek. Derenbourgot e két alak a téves állítások egész tömkelegébe bonyolította; e két alakot kultöbbesnek tartja, és pedig az aethiop *án* kultöbbsessel együtt a pluralis accusativusától származtatja, végül azt hiszi, hogy a beltöbbesképzésnek e két alak mintegy alapját képi. Mind ezen állításai valótlanak s könnyen megczáfolhatók. E két alak végén abstract képző áll, s belsejök a beltöbbesek analogiájára némikép változott. Azon a nőnem jelébe végződő szók, melyeknek harmadik mássalhangzója *v* vagy *j*, úgy képzik kultöbbesöket, hogy az egyesben hiányzó mássalhangzó a kultöbbesben ötlet megillető helyét visszafoglalja, p. o. سَنَةٌ „esztendő“ سَنَوَاتٌ „esztendők.“ Ez kultöbbes-képzésök egyik módja; a másik mód abban áll, hogy az első szótag magánhangzója kesrára változik, s a szóhoz a hímnemű kultöbbes ragja járúl, p. o. سِنُونٌ „esztendők“ (سِنَةٌ „esztendő“). Lássuk ez alakokat közelebb-ről. A سَنَوَاتٌ kétféle megnyújtást mutat, ú. m. 1) a tö, 2) a végzet

*) Olyan szóknál, melyeknek két kultöbbes van, ú. m. hím és nőnemű, a hímnemű többes a nőneműtől többször abban különbözik, hogy míg az első az át nem vitt, addig a másik az átvitt értelmű szó többesét képi.

megnyújtását. A sémi nyelvek szeretik a kültöbbsést erős alapra építeni. Nehemias könyve 22. és 24-ik versében az עַם szó kültöbbsését végmássalhangzójának ismétlésével képzí (עַמְמִין), így kezdődik a 22-ik vers: וַתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וְעַמְמִים „adál annakfelette nekik országokat és népeket.“ Ezen nyelvtünemény eléggé gyakori az árámi nyelvekben; az új-syr nem csak az עַם-hoz hasonló, hanem más alkotásu névszavak végbetűjét is szívesen ismétli a kültöbbses végzete előtt, p. o. פּוֹקָא „orjuk“, פּוֹקְקָא „orjukok“; בְּרַכָּא „térd“, בְּרַכְכָּא „térdek“ stb. Az új-syrben וַתֵּן végzet oly szókhöz is jöhet, melyeknek egyesszámában *v* betű elő se jön, p. o. נְהַרְוֹתָא stb. Már az ó-syr nőnemü kültöbbsést is kibővítheti egy eléje jövő *j* betű, p. o. דּוֹנְבִיתָא „farkok“, דּוֹבִיתָא „helyek“; ezen kibővülés azonban az új-syr nyelvben még sokkal gyakrabban jön elő. Egy további új-syr kültöbbses-kibővülés az *án* szótag, mely a szó és végzet közé lép. Ez a kibővülés már az ó-syrben is megvolt, megvolt a Targum és Talmud nyelvében. Mind ezekből látjuk, hogy a sémi kültöbbses szereti a jó széles alapot, ezért foglalja el régibb helyét a *v* és *j* az arab kültöbbsesben. A mi már a

سِنُونَ alakot illeti, ez a bel és kültöbbses összetételéből lett, de nem képezhet átmenetet a beltöbbseshez, sőt inkább annak létezését feltételezi. Eléggé világos, hogy Derenbourg ott látja az új alak keletkezését, a hol mi régiségének bizonyítványát látjuk. Két képzés levén, ú. m. kül- és belképzés, nem lephet meg e kettő egyesülése.

Ezen V-ik fejezetben azt láttuk, mint terjeszkedett a nőnem s az abstracták képzője a hímnemü kültöbbses határain belül. Az aethiop nyelvben azt láttuk, hogy a hímnemü kültöbbsést egy abstract képző, az *án* szótag természetes határaiból kiszorította. Vajjon nem lehetne-e ezen aethiop kültöbbsesnek megfelelő alakot az ó-héber nyelvben találni? én úgy hiszem, hogy lehet. Lássunk hozzá felkereséséhez. Az ó-héber nyelvben két többses ragadja meg figyelmünket, az egyik כְּנָם, a másik כְּנָם. helyett a samaritán szövegben כְּנִים áll, a samaritán nyelvben ezen régi kültöbbses alak ismeretlenné válván, helyébe az ismeretes kültöbbses alak jött. Talán a כְּנָם alak az arab فَعْلَانٌ, فَعْلَانٌ alakokkal együtt az aethiop *án* szótagba végződő többseshez sorozható. Itt is úgy, mint ott, abstractképző váltotta fel a kültöbbses jelét. Az *án* szótag ezen hasz-

nálata megkülönböztetendő azon másik használatától, mely a concret szó értelmét hatályosítja.

VI.

Az elvont szók képzése és a többesszám a nyelv kezdetétől fogva le napjainkig határos birodalmak. Mi természetesebb annál, mint hogy ott, a hol a határok érintkeznek, a határháborítás bekövetkezhetik? Innét jön az, hogy abstract képző többesszámot is jelent, s viszont többesszám abstractumot is jelenthet. Érdekesnek tartom Müller Miksa ide vágó észrevételét Böttger fordítása után közölni; következőket mond Müller: „Abstracte Namen waren ursprünglich Sammelnamen, und der Uebergang von einem Plural, wie z. B. clerici (engl. the clerks) zu einem Sammelnamen oder abstractum, wie, z. B. clericatus (engl. clergy) ist sehr leicht. Humanitas bezeichnete ursprünglich „alle Menschen“, das Menschengeschlecht, engl. mankind; aber dieses kind, wörtlich genus, sollte dann das ausdrücken, was das genus feststellt, also die Eigenschaften, welche die Glieder eines Geschlechts mit einander gemein haben, und wodurch ein besonderes Geschlecht (engl. kind oder kin) sich von allen andern unterscheidet“*). Az abstractabb értelmezés többféle hadsapatokat intézett a kultöbbs ellen, megtámadta nőnemű végzetével, megtámadta többi suffixumaival, reázdudította a kultöbbs nőnemű alakját, mint a hogy ezt az előbbeni fejezetekben láttuk. Az abstractio még magát a szószerkezetet se hagyta bántatlanul, a kultöbbs nem csak a névszó alakjában támadta meg, hanem még a mondattani szerkezetben is. Így látjuk ezt a héberben, itt az állatok vagy élettelen tárgyak állítmánya gyakran tétetik n. n. egyesszámba, ez a „constructio Pluralis inhumani.“

Azonban az abstract irányzat még más eszközt is választott, hogy a kultöbbs birodalmába juthasson, s ez eszköz legkülönösbbe az egyesszám vocalismusának megváltoztatása. Sokáig azt hitték, hogy e belak a délsémi nyelvek külön sajátja, mely mintegy nyelvi határvonal nyúlik éjszak és dél közt. Renan, ki az előadás legfőbb ékességét az antithesisben keresi, ki a bizonytalant szívesen hirdeti bizonyosnak, ha az antithesis úgy kívánja, ha az újság varázsa úgy hozza magával, ha az iránytan, a szónoki előadás

*) Vorlesungen über die Sprache. II. Serie, 511—512. l.

megengedi, vagy talán épen megkívánja, hogy érveit halmozza: mondom, Renan volt az, ki leghatározottabban állította, hogy a déli sémi nyelvek az éjszakiaktól egynéhány oly jelentékeny alakban különböznek, melyeknek még nyomát se mutatja a semitismus éjszaki területe. Ellenben Böttcher, ki mindenek előtt buvárkodó tudós, bebizonyította, példákkal megmutatta, hogy e különbség részben csak látszólagos, megmutatta, hogy az éjszaki sémi nyelvek is bírnak beltöbbes alakokkal. Az arab és aethiop nyelvben előfordúlnak oly nőnemű alakok, melyek belváltozást mutatnak, ezeket már láttuk fentebb. Ide tartoznak 1) némely nyugvó mássalhangzón végződő szótövek, 2) a **فَعْلَانِ, فَعْلَانِ**-féle alakok, 3) **فَعَلَاتِ, فَعَلَاتِ** alakok. Lássunk az aethiop nyelvből

ide tartozó példákat: kaléb „kutya“, ennek beltöbbes alakjai: akláb, aklébét; e két beltöbbes alak mellett még egy elegytöbbes megjegyzendő, ú. m. kalabát. Az ilyen alak se nem valódi beltöbbes, se nem tökéletes kültöbbes, nevezzük elegytöbbesnek jobb szó híján.

Ezen elegytöbbes az arab **بَيْوتَاتِ**-féle többeshez (**بيوت + ات**) hasonlít, valamint ez nem nevezhető kültöbbesnek, ép úgy nem kültöbbes a kalabát-féle alak. A nyelv a kül és belalak kifejezésével bírván, mi természetesebb, mint hogy a többség fogalmának e két alak egyesítésében nagyobb nyomatékot kívánt szerezni. Láttuk, hogy a többes szereti a hosszú alakokat, a nyomatékos kifejezést; e hajlammak új példáját látjuk az elegytöbbesben. A miben Derenbourg leginkább tévedett, az a belalak eredeztetése. Derenbourg azt állítja, hogy a beltöbbes az elegytöbbesből eredt, mely eredetileg kültöbbes volt. Hogyan lehet kültöbbes az, mi beltöbbest tartalmaz? Hogyan származhatik két egymásmellett álló alak egymástól, melyeknek mindegyike kész? Ewald s iskolája legalább lehetővé állított, azt állította, hogy a kültöbbes hosszú magánhangzója a szóba behatolván, az újabb belalak eredete lett. Derenbourg lehetetlent állít, mert egy kész alakot egy másik kész alakból származtat, nem keresi az eredetet, reá mutat két párhuzamos vonalra, s azt mondja, hogy az egyik a másiktól származott volna. A beltöbbest egy oly alakból származtatja, a melyben már megvan a beltöbbes egy más alak kíséretében. Így jár az ember, ha a rendszertés hevében a logika postulatumairól megfeledkezik. Derenbourg

azért helyezte néhány elegytöbbses alakjait a beltöbbses alakok elé, hogy ezeket azokból származtassa; mi azért helyeztük fejezetünk elé, hogy az ilyen származtatás hibás voltát kimutassuk.

A nyelvek egyik alaptörvényét gazdálkodási törvénynek hívják, a nyelv ezen törvény értelmében úgy az eredeti értelmet, mint alakot hasonló czélok elérésére használja fel. Finom hasonlatosságot érez a fogalmak és alakok értelmei közt, s egy közös eszközt használ e hasonlatosság kifejezésére. Innét támadnak az értelmi és alaki tropusok, melyek tanulmányozása nehéz, de tanuságos munka.

Úgy a névimód, mint a belső többses képzésében elvont fogalom kifejezése levén a kitűzött czél, a nyelv mindegyiknél hasonló eszközökhöz folyamodott. Hamaker volt az, kit legelőbb lepett meg a névimód és beltöbbses alakjainak megegyezése. A nyelvszellem nem gondatlan és feledékeny a maga teremtéseiben; meglevő alakjait értvén, hasonló czélok elérésére a meglevőkből választ, s alakjairól való öntudatjáról tanuságot tesz. Az arab imperfectum kihangzásai a névszó két esetével egyeznek meg, itt is, az ige alakjainál már meglevő alakokhoz folyamodik a nyelv, gondosan széjeltekint, tudja birtokát. A névimódnál az ige alapvocalismusa irányoz, míg a beltöbbses alakok megválasztásánál az egyesszám alakja ad irányt.

Az arab nyelvészek nyelvök beltöbbses alakjait különbözőleg osztályozták. Ibn Ja'ich egy hármass osztályt állított fel az egyesszám alakjának gondos tekintetbe vételével, az első osztályt növevény, a másikat apasztás, a harmadikat magánhangzóváltozás képzé

1) زيادة, 2) نقص, 3) تغيير الحركات). Ezen osztályzat az egyesszám s beltöbbses alakok gondos összehasonlításáról tanuskodik, mindazonáltal teljesnek nem mondható, már csak azért sem, mert a vocalismus elváltozása a szaporodás és apadásnak igen sokszor csupán csak segédje, kísérője. Egy másik osztályzat egyedül az értelmi különbséget tekinti, e szerint a beltöbbsesek a sok és kevésszám alakjaira oszlanak 1) جمع الكثرة, 2) جمع القلة). A kevésszám beltöbbsese 10-nél több tárgyat nem foglalhat magában *), a sokaság többsese egész a végetlenig terjedhet. Ez osztályzat ollen szól egy-

*) E beltöbbses alakhoz hasonlít نَفَرٌ „turba hominum a III. ad X.

oldalúsága, a külső változat tekintetbe nem vétele. Itt még megjegyzendő, hogy e két beltöbbes közti határ nem áthághatlan. A „pluralis paucitatis“ gyakran használtatik a „pluralis abundantiae“ helyett, az utóbbi ritkán áll az előbbeni helyett. Olyan szónál, melynek több beltöbbes alakja van, nem igen zavarják össze a sokaság és kevésszám alakjait. A kevésszám többes alakjaira vonatkozólag Derenbourg egy igen helyes megjegyzést tett, észrevette, hogy tíznél kevesebb tárgy gyakran tétetik a kültöbbes alakjába, és ha ez nem történik is, legalább oly beltöbbes alakba tétetik, mely az abstractum és névimód alakjaitól leginkább különbözik, ilyen alakok:

فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ، فَعْلَةٌ. Ezekhez Elfarra még hozzászámítja e há-

rom alakot: فَعْلٌ، فَعْلٌ، فَعْلَةٌ. Hogy ez így van, annak oka abban

rejlik, hogy a „pluralis paucitatis“ valódi többes, s ezt a sémi nyelvek annyira érzik, hogy a megszámlált tárgyat tízig többesbe teszik, tízen felül egyesszámban hagyják. A kevésszám értelmében az összesség még nem váltotta fel a többséget. Ibn 'Akil arab nyelvész a beltöbbes alakokat két osztályra osztja, ú. m. 1) a látszólagos, 2) a valóságos beltöbbesek osztályára (مُقَدَّرٌ és ظَاهِرٌ). Ez az osztályzat igen tág arra, hogy a tudomány igényeinek megfelelőhessen.

Ezek után térjünk át Derenbourg osztályára, mely a „quadrilittera“-knál kezdődik. Ez minden bizonynyal a régi rend különös megfordítása, melyet csak úgy fogadnánk el, ha valami elméleti vagy gyakorlati haszonnal kínálna; ez nem lévén, a régi rend szerint a három mássalhangzós szóknál kezdjük meg előadásunkat. A beltöbbesek az elvont értelmű névszók, a névimód alakjai lévén, ebből folyik, hogy különbözniök kell az egyesszám alakjától, máskülönben zavar és értelmetlenség támadna legott. Dillmann észrevévé, hogy az aethiop nyelvben az egyesszám és beltöbbes alakjaiban a magánhangzók nem csak mennyiségileg, hanem minőségileg is különbözhetnek, itt-ott jelves értelmű magánhangzókra gondolt. A hangsymbolicának e magánhangzó-változatokkal nincs semmi köze, ezeknek egyedüli oka az egyesszám és beltöbbesek közti minél teljesebb különböztetés. Derenbourg a beltöbbes alakok lényegét nem egyedül azon ellentétben keresi, mely-

nek köztök s egyesszámaik közt lennie kell, hanem egyrésről arab nyelvészekről, másrésről a sémi nyelvek többesében tapasztalt megnyújtási hajlamtól félrevezettetve, még egy más pontot is lényegesnek tart, t. i. a megnyújtást. E két alapot lerakván, nem vette észre, hogy ellenkezésbe jött maga magával, mert a hosszú magánhangzós egyesszám beltöbbes alakjában szerinte két elemnek kellett lenni, ú. m. 1) ellentétnek az egyesszám hosszú magánhangzó-jához, tehát rövid magánhangzónak, 2) megnyújtásnak, tehát hosszú magánhangzónak, vagy legalább oly elemnek, mely a magán-

hangzó megnyújtását helyettesítse. Lássunk példát: كِتَابٌ „könyv“, ez egy hosszú magánhangzós alak, melynek belső többesében Derenbourg nézete szerint rövidségnek és hosszúságnak, megnyújtásnak és megrövidítésnek kellene lenni. Ilyen beltöbbes nem fordul elő, de előfordul ezen két alak: كُتِبَ és a későbbi, de az előbbeninél gyak-

rabban előforduló كُتِبَ „könyvek.“ E példa a beltöbbes lényegébe mély tekintetet hagy vetnünk. Mit látunk az egyesszám és kutb beltöbbes alakjának összehasonlításánál? három dolgot látunk, 1) azt látjuk, hogy az egyesszám hosszú magánhangzójának a beltöbbesben rövid magánhangzó felel meg, 2) látjuk, hogy a vocalis minősége megváltozott, az egyesszámiban hosszú *a*, a beltöbbesben rövid *u* szerepel, 3) azt látjuk, hogy míg a hosszú *a* az egyesszám második szótagában állott, addig a rövid *u* a beltöbbes első szótagában áll. Ezen példában mintegy a beltöbbesképzés eszményét látjuk, melyet hol elér, hol megközelít (erről még alább is lesz szó). A míg Derenbourgnek ellentétei kiegyenlítésén kell fáradnia, addig mi egyöntetű, ellentéteket kizáró módszert látunk a beltöbbes képzésében.

Mielőtt a különböző beltöbbes alakokról saját nézeteinket elterjesztenők, lássunk hozzá Derenbourg előadásának megbírálásához. Azon b. t. alakok, melyek megnyújtást mutatnak, háromféleképp támadnak, ú. m. 1) a belső vocalis megnyújtása, 2) elif prostheticum, 3) nőnemű végzet által. Annak oka, hogy vannak beltöbbes alakok, melyeket kétféle megnyújtás képez, minden bizonynyal abban rejlik, hogy a nyelv szereti hasonló eszközeit összetenni, hogy alakjait jobban kidomborítsa, s értelmeket kiemelje. Hasonló tü-neményt látunk a névimód fejezetében, p. o. فَعَلَةٌ mellett még فَعَالَةٌ is előjön, p. o. رَفَاعَةٌ „magas hanggal bírni.“

Lássuk ezen háromféle beltöbbes alakokat, és pedig legelőször azokat, melyeket elif prostheticum képzett: 1) أفعال, 2) أفعلة, 3) أفعال, 4) أفعلاء, 5) أفعال. Az أفعال alak elif prostheticumját azért ejtik *u* betűvel, mert az alak belsejében hosszú *u* az uralkodó betű. Ezek után jönnek azon belalakok, melyeket a szó belsejében levő magánhangzó megnyújtása képzett; öt ilyen alak van. Derenbourg még két alakot számít ide, az ő sorrendje következő: 6) فُعول, 7) فُعول, 8) فَعَال, 9) فَعِيل, 10) فَعَال, [11) فَعَال, 12) فَعَل]. Ide tartozó s nagyon jellemző példa بَحْرٌ „tenger“, melynek beltöbbese بَحُورٌ „tengerek“; e beltöbbes alakban három dolgot veszünk észre: 1) a vocalisminőségének, 2) mennyiségének változatát, 3) megváltoztatott helyét. Ez megint egy oly példa, melyben a beltöbbesképzés eszményképét, azaz az egyesszám és beltöbbes közti legnagyobb különbséget, elérte. Ezen beltöbbes alakok közt legfeltünőbbek azok, melyeknek közép mássalhangzója megkettőztetett; miért történt ez? Úgy gondolom, hogy e kérdésre csak egy lehet a felelet; e két alakban lényeges a kettőzés, a mennyiben kettőt pótol, pótolja először a mennyiségi, másodsor a hosszú magánhangzó minőségi különbségének hiányát, حَاكِمٌ „bíró“, ennek két belső többese: حَكَّامٌ és حَكْمٌ „bírák.“ Az egyesszám első szótagának hosszú *a* magánhangzója a beltöbbes második szótagában tűnik fel, mennyiségben és minőségben nem változott, csak helyét cserélte meg. A kettőzés az, mi itt az egyesszámtól a beltöbbest megkülönbözteti, ép annyira különböztető a beltöbbes alakjában, mint az arab ige második conjugatiójában. Az arab ige harmadik conjugatiójának jele az első szótag megnyújtott magánhangzója, második conjugatióját nem megnyújtás, hanem a második mássalhangzó megkettőzése képi. Ebből már megláthatjuk, hogy a kettőzés és megnyújtás egyformán képesek arra, hogy alakokat különböztessenek. Ezen két alak első szótagában az egyesszám második szótagában megvolt rövid *i* betűnek rövid *u* felel meg, ez már jelentéktelen további megkülönböztetés; a fő dolog a hosszú *u* megváltoztatott helye s az alakkülönböztető kettőzés. Már most Derenbourghoz fordulunk, s azt kérjük tőle, hol látott vocalis megnyúlást e két beltöbbes alakban?

az egyik alak nem hogy megnyúlást nem mutat, de megrövidülést mutat, t. i. **فَعَّلٌ**. Mi Derenbourg családásának oka? elmélete, mely szerint a beltöbbesalakokat megnyújtás képzí. Mi Derenbourg sorrendjét a 11-ik és 12-ik alak híján megtartjuk, s e két alakot majd külön még egyszer ismételjük. Lássuk már most azon alakokat, melyeket a nőnem végzete képez; ezek következők: 11) **فُعِّلَةٌ**, 12) **فَعَالَةٌ**, 13) **فَعَالَةٌ**, 14) **فُعِّلَاءُ**, 15) **فُعِّلَةٌ**, 16) **فُعِّلَةٌ**, 17) **فُعِّلَةٌ**, 18) **فُعِّلَةٌ**. Lássunk a viszonytalan és viszonyos növekedésre példát:

بَعَّلٌ „férj”, **بُعُولَةٌ** „férjek.” Itt az egyesszám első szótagában levő rövid *a* magánhangzó 1) minőségi, 2) mennyiségi, 3) helyzeti változást szenved, s még egy nőnemű rag járúl a beltöbbes alakjához, melyet az egyesszám nem ismert. Itt már nem csak az egyesszám-ban megvolt vocalis változott meg a három lehető változat szerint, hanem még egy megkülönböztető rag is járult az egyesszám megváltoztatott alakjához. Ezen rag több a beltöbbes alaki eszményénél, alaki fényűzésnek nevezhetnők. Lássunk a másik alosztályból példát: **شَاعِرٌ** „költő”, **شُعَرَاءُ** „költők.” Ezt nevezzük viszonyos

megnyújtásnak. Az egyesszám hosszú magánhangzója a beltöbbesben megrövidül, s minőségileg is megváltozik; a második szótag rövid magánhangzójának megváltozása jellemző ugyan, de az első szótag hosszú magánhangzójának megváltozásánál sokkal jelentéktelenebb. Ha az alak ennél többet nem változott volna, azt mondanók, hogy a beltöbbes megrövidülésnél egyebet nem mutat, ámde a beltöbbes alakjához rag is járult további különböztetésül.

A beltöbbes alakja **فُعِّلَاءُ** az egyesszám alakjához (**فَاعِلٌ**) hasonlítva viszonyos megnyúlást mutat, a mit az alak elején veszített, azt végén kipótolta. Derenbourg ezen háromféle megnyújtást abszolút növekedésnek tartja; mi nem oszthatjuk ezen nézetét. Vajjon egyforma növekedést mutat-e e három alak: **أَذْرَعٌ**, **بُعُولَةٌ** vagy **بُحُورٌ** „karok” és **شُعَرَاءُ** „költők”? Minden bizonynyal nem. Lássunk egyes számaikat: **شَاعِرٌ** egyesszáma **بَحْرٌ**, **أَذْرَعٌ** é **ذِرَاعٌ** é **شُعَرَاءُ** **بُحُورٌ** egyesszáma **بُحُورٌ** egyesszáma **بَحْرٌ** megnyújtott alakja, de ugyanezt nem látjuk, hogy **بُحُورٌ**, **بَحْرٌ** megnyújtott alakja, de ugyanezt nem lát-

juk a más két példánál; a más két példában viszonyos megnyújtásnál egyebet nem látunk. Derenbourg csalódása kettős: 1) családokozott abban, hogy a beltöbbsképzés alapja megnyújtás lenne; 2) összetevésztette a viszonytalan megnyújtást a viszonyossal, az absolutumot a relativummal. A mi elméletünk a Derenbourgétól merőben különbözik, a mi elméletünk röviden összefoglalva következő: a beltöbbs az egyesszám megváltoztatott alakja, s e változat az egyesszám egész belterjedelmét illeti, a vocalismus mennyiségi, minőségi, helyzeti változatából, kettőzésből, elő- és utóragokból áll. Ezek a semitismus alakkülönböztető eszközei, melyekkel az igénél és névszónál egyformán találkozunk.

Már most lássuk a három mássalhangzós beltöbbs alakok szerintünk egyedül helyes osztályzatát. Először három oly beltöbbs alak jön, melyek az egyesszámtól két pontban különböznek, ú. m. 1) abban, hogy nőnemű raggal nem bírnak, 2) a második szótag vocalisában, melylyel az egyesszám alakja nem bír. Megjegyzendő, hogy még e két különbség se általános; általános különbséget e három belalakban csupán csak a nőnemű rag hiánya képez. Ezen két különbséghez még járulhat egy harmadik, t. i. az

első szótag magánhangzójának minőségi változata, p. o. قَرَى „városok“, قَرِيَّةٌ „város“; قَرَى قَرَى helyett áll. E három beltöbbs a következő:

- 1) فَعَلٌ, 2) فَعِلٌ, 3) فَعَلٌ.

Lássunk még egy ide tartozó példát a magánhangzó minőségi változata nélkül: نَحَفَةٌ „ajándék“, نَحَفٌ „ajándékok.“ Mit tart ezen alakokról Derenbourg? Ő ezen alakokban nem lát egyebet, mint a hangsúly megváltozását. A hangsúly hang nélkül nem szokott szótagról szótagra szállani. Itt a fő dolog a beltöbbs második szótagának magánhangzója, mely az egyesszamban hiányzott. Honnét támadt e magánhangzó a beltöbbs második szótagában? Vajjon az accentus idézte é elő? Micsoda hangsúly az, mely nem nyugszik hangon, hanem semmiből hangokat teremt? Ilyent nem ismerünk az arab nyelv körében. Az arab hangsúly szereti a hosszú magánhangzókat, és csak akkor nyugszik a második szótag magánhangzóján, ha ez vagy már magában hosszú magánhangzó, vagy legalább helyezete által lett azzá, p. o. firindun „kard“ stb. A فَعَلٌ bel-

többes alakról különösen megjegyzem, hogy ez oly egyesszám alakoknak is lehet beltöbbsége, melyeknek második szótagában magánhangzó nem hiányzik, p. o. ^{بَكَرَ} ^{بَكَرَ}. Mi csekély különbség választja el e felhozott példában a beltöbbséget az egyesszámtól! Semmi egyéb különbség nincs a két alak közt, mint a nőnem végzete, mely az egyesszámban megvan, a beltöbbségekben hiányzik. Mennyire különbözi ezen példától a ^{بَعَلَ} szó beltöbbsége ^{بُعُولَةٌ}! Az előbbiben csak az egy nőnemű rag különböztet, az utóbbiban e különböztető nőnemű rag mellékdolog, s a fő dolog azon hármasság, melyet az alak belseje mutat. Ezután jön más négy alak, melyeknek első szótaga bír magánhangzóval. Ezek következők:

4) ^{فَعَلَ}, 5) ^{فُعِلَ}, 6) ^{فُعِلَ}, 7) ^{فَعِلَ}.

Derenbourg ezen alakokkal is könnyen bánik el, azt mondja, hogy a hangsúly az egyesszám második szótagáról első szótagára hágott, s a hangsúlyát elveszített második szótag utóbb magánhangzóját is elvesztette. ^{فَعَلَ} egy hosszabb alak megrövidülése, ezt mutatja ^{حُمِرَ}; ^{فُعِلَ} nem egyedül hosszabb alakok megrövidülése, hanem néha nem több az egyesszám alakjának változatánál. Az egyesszám magánhangzója minőségi változást szenvedvén, az egyesszámból beltöbbséggé válhatik, p. o. ^{نَمِرَ} „leopárd“, ^{نُمِرَ} „leopárdok.“ Hol lát itt Derenbourg hangsúlyt az egyesszám második szótagában, mely a beltöbbségek alakjának első szótagára hágott volna! Mind ennek nincs semmi nyoma. A beltöbbségek csak annyiban különböznek az egyesszámtól, hogy ennek *i* hangjából abban *u* vált. Lehetőleg különböztetés levén a cél, a beltöbbségek második szótagába egy az első szótag *u* magánhangzójának analogiájára támadt *u* hang hatolt be, mintegy további megkülönböztetésül. Ezután jönnek azon alakok, melyeknek elején elif prostheticum áll, ilyen alak öt van, ú. m.

8) ^{أَفْعَالٌ}, 9) ^{أَفْعَلَةٌ}, 10) ^{أَفْعَلٌ}, 11) ^{أَفْعَالٌ}, 12) ^{أَفْعُولٌ}.

Ezen alakokat nem lehet Derenbourggal abszolút növekedés-sel bíró alakoknak tartani, már láttuk az ezen állításunkat bizonyító példát: ^{كَارَ} „kar“, ^{كَارِعٌ} „karok“; az egyesszám második szótaga e példában megrövidült, de túlfelől egy elif prostheticum-járult

a szó elejéhez. Ezen előtevés szeret a többi változattal együtt előjönni, سَيْفٌ „kard“, أَسْيَافٌ „kardok“; e példában hármias változatot látunk, ú. m. 1) a magánhangzó helyének, 2) mennyiségének elváltozását, 3) az elif prostheticumot, mely az első változat következménye. Ezen alakok hol abszolút, hol relativ növekedést mutatnak, mint a hogy a fenn említett két példa megmutatja.

Lássuk már most azon beltöbbes alakokat, melyek hosszú magánhangzót tartalmaznak; ilyen alak öt van: ú. m.

13) فُعُولٌ, 14) فِعُولٌ, 15) فَعَالٌ, 16) فَعِيلٌ, 17) تُعَالٌ.

Vajjon ezek csak mennyiségi különbséget mutatnak é? Vajjon legalább ezek igazolják é Derenbourg elméletét, mely a merev megnyúlás törvényén alapszik? Példához kell folyamodnunk, hogy ez iránt is tisztába jöhessünk: شَرِيفٌ „nemes“, شَرِيفٌ „nemesek.“ Mit láttunk itt? azt láttuk, hogy az egyesszám magánhangzói a beltöbbesben helyöket és mennyiségöket megcserélték. Itt kettős a különbség. رَمَحٌ „lándzsa“, رَمَاحٌ „lándzsák“, itt három változást látunk, ú. m. 1) a minőségit, 2) a mennyiségit, 3) a helyzetét. خُمْصَانٌ „gyöngetestü“, خُمْصَانٌ „gyöngetestüek“, itt a beltöbbes alakjában négy változást látunk, ú. m. 1) minőségit, 2) mennyiségit, 3) helyzetit, 4) az egyesszám *ánun* ragjának elhagyását. جِيدٌ „nyak“, beltöbbese miért اَجِيَادٌ és miért nem جِيَادٌ? azért, hogy a hosszú *a* egymagában nem tartatott elegendő különbségnek. جَوَادٌ beltöbbese جِيَادٌ, itt már kettős a különbség [1) a középső „quiescens“, 2) az első magánhangzó különbsége]. Mind ezen példákban nem látjuk, hogy az arab nyelvszellem bizonyos rövid alakokra hosszúságot dictált volna, a hosszúalakokat kivétel nélkül megrövidítette volna, hanem inkább azt látjuk, hogy a különböztetés többféle eszközökhöz nyúlhat, hogy a nyelv mentől teljesebb különböztetésre törekedik. Hogy sok hosszú alak a beltöbbesben megrövidül, s rövid alak megnyúlik, azon nincs mit csudálkozni; ez az alakkülönböztetés egyik igen természetes, de nem egyedüli eszköze. Ezután jönnek azon beltöbbesek, melyeket a nőnem végzete képez; ilyenek:

فَعَلَةٌ (23) فَعَلَاءُ (22) فَعَالَةٌ (21) فَعَالَةٌ (20) فَعُولَةٌ (19) فَعُولَةٌ (18)
فَعَلَى (27) فَعَلَى (26) فَعَلَةٌ (25) فَعَلَةٌ (24)

Hímnemü egyesszám-alakok téteknek ezen nőnemü raggal ellátott beltöbbesekbe. Az egyesszám belseje állhat két rövid, vagy egy rövid s egy hosszú, sőt egy rövid szótagból is; mindez ki nem zárja a huszonötödik alakot, p. o. غُصْنٌ „ág”, غِصْنَةٌ „ágak”; أَخٌ „testvér”, إِخْوَةٌ „testvérek”; غُلَامٌ „legény” (e szó népies értelmében), غُلَبَةٌ „legények”; مَائِغٌ „aranyműves”, مَائِغَةٌ „aranyművesek.”

Az első és második példában kettős a változat, a harmadikban ötféle változást látunk, ú. m. 1) a mennyiségét, 2) a minőségét, 3) a helyzetét, 4) az egyesszám első szótagában megvolt magánhangzó eltűnését, 5) a nőnem jelét, mely a beltöbbes alakjához járult.

A فَعُلٌ egyesszám-alakból támadhat فَعَلَةٌ, miért nem képezheti a فَعُلٌ egyesszám beltöbbesét ezen alak? azért nem, mert a فَعُلٌ és فَعَلَةٌ alak közt igen kevés volna a különbség. A lehető teljes különböztetés levén a cél, a nőnem ragja egymagában nem tekintetett elegendőnek a különböztetés megvalósítására *); innét jön az, hogy a فَعُلٌ alak beltöbbesét nem فَعَلَةٌ hanem فَعَلَةٌ alak képzi, — ez utóbbi alak két pontban különbözik az előbbitől, ú. m. 1) a második szótag a magánhangzójában, 2) a nőnem ragjában. Lássuk még azon két alakot, melyet kettőzés képzett; ezek következők:

فَعَالٌ (28) فَعُلٌ (29)

حَاكِمٌ beltöbbesei, 1) حَاكِمٌ, 2) حَاكِمٌ. Az első beltöbbes, ha kö-zép mássalhangzója nem volna megkettőztetve, két pontban különböz-nének egyesszámától, ú. m. 1) a hosszú a magánhangzó helyzeté-ben, 2) a rövid magánhangzó minőségében. E két különbség nem levén elegendő, a nyelvszellem a kettőzéshez folyamodott, mely itt kettőt pótol, ú. m. 1) a mennyiségi, 2) a hosszú magánhangzó mi-

*) Mindazonáltal láttunk példát, melyben egyedül a nőnem jele különböz-tette meg a beltöbbest az egyesszámtól.

nőségi különbségének hiányát. A حَكْم⁵ alakban a többi különbséghez még a mennyiségi is hozzájárult.

Ezek után térjünk át a „quadrilittera“ k beltöbbsesire. Itt az alapforma فَعَالِلْ nunatio nélkül, s ezt csak a költők helyezhetik a szó végéhez, ha hosszú szótagra van szükségök. Az ezen alakban előforduló elif prolongationist az arab nyelvészek kétféleképen hívják, ú. m. 1) الف الجمع, 2) الف التكمير. Ezen alapalak harminczháromféleképp módosítható, mint a hogy ez Derenbourg táblázatos előadásából meglátható.

A beltöbbses alakja még tehető más beltöbbses alakba, ezen kettős beltöbbsest az arab nyelvészek جمع الجمع-nak hívják. Gyűjtőszó is tehető beltöbbsesbe, p. o. قَوْم⁵ „nép“, ennek többese أَقْوَام⁶; s még e beltöbbses is tehető más beltöbbsesbe, melynek alakja : أَقْوَام⁶.

Az aethiop nyelvben minden beltöbbses tehető más beltöbbses alakjába; az arab nyelvben kivételt képeznek, a nőnemű raggal ellátott beltöbbsesalakok; úgy látszik, hogy a különben is megnyújtott alak nem szenved további megnyújtást, meghosszabbítást.

A mi már az arab nyelv dialectusait illeti, ezekben egy vagy más beltöbbses alak a többinél nagyobb elterjedést nyert. Erre nézve érdekes Müller Márkusnak következő jegyzete:*) „Der im Altarabischen ungebrauchliche Plural ارسال (?) ist nicht bloss wegen des Reimes hier gesetzt, sondern kömmt in allen Stellen des Buches statt des gewöhnlichen رُسُل vor, wie er denn wirklich in Granada zur Regel geworden war; vergleiche Petro de Alcalá unter den Wörtern orador, portero, correo, die durch rúçl pl. arçil (i granadinisch statt á) gegeben werden. Eigenthümlich ist, dasz schon der Singular ruçl رُسُل statt رسول heiszt, also in einer Form auftritt, die dem altarabischen Pluralis fractus beinahe identisch ist. Die Form ارسال ist auch andern spätern Auctoren nicht fremd, cf. Guirtás pag. ۲۲۱, ۹ von unten ارسال الروم ۲۳۵, ۱۱ etc. Auch Ibnulchatib wendet öfters diese Form an.“

A nyelvszellem és gyakorlat hasznára fordítá az alakok dúszenyészetét. Számos arab szó egyesszáma több fogalmat tartalmaz

*) L. „Die letzten Zeiten von Granada“ című munkájának 103-ik lapját

hatván, e fogalmak a belső többes alakjaiban külön-külön jelennek meg. ⁵عَيْن⁵-nak az egyesszámban négy értelme van, ú. m. 1) szem, 2) forrás, 3) a dolgok lényege, 4) kiváló, tekintélyes személy. Az első és második értelem beltöbbesei : ⁵عَيْنُون⁵, ⁵عَيْنُون⁵ ritkán ⁵أَعْيَان⁵), a harmadik és negyedik értelem beltöbbese : ⁵أَعْيَان⁵; ⁵عَبِيد⁵ „rabszolgák“, ⁵عِبَاد⁵ „az emberek“, mint isten szolgálai; ⁵شُهُود⁵ „tanuk“, ⁵شَوَاهِد⁵ „emlékkövek“, „sírkövek.“

Úgy a himjári, mint az aethiop nyelvben a leggyakrabban előforduló beltöbbes alak ⁵أَفْعَال⁵, ilyen himjári beltöbbes alakok : (أَادَرَنَام, أَادَرَمَام stb. Tudva van, hogy a himjári írás a hosszú magánhangzók megjelelését nem kedveli, innét jön az, hogy a himjári beltöbbesek ⁵أَفْعَال⁵ alak helyett ⁵أَفْعَل⁵ alakban jönnek elő.

Az aethiop nyelvben, úgy mint az arabban, majd a második szótagba helyezett hosszú magánhangzó, majd alf prostheticum, majd nőnemű rag képi a beltöbbes alakját. A hosszú magánhangzóval bíró egyesszám-alakok, hosszú magánhangzóikat elveszítik, s ennek helyébe egy rövid *a* betűt kapnak; további megkülönböztetésül még egy nőnemű rag járul a beltöbbes alakjához, p. o. kadámî „első“, kadámt „elsők“; kathîn „vékony“, kathant „vékonyok“; negûs „király“, nagast „királyok.“ A rövid alakok megnyújtása háromféleképp történik. A rendszer egészen az, melyet az arabban láttunk. Csak egy megjegyzésünk van e helyen. Azon aethiop egyesszám-alakok, melyeknek második szótagában magánhangzó hiányzik, beltöbbesök második szótagában egy rövid *a* magánhangzót kapnak, p. o. 'ezên „fül“, 'ezân „fülek.“ A második megnyúlás alakja 'agbâr, p. o. nagar „beszéd“, 'angâr „beszédtek“; a harmadiké : 'ahgûr „városok“ (hâgar „város“); a harmadiké : 'ansel, mely azonban nagyon ritka; a negyediké ugyanez az alak a nőnem ragjával kibővítve, p. o. r'esz „fő“, 'ar'eszt „fejek.“ Ezen negyedik megnyúlás eredetét a teljesebb különböztetés után való vágnak köszöni. Itt is, úgy mint az arab nyelvben, egy egyesszám-alaknak több beltöbbes alakja lehet, p. o. nehêb „méh“, 'anhêbt, 'anhâb „méhek.“ Elég lett volna a nehêb második szótagában egy *a* magánhangzó az alakok megkülönböztetésére, de a teljesség után való vágy a két megnevezett alakot eredvényezte.

A régi aethiop nyelv két dialectusában él. Abyssinia déli részében az ámhári nyelv, éjszaki részében a Tigrîna és Tigré dialectusok tartják fen az aethiop nyelv családját. A tigré nyelvben kül- és beltöbbsesképzés egyiránt megvan *). A hínnemü kültöbbses *ān*, *ēn* rag képzí, p. o. *taba'* „a hínnemü“, *taba'ēn* „férfiak.“ A nőnemü kültöbbses végzete *āt*, p. o. *mabél* „özvegy“, „egy nő második férje“, *mablāt* „övegyek.“ Sok hínnemü hivatalt és czímet jelentő szóhoz járúl e nőnemü végzet, p. o. *wakil* „kormányzó“, *wakilāt* „kormányzók.“

Több rokonságot jelentő szóhoz kettős nőnemü többes járúl, p. o. *abu* „atya“, *ab-ot-átche*; ezen *atche* rag nem más, mint az *at* elromlott alakja. Vannak oly kettős nőnemü alakok, melyeknek végén még egy rövid magánhangzó hallatszik, p. o. *talakmā* „sógor“, *talakm-ūt-atā* „sógorok“; ezen rövid magánhangzónak kell az *at* alak *atsche*-re való elromlását tulajdonitnunk. Úgy látszik, hogy a tigré nyelvben oly nőnemü kültöbbsesek is vannak, melyekben egy *t* betű előzi meg a nőnemü többes ragját. Ezen kettős kültöbbsesek a fentebb tárgyalt kültöbbsesekhez sorozhatók. A beltöbbsesképzés ugyanúgy megyen, mint az aethiop nyelvben. A beltöbbsesnek egyesszámától való megkülönböztetése levén a czél, a nőnemü alakok beltöbbsesét a nőnemü végzet elmaradása képezheti, p. o. *gîmet* „felleg“, *gîm* „fellegek.“ Az arab nyelv teljesebb különböztetés után való vágyának kell tulajdonitnunk, hogy a ⁵فَعْلَةٌ alaku névszók beltöbbsese nem ⁵فَعْلٌ, hanem ⁵فَعْلٌ stb. A tigré nyelv képez oly beltöbbses alakokat, melyekben a középső mássalhangzó megkettőztetik, s ezen megkettőzött mássalhangzó közé egy rövid *a* vagy *e* magánhangzó hatol, p. o. *dümme* „macska“, *dememmi* „macskák.“

Végül térjünk át az éjszaki sémi nyelvekre, s lássuk, vajjon bír é a héber nyelv beltöbbses alakokkal, s ha bír, melyek azok. Böttcher az, ki Bochart gyanítását tudományyá változtatta, ki számos példakkal bebizonyította, hogy a héber nyelv is bír beltöbbses alakokkal. A mi Böttcher héber nyelvtanát legkülönösebben ajánlja, az példának gazdag tárháza; állításait nem egy pár példa bizonyítja, hanem a példák egész csoportja. Böttcher ötféle héber

*) L. Vocabulary of the Tigré language written down by Moritz von Beurmann published with a grammatical sketch by Dr. A. Merx (Halle, 1868).

beltöbbesalakot különböztet meg, ú. m. 1) a **קָטַל**, 2) a **קָטַל**, 3) a **קָטַל**, 4) a **קָטַל**, 5) az *m* előraggal képzett többes alakot. Ezen alakok az egy **קָטַל** híján névimód-alakok, tehát a héberben is úgy, mint az arabban, névimód alakokban jelennek meg a többesek. B. a **קָטַל** alakot tévesen tartja többes alaknak, s e tévedésének oka abban rejlik, hogy Jesaiásznak egy mondatát rosszul értette. Jesaiász 17. f. 5-ik v.-ben írva van: **וְהָיָה כְּאַחַד קַצִּיר קָמָה**, e versben **קַצִּיר** nem tehet aratókat (messores), mint a hogy Böttcher értette, hanem itt is úgy, mint a hogy mindenütt, aratást teszen. A többi alak, mint láttuk, mind névimód ezen egy **קָטַל** híján, mely részeseülő alak, s nem is vált a többes alakjává. Lássuk a héber többes alakjait egyenként. Legelőbb lássunk **קָטַל** alakban álló többeseket. Ide tartozó példák: **אָמַר**, melynek egyesszáma **אָמַר** „összefüggésben álló hathatós, hatalmas szavak“ (B. fordítása szerint „Kraftworte im Zusammenhang“); **בָּסָר** „éretlen szőlők“, egyesszáma **בָּסָר**; **נָשָׂם**, egyesszám alakja **נָשָׂם**; **חָסַר** (mely szót mindig **בֵּל** előz meg), ennek egyesszámalakja **חָסַר**; **בָּקָר** „faluk“, **בָּקָר** mellett („falu“); **מָעַל מָעַל** mellett („felemelés“); **עֵצָב** „bálványok“; **עֵצָם** „csontok“; **שׁוֹבֵד** „egymásba font ágazat“ **שׁוֹבֵד** mellett, melynek kultöbbsese **שׁוֹבְדִים**; **שָׂקָה** (שָׁ-ból eredt) „tövisek“ **שָׂקָה** mellett, melynek kultöbbsese **שָׂקִים** (שָׂקָה-ban még a nőnem jele járúl a többes alakjához további megkülönböztetésül); **תָּם תָּם** mellett e többes kultöbbsesbe tehető, így támadt a **תָּמִים** alak, melyet a LXX fordító *ἀλήθεια*-val fordított; **תָּמַר** „palma“ **תָּמַר** mellett, melynek kultöbbsese **תָּמָרִים**, a **תָּמַר** nemiegyesnek még egy más többes alakja is van, ú. m. **תַּמְרָה**, melyből két kultöbbses eredt, ú. m. 1) **תַּמְרִים**, 2) **תַּמְרוֹת**, az utóbbi az építészeti diszitmények közt szereplő „palmae artefactae.“ Ez utóbbi alak részeseülő, mindamellett határozatlan többesnek veendő, már maga az **תַּמְרוֹת** végzet is ezt mutatja. **תַּמְרוֹת**-nak egy kultöbbsese s két többesese van, s egyik többesese maga is kultöbbsesbe tehető. Böttcher második többes alakja **קָטַל**, ezen alak az én véleményem szerint nem többesnek, hanem egyszerűen elvont alaknak tartandó. Böttcher negyedik alakját én is többesnek tartom, ez alak **קָטַל**. Az alak, az értelem s a használat egyformán azt bizonyítják, hogy ez alak csakugyan többes. Ide tartozó példák: **בֵּית הָאִסּוּר** helyett „fogyok“, **בֵּית הָאִסּוּר**

(Jer. 37. 15) = בֵּית הָאֲסוּרִים (a Pr. k. 4. f. 14. v.-ben); לַל-כּוֹבֵר; „mares, quidquid est masculinum“ mellett; כּוֹבֵר רַב־כּוֹבֵר köl-tői használatu beltöbbes a prósaί מְרַבֵּב helyett; עֲבָדָה annyi, mint עֲבָדִים „szolgák.“ Itt a beltöbbes alakjához még nőnemű végzet is járult. Végül ׀ előraggal képzett beltöbbesalakok jönnek, ilyenek: מְרַמְּנָה „fimetum“ מֵן דָּמָן mellett (itt még a nőnem jele is megjegy-zendő; מֵתֵבֵן Gesenius helyes megjegyzése szerint collectivum „acer-vus straminis“ מֵתֵבֵן mellett; מֵעֵגֶל „szekerekből készült erősség“ עֵגְלָה mellett, melynek még nőnemű kultöbbese is eléjön, ú. m. עֵגְלוֹת „ko-csik“; מְעוֹלָל „gyermek“ (Jes. 3. 12.) עוֹלָל mellett, melynek kül-többese עוֹלָלִים; מְשׁוֹט „evezők“ שׁוֹט mellett, mely azonban a bibliai könyvekben csupán csak ostor értelemben fordul elő stb. Ezek azon beltöbbesek, melyekről igen helyesen mondja Böttcher: „bisher un-erkannt, aber einmal gefunden, wohl unverkennbar sind.“ L. Nyelv-tana első részének második felét, a 458-ik lapon.

Magából a syr nyelvből is legalább egy pár beltöbbes alakot idézek, ú. m. 1) a קוֹרִיאַ („városok“) alakot, az egyszám קוֹרִיאַת. A syr kéziratokban és könyvekben a többest jelentő punctum diacriticum az alak második mássalhangzója, illetőleg az ׀ betű felett, arra figyelmezteti az olvasót, hogy többessel van dolga. Ez alak megegyezik az arab قُرَىٰ beltöbbessel, melynek egyszáma قَرِيَّةٌ (a jemeni dialectusban قَرِيَّةٌ). 2) ratho „רהטים“ mellett „folyam“; 3) rachuso „rovár“ a rachse kultöbbes mellett, melynek rachso egyszámalakja, illetőleg nemiegyese. A semitis-mus körében nem csak beltöbbesek fordulnak elő, hanem a nőnem-nek is vannak belalakjai, — a belalakképzés nem csak a „numerus“, hanem a „genus“ fejezetében is eléjön, ez az, miről eddig a sémi nyelvészek mit sem tudtak. Annak oka, hogy e beltöbbesképzés mind eddig ismeretlen maradt, abban rejlik, hogy az aethiop nyelv egy eddigelé ismeretlen dialectusában fejlett ki, és pedig ott is csu-pán egynéhány melléknévben. Itt nem új alakokkal, hanem egye-dül a beltöbbes analogiájára képzett nőnemű alakokkal van dol-gunk. Ezen nőnemképzés a tigré nyelvnek egyik legfőbb sajátosságát képezi. Dr. Merx Beurmann Mór hű szolgájának, Abu Bekr-nek szájá-ból hallotta ez alakokat, s megelégedett a hallott alakok ismétlésével, nem érezte az így képzett alakok s a beltöbbesképzés megegyezését.

Mi ezen megegyezésre e helyen nagy nyomatékot teszünk. A nőnemképzés belalakjai világosan megmutatják, hogy a semitismus körében a belidom a hatalom mily polczára hágott. Lássuk az ide vágó példákat:

h. n.:	n. n. szavak:
ssa'de „fejér“	ssa'da
hamelmil „sárga“	hamelmal
gajech „vörös“	gajach
achder „zöld“	achdar
tsalím „fekete“	tsalam
galil „könnyű“	galal.

A ssa'de melléknév kihangzó *e* magánhangzójának *a* hangra való elváltozásával vette kezdetét ezen a beltöbbses analogiájára idomított alakképzés. Nem új alak az, mely analogia után támadt.

VII.

A kettősszám az arab nyelvben nem csak a főnévnel, hanem az igénél és névmásoknál is előjön. Lehet, sőt valószínű, hogy a sémi nyelvek a legrégebb korban, melyről nem bírunk irodalmi emlékekkel, a kettőst nem különben, mint az arabok, egész kiterjedésében használták. Míg az arab e régi használatot megőrizte, addig ez a többi sémi nyelvben részben vagy majdnem egészben feledésbe ment. Az emberi tudás szövésében az élénk, gyermeki észrevétel vékony száalai egy erősebb fonalba sodortatnak; a szöveget eredeti finomságát elveszíti, de kárpotlásul tartósságot nyer. Így történt ez itt is.

Az assyr nyelvben csak még a párosnak kettősszáma az, a mi előjön: a kettős egynéhány emberi testrészt szavára szorítkozik. Az assyr dualis alakját $\aleph =$ vagy $\aleph =$ (* $\aleph =$) rag képzéssel, ezen hosszú *a* a sémi kettős eredeti jele, *s* csatlakoznak azok, kik azt hiszik, hogy a kültöbbses tárgy esetének *áu* ragjából származott volna a kettős alakja, mintha a kettősnek a többesszám tárgy esete megszűnését be kellett volna várnia; ez állítás ellenkezik a kettős elismert régiségével.

Az aethiop nyelvben e szóban „kele'ê“* (= $\aleph \aleph$) látunk

*) A tigré nyelvben „killé.“

kettősszám-alakot; a „dêdê“ szóban (= két ajtó דְּלֵתַיִם) is a kettős alakját látja Dillmann, s nem ok nélkül.

A kettős az árámi nyelvek körében is eléjön. A bibliai chaldában a kettős „ain“ szótag képzí, mely é be is összevonható, p. o. תְּרַיִן „kettő.“ Ebben a szóban מֵאַתָּן „két száz“ a szokásos ai kettőshang helyett hosszú a áll, mely, mint fentebb láttuk, a kettős eredeti jele.

A syrben a kettős alakját csak négy szóban találjuk, ú. m. e következőkben: תְּרַיִן, תְּרַתַּיִן, תְּרַאַתַּיִן és מֵעַרַיִן („kettő“, „két száz“, „Aegyptom“).

A héber nyelvben csak bizonyos főnevek képeznek kettőst; a melléknév, ige, névmás nem fordul elé kettősben. A kettős képzője ם =, melynek, leginkább a személyneveknél, egy pár ritkább alakját is találjuk, így דְּתַיִן (Királyok 2-ik k. 6. f. 13. v.) דְּתַיִן (helyett „fores“, עֵינָם. Még következő kettősalakok említendők meg; גַּנִּים „kettő“; הַלְּוִיִּי a vég ם kihagyásával „kettős ablak.“ Az előbb említett két példában az ai é-re való összevonását látjuk.

Az új arab nyelvben a kettős csupán csak a névszónál fordul elé, s én szótagra változott.

A kettőst illetőleg a sémi nyelvekben ugyanazt látjuk, mit az indogermán nyelvek példái mutatnak. A szanszkrit nyelv névszavánál és igéjénél egyaránt bír kettősszámmal; a zend nyelvben már ritka ige képzí kettősét, mely azonban a névszónál nem szűnt meg; gyakran előforduló számviszony lenni. A páli nyelv csak annyit bír belőle, mennyit a latin nyelv, t. i. maradványát két szóban (duo, ambo); a prâkritban egészen hiányzik. A góth nyelvben, ellenkezőlőg az éjszaki sémi nyelvekkel, épen csak az ige bír kettősszámmal.

Az ó-arabban, mint mondók, ige, névmás, névszó, melléknév, egyformán bírnak kettős alakokkal. A személyesnévmás kettősalakjai: أَنْتُمَا, هُمَا; az ige perfectuma a két nem szerint következő dualisalakokat fejtett ki: قَتَلَا (3 h. n. sz.), قَتَلْتُمَا (3 n. n. sz.); az imperfectum dualisa: تَقْتُلَانِ stb. A névszó kettősét أَنْ szótag képzí, mely a nunatiótól megfosztott szóhoz járúl; a sajátítóban és tárgy esetben اَيْنَAIN szótagra változott, p. o. رَجُلَيْنِ رَجُلَانِ.

A kettősben és külöbbesben egyiránt a sémi esetragozás két

sarkalatos esetét látjuk, úgymint a név- és tárgyesetet („casus rectus“ és „casus obliquus“).

Valamint a héber többesszám nem az arab „casus rectus“, hanem a „casus obliquus“ többesszámának felel meg, úgy kettőse is az utóbbival azonos. A kettőst a hosszú *a* hang fejezi ki, mintegy ellentétben a kültöbbses hosszú *u* magánhangzójával. Az említett קָדָה , קָדָה alakok az eredetiek. Ilyen egyes *παλαιωμα*-t, itt-ott észrevett elavulmányt, a régi nyelv ritkaságait, őket megillető jogukba gondos nyelvhasználat helyezi vissza.

Az új-arab *én*, nem különben, mint a héber אֲנִי , az ó-arab nyelv „casus obliquus“-ának felelnek meg.

A máltaiiban csak a névszó bír a kettős alakjával, p. o. idein „két kéz“ (tnein „kettő“). Személyesnévmásainak többesei közt „huma“ is előfordul, de ez itt, nem különben mint a maurok nyelvében, többesszámot tesz. Eredeti értelméhez azonban nem férhet kétség.

A marokói nyelvben azon nyelvtények szerint, melyeket Dombay jeles hontársunk latinul írt nyelvtanában közölt, úgy látszik, hogy éppen nincs kettős.

A phoeniciai felírások mind eddig nem mutattak kettőst; de Vogüé a XXXVII-ik citiumi felírás e kifejezésében: $\text{מְלִיכָה דְּבַרְסִים}$ kettősre gondolt, és pedig leginkább az *i* betű előfordulása az, mi e véleményre bírta; az *i* a többesszámokban nem jeleltetvén, de Vogüé szerint valószínű, hogy itt azért áll, mert kettőshangot jelent, ú. m. a kettősszám diphthongusát. Derenbourg de Vogüé nézetét nem helyesli, s az *i* magánhangzót a *h* betű elváltozásának tartja. A *h* hetű a szó végén igen könnyen tűnhetvén el, majd *h*, majd *h* betűre változtatják; ez történt a הַסָּה szó *h* betűjével is, mely a héberben *h*-re, az arabban és phoeniciaiban *jod*-ra változik. Így tanít Derenbourg.

A héber nyelvben, hol az igének, névmásnak nincs kettőse, az állítmány többesbe jön, p. o. $\text{עֵינַי תִּרְאֶנִּי}$ „az én szemem látni fog.“ Mikeas IV-ik f.-nek 11-dik versében a kettősben levő névszót egyesszámú állítmány előzi meg: $\text{וְעַתָּה נִחְסַפְּנוּ עֲלֵיךָ גֵוִים רַבִּים}$ K. G. fordítása szerint: „Mert jól-lehet immár is sok pogánynépek gyűltek te ellened, kik ezt mondják: Immár elkárhoztatott, és szemeinkkel meglátjuk a Sion vesze-

delmét.“ Ide tartozik még Josua 2. f. 4-ik v. Abulfeda „Iszlam előtti történetének“ ذكر حدّ stb. című fejezetében egy helyén a kettősben levő ¹alant h. n. e. sz. állítmány előzi meg: ثم قتله اثنان من اولاده. Az állítmány, mely h. n. kettőst követ, n. n. e. sz. is állhat. A كتاب اخبار című könyv 12-ik lapján بينهما helyett áll.

A magyar nyelv az emberi páros testrészeket annyira egy egészt formálóknak tartja, hogy a páros testrész egyikét másika mellőzésével „félnek“ nevezi, p. o. „fél láb“, „fél kéz“, „fél szem“ stb.

VIII.

A gyűjtőszóknak két osztályát ismerjük, ú. m. 1) a hím-nemű, 2) a nőnemű gy. sz. osztályát. Ezen alaki osztályzat mellett még egy másik is van, mely az értelmet tartja szem előtt, ez is nem különben, mint az előbbeni kettős. Vannak gyűjtőszók, melyek nemiegyest is jelenthetnek, s mások, melyek kizárólag gyűjtők; az első osztályra példa قوم „nép“, a másikra طَيْر „madár“, „madarak.“ E kettő alakilag igen egyforma lehet, az értelem az, mi az egyiket másikától elválasztja. A gyűjtőnevekről Abulfeda egy helyen azt mondja ¹) الأمة الجماعة هو في اللفظ واحد وفي المعنى جمع. Lássunk példát oly arab gyűjtőnevekre, melyek nem végződnek a nőnem jelébe, ilyenek: وَرَى „emberek“, طَيْرٌ „madarak“, جَمْعٌ „sokaság“, قَوْمٌ „nép“, خَلْقٌ „nép“ (emberek), حَيْدٌ „lovak“ és „lovakok“, حَافِرٌ, de Goeje szerint „nomen collectivum, quod comprehendit equos, jumenta, mulos et asinos²). Az itt elősorolt gyűjtőnevek közt طَيْرٌ „madár“, „madarak“; خَلْقٌ soha nem jelenthet konkrét értelmű nemiegyest, hanem mindig abstractiót „az, ami teremtve van“, „res creatae“ (creaturae), „emberek“ stb. Azon gyűjtőszók, melyek nemiegyesből lettek, kettőt jelenthetnek; azok azonban, melyek elvont szóból támadtak, csupán csak gyűjtők lehetnek. Az első osztályhoz tartoznak a részesülők, a másikkhoz a

¹) H. a. J. az V-ik k. elején.

²) Liber expugnationis Regionum, p. 29.

névimódok. ^{وَرِي}hoz hozzájárulhat a nőnem jole, mely alkalmas az abstractio kifejezésére. Lássunk még több a nőnem végzetével bíró szokat, ilyenek: ^{فِرْقَةٌ}, ^{شَيْعَةٌ}, ^{خَاصَّةٌ}, „^{فِرْقَانِيْم}“, ^{عَاصَّةٌ}, ^{عَصَبَةٌ}, ^{جَمَاعَةٌ}, ^{جَمَّةٌ}, ^{جَمَّةٌ} stb. L. ö. h. v. e két görög gyűjtőnevet: ἡ ἴππος (τὸ ἰππικόν mellett), ἡ κάμηλος. Valamint جمع جماعه-tól az alakra nézve különbözik, úgy különbözik وَعَسْكَرٌ وَأَيْدٍ مَلَاءٌ-tól az értelemre nézve.

A héber nyelvben is ugyanaz a kettős osztályzat fordul elő, melyet az arabban feltaláltunk; ^{מְלֵא}, ^{גִּדּוּד}, ^{מִקְנֵה}, ^{חֵל}, ^{עֵדֵר}, ^{עַם}, himnemű alakban előforduló gyűjtőszók, míg ^{עֵצָה} „fa“, ^{עֵץ} mellett, ^{דְּמָעָה} *) ^{עֵצָה}, ^{מְנַמָּה}, ^{אֲרֻזָּה}, ^{אֵיבָת}, ^{וּשְׁבַת}, ^{אֲרֻזָּה}, ^{גּוּלָּה}, ^{אֲנֻדָּה} nőnemben jönnek.

A Targumimok nyelvéből elég legyen a ^{גִּית} (גַּת) szót idéznem.

A syr nyelvben ide tartozó szók: gudo, ^{רַבְשָׁא} „lovak“, ^{בִּקְרָא} „marhák“, ^{עֵנָא} „juhok“, ^{רַהֲשָׂא} „férges“, ^{רַמְמָא} „árok.“ Amira syr nyelvész nyelvtana 95-ik lapján még e két szót említi: ^{טֵרָא} és ^{בַּעֲרָא}; ^{אֲנַשָׁא} „sáskák.“ Ezen szók a többesszám jelét kapják, melyet a syr nyelvben „ribui“-nak hívnak (= „augmentum“). Ezen gyűjtőnevek állítmánya hol többesben, hol egyesben áll; az utóbbi szó szerkezetre szolgáljon például: ^{עֵנָא שְׂמַעְתָּ קִלְיָהּ} „a juhok hallja hangját“ („hallják hangját“ helyett).

Míg a részesülőkben eredt gyűjtőszókban a nőnem végzete pleonasmusnak nem tartható (p. o. ^{וְיִשְׁבַּת}-ben), addig a névimódból eredt gyűjtőszók végzete nem egyéb pleonasmusnál, p. o. ^{جَمَاعَةٌ}-ban.

Némely gyűjtőnév metaphorának köszöni léteét, ilyen ^{דָּיִל}, mely eredetileg erőt jelentett, átvitt értelemben sereget tesz (Dan. 3, 20. 4, 32). L. ö. h. v. a latin „vis“ szót. Szépen mondja Jean Paul a nyelvről, hogy az „ein Wörterbuch verblichener Metaphern.“

*) ^{דְּמָעָה} a nemiegyes (^{דְּמָעָה}), ^{דְּמָעָה} „egy könny.“ Ezen érdekes példa megmutatja, hogy a rokonynevek hasonló eszközeiket néha ellenkező célok elérésére használják; míg ^{דְּמָעָה} „könnyek“, addig ^{דְּמָעָה} „egy könny.“ Különbösen magában a héberben vagy arabban is két ellentétes célra szolgálhat egy és ugyanazon eszköz, p. o. ^{אֵינָהּ} „egy hajó“, ^{דְּמָעָה} „könnyek“ stb.

Ezután következnek a kettőstöbbesek. Kettőstöbbes háromféle van, ú. m. 1) két kültöbbesből, 2) két beltöbbesből álló, 3) elegytöbbes.

A himjári felírások valamelyikében egy ily alak fordul elé: אֱלֹהֵי; a következő sor וְאֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי szókat tartalmazza. Ezen szók mind az אֱלֹהֵי szóra mutatnak vissza, s úgy tekintendők, mint a többesszám „status constructus“-ai. Az אֱלֹהֵי st. c. egy אֱלֹהֵי alakú „status absolutus“-hoz vezet vissza. Ez alak az úgynevezett kettőstöbbes rovata alá esik, s azon osztályhoz tartozik, melyhez következő többesek tartoznak: בְּמִיתִי (בְּמֵת), מִרְאשׁוֹתַי שְׂאוּל, A st. c. eléforduló מִימֵי alak מִים félreismerésén alapszik; a birtokragozott alak מִימֵי מִימֵי, מִימֵי מִימֵי. A héber nőnemű szók kültöbbesei birtokragoztatván, az első személy bírt dolgai következő alakot kapnak: מִסּוֹחֹתַי, מִלְּבוֹתַי stb. Itt a hímnemű birtokragozott szó analogiája a nőnemű birtokragozást megtévesztette. A mándaei nyelvben még az egyesszámban álló névszó is, a többes ragjait kapja. Ezen példákban két hímnemű többes egyesítését láttuk; a tigré nyelvben két nőnemű többes egyesítetik a már említett példában: ab-ot-atsche „atyák“, további például szolgáljon 'anf-ót-át „orrok“, gan-ót-át „idegenek.“

Kettős beltöbbes אֵיבָד, mely az אֵיד belt. vezet vissza, egyes száma יַד „kéz.“

Lássunk elegytöbbeseket: فُتُوحَاتُ „több tartomány többszörös meghódítása“, فُتُوحُ „egy tartomány többszörös meghódítása“, p. o. فُتُوحُ مِصْرَ „Aegyptom többszörös meghódítása.“ Ezen elegytöbbes oka a fogalom kiterjedésében rejlik, e mellett van még egy másik ok is, mely elegytöbbest eredményez, s ez a fogalom megváltozásának kijelentése, p. o. بُيُوتُ „házak“, بُيُوتَاتُ „családok“ (بَيْتُ „ház“ és „család“).

Az arab nyelvből nyert tanuságot alkalmazzuk már most a בְּמִיתִי szóra; בְּמֵת „magas helyek“, „magaslat“, igen ritkán „sírhant.“ Ezen ritka eset eléfordulásánál az érthetőség bizonyos külső jelt kíván, mely jelentse, hogy a szó nem közönséges értelmében vétetik. A kültöbbes im végzete nőnemű többesben álló szónál alkalmas eszköz a különböző értelem kifejezésére, innét eredt בְּמִיתִי.

מראשות egy használatban volt **מראשה** alaknak kültöbbese, mely alak később csak mint személynév fordult elé. E nőnemű **מראשה** neutrum értelmű; a neutrumot a sémi nyelvekben, mint tudva van, és már említve volt, nőnemű alak jelenti. A **מראשה** szó értelme azon tér lehetett, mely valakinek fejét, vagy valaminek felső részét, hegyét közvetlen keríti (ad caput). E nőnemű egyesszám-alak utóbb nőnemű kültöbbesbe tétetett. A görög is szereti neutrumát többeszámba tenni, mely a mondatszerkezetben egyesszámú igével hozatik kapcsolatba, p. o. *πῶς ταῦτα παύσεται*; „hogy fog ez végződni?“ *ἀδυνατά ἐστὶν ἀποφυγεῖν* „lehetetlen elfutni“ („impossibile est fugam capere“). A **מראשות** nőnemű kültöbbesnek *îm* raggal való ellátása azon teljes értelem után való vágyból eredt, melynek nem elég a legszükségesebbet elmondani. Itt az *îm* szótag kifejezi, hogy a kiterjedés nem egyoldalú, hanem az egész környéket magában foglalja. A szóló gondolatát teljesen kifejtette, abból mit se hallgatott el. Még megjegyzendő, hogy a kettős alakja is összetehető a többes alakjával, p. o. **הַמַּתִּים** „két kőfal“, **أَصْرَلَانِ** (beltöbbes + kettős) „a tudomány két alapja, a hittan és a jog.“ A **ברכות** tálmudi tractatus ötödik fejezetében előforduló **ברשינין** alak szinte kettős többest mutat.

Ezután következik a kiterjedés többese, mely — mint láttuk — három osztályra oszlik, ú. m. 1) a téri, 2) az időben való, 3) a fogalmi kiterjedés osztályára.

Böttcher több példát hoz fel annak bebizonyítására, hogy a görög és római nyelv is bír kiterjedést jelentő többessel. Lássuk a példákat a hármaz osztály szerint; téri kiterjedést jelentő többesek: *δῶματα, λέκτρα, μέγαρα* „nagy szoba“, „palota“, *πόρθυρα* „házpitvar“, *Δελφοὶ Θῆβαι* stb.; coeli, aequora, templa, ora, colla, aedes, flores, moenia, castra, scalae, tenebrae, sordes, aquae magnae, cervices, stb. Időben való kiterjedést jelentenek következő görög és római többesek: *νύκτες, γάμοι, ταφαί, τὰ Διονύσια* stb.; induviae, feriae, nundinae, nuptiae, Idus, Calendae, Saturnalia. Fogalmi kiterjedést jelentenek *ἔχθρα, μίση, φιλιαια*; inimicitiae, facetiae, insidiae, deliciae stb.

Ezechiel proféta az, ki a kiterjedés többesét leggyakrabban használja; az elvmondatok írói is szeretik ez alakot, mint a hogy a példabeszédek könyvéből megláthatjuk. Lássuk azon héber példákat, melyek az első osztályhoz tartoznak, ilyenek: 1) **אָרְרָא** névmás-

rag előtt, תחתו, קדמות, לעמות, סביבות, יחידיו, בינות בניג', תחתית, תחתיות, מעמקים, סתרים. Ezek általános térvizonyokat jelentenek. 2) שמים „ég“ (eredetileg „supera“), רמות, ראמות, „magasság“, פנים „szeglet“, ימים stb. Ezek a légkör, a mindenség és tájék kiterjedését jelentik. 3) מהנות, מחנים „tábor“, במקדשים, במות, p. o. משכני עליון p. o. מקדשי בית יהוה „a templom szentélye“, ezek a lakás kiterjedését jelentik. 4) אהורים, פנים stb. ezek a test részeinek kiterjedését fejezik ki, l. ö. h. v. τὰ στήθια, τὰ νώτα, τὰ πρόσωπα; cervices, fauces, artus, exta, intestina, praecordia. 5) מקהלים, הפתילים, כל מלבישי, בשרים stb. ezek azt jelentvén, hogy a tér teljesen kitöltetett, azt, a mi egész és teljes, fejezik ki, így p. o. בשרים „az egész test.“ Böttcher volt az, ki ezen alosztályokat észrevette, és felállította; ezen öt alosztályhoz még egy hatodikat is hozzászámít, melynek ide tartozását nem ismerhetem el. E hatodik alosztályban nem a kiterjedést, hanem a részek tekintetbe vételét látom, s ezért résztöbbesnek tartom, melyről még alább lesz szó. A mi az időben való kiterjedést jelentő többest illeti, ezt Böttcher három alosztályba osztályozta. Az első alosztályba tartozó többesek azt jelentik, a mi maradólagnak hallatik, p. o. ברבים „βαρτολογία“, הרפות „állandó gúny és gyalázat“, בלמות, דהרות, שריקות, „füttyölés.“ A második alosztályba tartozók azt jelentik, a mi maradólagnak látható, a mi állapot. Ide tartozó többesek: אתנים, בחורים, נעורים, נעורות, נעורים, בחורים, כלילות, בתולים, זקונים, עלומי, נעורות „mátkaság“ st. c.-ban „gyermektelenség“, מוצאות, „eredet“, שנות, „álom“, נדודים, תנומות, „hánykódás.“ A harmadik alosztályba a maradólagnak látható és érezhető, leginkább a fáradságos munkásság tartozik, p. o. קשרים „többszörös kötés“, דישוֹבֵן, „dészöv“, שלחים, מדווחים, „elválás“, תהנות, פקדים, „szemle“, שפמים, כפרים, „a kiengesztelés ünnepe“, „bebalzsamozás“, פתחים, מלאים, „intaglio munka“, „képfaragás“ stb.

A fogalmi kiterjedést jelentő többesek két alosztályra oszlanak. Az első alosztály azon fogalmakat jelenti, melyek a léleknek örömet, ijedséget vagy csodálatot okoznak, ilyenek: אשרי, אשרי, חמדות, מעדנות, מעדנים, ענבים, „kedvesség“, „szerelem“, ירדות, „szeretetreméltóság, רחמים, „könyörület“, כעסים, „irae“ (a k. II. k. 23-ik f. 26-ik v.-ben stb.) מסכת ברכות (ד' ז')-ban egy szép és szokott imádság e két utóbb említett kultöbbest magában foglalja, az ide vágó mondat így hangzik: יהי רצון מלפני שיכבש רחמי: „Legyen úgy a te akaratod Istenem! hogy kegyelmed

méltó haragodat túlnyomja. „תועפות אונים, fáradhatlanság“, „בינות, רעים, פלאים, פלאות, פלאים, רעים“ oly többesek, melyek csodálkozást okoznak. A másik alosztály részesülőkben képzett többesalakokat foglal magában, p. o. „בגרות, család“, „בגרות, בוגרים“ ugyanaz; „הוללות, הדורה“, „döre“, „הוללות, הדורה“, „összekötés“, „תקעים, kezesség“ és még több ide tartozó népies kitétel.

Ezután jön a species különbségét jelentő többes. A kultöbbsben álló névszó néha a nem különböző fajait jelenti, így p. o. a magyar nyelvben „füvek“ különböző füveket jelent, „pénzek“ = „különböző pénzfajok.“ Mózes 2. k. 30. f. 34-ik v.-ben előjövő „סמים, különböző fűszerfajok.“ K. G. c verset jól fordítja így: „Monda ismét az Úr Mózesnek: végy fűszereket“ stb.

Ezután jön a concret értelemmel bíró kultöbbs. Itt Böttcher négy alosztályt különböztet meg. Úgy az abstractképzés, mint a hím és nőnemű kultöbbs concret értelemmel bírhat. Abstractképzés concret értelemmel: „מהללת, קודעת, tisztelendő ismerős“, „ספרת, személynév, עמית, eredetileg „község“, később „embertárs.“ Az arab-

ban ide tartozó szó „خليفة, Chalif“, „علامة, igen nagy tudós“ stb. A kultöbbsesek első ide tartozó alosztálya a távoli és még homályosan látott tárgyat jelenti, p. o. „רננים, struczyúk“, „בדים, cseveges“, „csevegő“, „hazug.“ A második alosztály a tisztelettel szemlélt tárgyat jelenti, p. o. „צרפים, ötvös“, „הרקרים, kenőcskeverő.“ A harmadik alosztályhoz a félelemmel szemlélt „איבי, ellenség és משלמות („boszúállás“) személynév tartoznak. A negyedik alosztály a „plur. excellentiae“-t foglalja magában. A zsidó nyelvtanítók ezen többest „הבחורת, pluralis virium“, „pl. virtutum“); „plur. excellentiae“, „plur. majestaticus“ újabb elnevezések (még a „plur. potentiae“ név megjegyzendő). Ide tartozó kultöbbsesek: „עשתרת, עשתרות, תרפים, בעלים, אדנים, אלהים, — עשתרת, עשתרות, תרפים, קדשים. Ezen többesalakok a polytheismus idejéből származtak át a későbbi időkre. Az ilyen alakok nehezen szoríthatók ki a népnyeiből, a monotheismus nem is vette üldözöbe, hanem a bennök rejlő értelmet a nagy, az erős, a hatalmas (الله تعالى) értelmével cserélte fel. A Genesis 4-ik f.-nek 26-ik verse: „ולשת גם-הוא ילד-בן ויקרא את שמו אנוש אז הוהל לקרא בשם יהוה K. G. fordítása szerint: „Sethnek is lőn fija, kit nevezte Enosnak: akkor kezdetett az Úrnak neve segítségül hivatni.“ E vers utolsó része így fordítandó:

„akkor kezdetett Jehova neve hivatni.“ A Genesis 2-ik, 3-ik fejezetében gyakran előforduló יהוה אלהים nevezésben a népies fogalmat a monotheismus Istenről való fenséges fogalma mellett látjuk. Ezen egymás melletti használatból eredt az אלהים szó későbbi értelme, mint „pluralis majestatis.“ יהוה אלהים mellett úgy tetszett, mint ennek attribútuma. אלהי árami befolyás alatt támadt a későbbi bibliai nyelven. יהוה אלהים mellett használatban levén, e kettő közt való megkülönböztetés mintegy kínálta magát. אלהים-ban a népetymologia az אל gyökszót megtalálta, s így lett אלהים a népöntudatban, vagy legalább a tudósok agyában מדת הדין. Jehova nem mint a büntető, hanem mint a kegyelmes Isten (מדת הרחמים) imádatott. Így találjuk ezt a többi közt רש"י magyarázataiban.

A syr באדוני ימא אנה „az Úrra esküszöm.“

Az aethiops nyelv „plur. majestaticus“-ára nézve érdekes az, a mit Ewald „ueber eine zweite Sammlung aethiopischer Handschriften in Tübingen“ czímű értekezése végén egy jegyzetben mond : „Ich bemerke bei dieser Gelegenheit, dasz *amlák*, welches jetzt im aethiopischen nichts als Gott bedeutet, ursprünglich eine Pluralbildung ist und soviel als Mächtige oder Herren bedeuten musz; es entspricht also insofern ganz dem אלהים und stammt gleich diesem aus dem Heidenthume; daher neben ihm noch als bestimmterer Name des wahren Gottes *egziabchaer* erscheint, wie יהוה neben אלהים.

A Mózes 2-ik k. 28-ik f. 4-ik versében előforduló יאכננט helyett a cháld magyarázat דימינין szót tartalmaz; ez alakra nézve Levy következő megjegyzését helyesnek találom : „die Pl. Form scheint deshalb hier genommen um die Halacha anzudeuten, dass der Gürtel des hohen Priesters sich unterschieden habe von denen der gewöhnlichen Priester.“

A tigré nyelv a most említett concret értelemmel bíró kültöbbsesekhez hasonló nyelvtüneményt mutat, *asker* „sereg“ és „katona“ (az arabban *عسكر*).

Ezután következik a résztöbbses (pluralis partitivus). Egykét szónál a kültöbbses alakja egy egésznek részeit jelenti, ez a résztöbbses. Ide tartozó példák : פנינים „gyöngysor“, כספים „ezüst darabok“ („pénzdarabok“), עצים „fadarabok“, בשרים „a hús részei“, מטרות „az esőcseppek“, נקדים „αλλυρίς“, דמים „kiontott vér“

tulajdonkép „vércseppek“, מים „víz“ (מים רבים „sok vízesépp“), ענבים „búzaszemek“, שערים „árpaszemek“, במים „szőlőszemek“ (ענב „szőlő“). ספרי דבי רב (פירוש קרח קכא)-ban következő mondat áll: שומע אני יתרום שבלים של המים וענבים מן היין וזתים מן השמן, זית „olajfa“ és „olajfagyümölcs“, זיתים annyi, mint az előbbiek többese, de jelentheti az olajfagyümölcs szemeit is.

Végül még az egyesszám kultöbbsét hozom fel. Olshausen helyesen emlékeztet אניה többesére; אני אניות-tól megkülönböztendő, אניות סוחר „a kereskedő egyes hajói.“ A kereskedő hajóraját nem fog egyszerre szélnek bocsátni, — a kereskedést egyes hajók, de nem hajórajok tartják fenn.

GR. KUUN GÉZA.

NYELVÉSZETI APRÓSÁGOK, ÉSZREVÉTELEK, ÉS FEJTEGETÉSEK.

I.

1) Mennyire szükséges átalán a szók, különösen a helynevek fejtegetésében azoknak ősrégi alakját kinyomozni, ennek példájául álljon itt három fertőmelléki helynév — Boz, Hidegség, Hegykő — fejtegetésének kísérlete.

α) *Booz*, kiejtés szerint: Boz, maga a bodza szónak eredetibb alakja. Sándor István szerint a régiéknél boz am. bodzafa (l. a M. Nyelv. N.-Szótárában boz alatt); a müncheni Codexben is: boz, am. sambucus, mire a helység német neve: Holling (Hohlunder köznyelven Holler, Holder, sambucus) is utalni látszik. — Alkalmilag megjegyezzük itt, hogy a helynevek különböző nyelveken való elnevezése nem egy esetben, a szó jelentésének megsejtésében irányadó*), v.ö. Nyulas (helység Moson megyében) = Joiss, szláv: zaicz = zajacz, nyúl. — Eperjes (Sáros m.) Fragopolis; Késmárk (Szepesben) egy 1338. okiratban forum Caseorum (Käsemark). — Vasvár = Eisenburg; Barátfalva (Moson megyei falu = Münchföfen (Mönchföfen). Püspöki (csallóközi helység) Bischdorf, és Trencsinben Bischkupszky; Szarvkő (falu Sopron m.) Hornstein; Büdöskút (f. Sopron m.) Stinkenbrunn; Kőhalom (Sopron m. falu) = Steinberg. — Így a Holling is a boz = bodza, tehát bodzás hely.

β) *Hidegség*: a Konth Miklós nádor által 1366. évben kiadott okiratban, mely a soproni levéltárban őriztetik, Hideg-séd, a hogy az ottani horvát lakosok ma is ejtik, míg a szó világosabb értelményének kedvéért a d-t g-vel felcserélő magyarok, Hidegség-et mon-

*) Lásd a Ny. Közl. VI. 351, 352. II. H. P.

danak. Azonban a Hidegséd-et eredetibb alaknak vevén fel, miután *séd, séd* Kresznerics szerint rivulus, fluentum, Bächlein Veszprém körül, s folyó víz Veszprém megyében, s e vidéken is, jelesül a széplaki határban, van egy *Séd* nevű folyó, s dülő; e feltevésre az által is jogosítottaknak érezzük magunkat, mert a nevezett helységen keresztül csakugyan a falu déli oldalán álló hegyből egy kis *Séd* (Hideg-séd) csurdogál le a Fertő lapályába. Ez értelmezésnek s a helység elnevezésének alapját én a falu déli oldalán álló hegyből csordogáló kis *Séd*-ben lelem.

γ) *Hegykő*, a Konth nádor imént említett levelében *Egki*; a csornai prépostság könyvtárában létező egy kézirat szerint, melyet Drinóczy György, csornai szerzeteskanonok, régi okiratok alapján „Böngészet Sopron vármegye leírásá”-hoz cím alatt írt, *Eg-kü, Eg-kü, Ig-kü* alakban fordul elő, mire nézve a helynév alapértelmének kutatására nem a mai hegy = mons, hanem az *Ek, Eg, Ik, Ig* alakból lehet, és kell kiindulni. E szerint e helynév nyilván összetett az ek, eg, ig, és kü szókból, mely utóbbi világos, hogy am. kő, lapis, Stein, mely megvan e hely német Heilig-stein Heiligen-stein nevében. De hát mit jelent az ek, ik vagy eg, ig? az említett kézirat szerzője azt tartja, hogy az *Ig-kő* az őskorban egy *igy* nevezett kő vagy bálvány lehet, mely körül a pogány nép szertartásait végezte, honnét azután a falu is neveztetett volna.

Az ek vagy ik az *Ek-ki, Ek-kü* (*Hegykő*)-ben valószínűleg azonos az *Ik-va* (*Ik-va*) Sopron megyében szinte e vidéken folydogáló patak nevével (l. ezt Kresznericsnél), mely, mint a *Zagy-va, Zsit-va, Lend-va, Bit-va, Csor-va* (csorvási pusztán folyó ér) szókban, *Ek* vagy *ik* eret folyót (*va*) jelent, a zírjān *va*, finn *vu* flumen jelentésű levén, s milyek a vogulok földén is vannak: a *Losz-va, Szosz-va, Szin-va* folyók nevei (l. Magy. Akad. Ért. 1859-ről 4. füz. 395. l.) *).

A falu német elnevezésében (*Heiligenstein*) az *Ek* vagy *Ik* heilig, szent szóval adatván, utána néztem rokon nyelveinkben, ha az *Ek-kü* vagy *Ik-kü* nem tesz-e annyit, mint *Heilig-stein*, azaz *Szent-kő*, mi az imádás tárgyára (a Drinóczy által sejtett bálvány-

*) Igen becses adatot nyújt szerző az *eg-kü*, most *hegy-kő* helynévvel az *egy-ház* szó megfejtésére is. Hogy *egy ház* nem = una domus, az világos; de ha *egy-kő* = heiligstein, tehát *egy-ház* = sancta domus, s az *ik-va* = sanctus fluvius. H. P.

köre) vonatkoznék? de ennek nyomára mindeddig nem találtam. Többire ily elnevezések találtak a finnben: Pyhä joki (szent folyó), Pyhä järvi (szent tó), miszerint Hegy-kő annyi volna, mint Szent-kő = Pyhä-kivi = Heiligstein*).

2) Béketürés, béketűrő a régi békességes türés, békességes türő helyett akkor jött divatba, mikor a sesquipedalis alkalmatos-ság helyett a rövidebb alkalom kapott lábra; s felvétellett minden kritika nélkül a M. Nyelv N.-Szótárába is. Ugyanis a béketürés, béketűrő azon összetett szók osztályába tartozik, melybe a favágás favágó, húsevés húsevő, bűnbánás bűnbánó, pénzverés pénzverő stb., melyekben az igenév az ige átható értelmét megtartva, van a cselekvés tárgyát jelentő szóval összekötte, miszerint favágás am. fát vágás, favágó am. fát vágó stb. Ehhez képest a béketürés annyi volna, mint békét türés, béketűrő, mint békét türő.

Minthogy azonban a béke fogalmára nézve a türés cselekvésének tárgya nem lehet, s a két érintett szóban nem is az, hanem a türés modalitása szándékoltatik kifejeztetni, a régi békességes türés, békességes türő helyett mindjárt kezdetben békestürést és békestürőt kell vala a nyelvkovácsnak alkotnia, mely azután oly összetétel levén, mint a bőköltő, roszevő, t. i. tulajdonságnév dolognévvel, helyesen fejezé vala ki a békesen türés módját.

II.

A *ság, ség* főnév-képzőről.

E képzőről nyelvészeink így szólanak: E képzőnek ség formája a régiebb, s még a XV-ik században is így írtak: gazdag-ség-ü, magas-ség-ü, drágálatos-ség-ü, ámbár szaporodás nélkül e származékok már akkor is így irattak: gazdagság, magasság, drágálatosság (Révai Antiquit. 1, 95. utána Csató Pál Nyelvtud. Pályamunkák 1. köt. 87. lap), s a használatából megsejthető bőség (copia, abundantia), értelmét adták neki.

A M. Nyelv N.-Szótárának írói így elemzik: Eredeti alakban ség, minthogy a régiek vastaghangú szók után is így használták: „Melotosnak kedig minden kazdagségü városit kivivá, és meg törő minden magasségü városokat.“ Bécsi Cod. Judit 1. Ebből kiindulva

*) Vesd össze a Ny. Közlem. VI. 358. stb. II. H. P. 301. 1877. 12. 10. 1878.

ügy vélekedünk, hogy összetett szó az *es* (és) és *eg* elemekből, eredetileg *es-eg* vagy *és-eg* (l. N.-Szótár 1. köt. 127. l.).

Ezekon kívül mások is vannak, kik összetett szónak tartják.

Nyelveinkben keresvén eziránt eligazodást, úgy tudjuk, hogy a magyar *ság*, *ség*-nek a szuomiban *uute*, *yyte* felel meg: *vapaus* (*vapa-ute*) szabadság, *koreus* (*kore-ute*) dicsőség, *viisaus* (*viisa-ute*) bölcsesség, *kauneus* (*kaune-ute*) szépség, *hyvyw* (*hyv-yyte*) jóság, *ihmisyyv* (*ihmis-yyte*) emberség, *hempeyw* (*hempe-yte*) lágyság, *sze-lidség*, a *vapaa* szabad, *korea* dicső, *viisas* bölcs, *kaunis* szép, *hyvä* jó, *ihminen* (ihmise) ember; *hempä* lágy, *gyöngö* tőszókból (l. Finn Nyelvtan Pest 1859. 59. l. és *Suomalainen ja Ruotsalainen Sana-kirja-Helsingissä* 1866. VII. l., hol megjegyeztetik, hogy az *us*, *ys* (*ute*, *yte* a svéd *het*, p. o. *vekhet* = *ném*, *heit*, *keit-nak*, p. o. *weichheit* felel meg).

A finn: *uute*, *yyte* képző a *vogulban* is *ut*, mely a legszabadabban járúl mindenféle szóhoz, p. o. *kitne* kérdő, *kitneut* vagy *kitnut* kérdés, *tämlye* ilyen, *tämlyeut* ilyenység.

A lappban *vuot*, *vuotta* alakban fordul elő.

A cseremiszen *a'* (*ah*): p. o. *jugda'* fényesség (*jugyd* fényes), *pemda'* sötétség (*pemyd* sötét), *kurda* keserűség (*kuryd* keserű), *kyyza* vastagság (*kyyz* vastag), *kuzja'* hosszúság (*kuzj* hosszú).

Előttünk állnak e szerint a *ság* *ség* képzőnek megfelelő alakok nyelveinkből: *a'* *ah*, *ut*, *uute*, *yyte*, s velök egyező svéd *hed*, *ném*. *heit*, *keit*, melyek mind a finn *kunta* (complexus collectio) szóban lelik magyarázatukat, mely maga is csak összetételben használatos: *seura-kunta* társaság, *maa-kunta* ország, *kansa-kunta* népség stb.

Értelményre, s használatra nézve ez világos; de termetre nézve, hogyan állottak elő a testes *kunta*-ból a *vuotta*, *uute*, *yyte*, *ut* és *ah* alakok? azon módon, mint a képzők általán önálló s jelentéssel bíró szókból (v. ö. *it* = *tesz*) elkopás által: *kunta* (a *kunt* vagy *kut* gyökből, melyből a *jakut* *kutun*, *kutaban*, *kutarabun* vereinigen, *kutaru* vereinigt) = *kutta*-ból lett *vuotta*, *uute*, *yyte*, *ut*, *ah* *a'*.

A mi több, ugyan ebből, a mássalhangzók közt tapasztalható váltakozás útján, lett a magyar *söt* (*kut*, *vuot* = *söt*) vielmehr, sogar, immo, sajátlag complexus m. igehatározó is, mely ezen alakban átvette az *ast-ul*, *est-ul*, *ost-ul*, *öst-ül* (= *ast-val* vereinigt mit), p. o. *apj-ost-ul* vereinigt (*ost* mit, *ul* vele) dem Vater tömegesítő névrág-

ban maig él nyelvünkben; de hajdan sóg alakban is járt (v. ö. ismét = ismég, Hidegséd = Hidegség, sed = seg vagy segg, latin sedes, Gesäss), s melléje sorakozik a ság, ség népképző szinte tömegesítő (complexus, collectio) értelemmel. A ság-nak mellékformája so (sag, sah, soh) élni látszik a finn puoli-so-ban, mi am. feleség, s a mandsu sa képzőben, p. o. andacha vendég, andacha-sa vendégség; sakda öreg, sakda-sa öregség, irgen nép, irgen-se népség, agu úr, agu-se uraság (l. Lingvae mandschudicae Institutiones Kaulentól. Ratisbonae 1854. 24. l.).

III.

só, ső.

Összeállítván a magyar nyelv só, ső végzetű sorszámainat,

magyar :	szürjen :	jakut :	mordvin :	osztyák :
el-só				
al-só	uu-sa (uu = infra populy-sa situm)			
fel-só	vyy-sa (vyy = quod vyly-sa supra est)	üszä-ghi (üszä fel)		
középső		orto-ku (orto Mitte)		
utol-só			mäil-cze (mäil után)	
kül-só				
bel-só				
hátsó		känni-kü (kalin Hinterseite)		
túl-só				
innen-só				
szél-só				
vég-só				
közbül-só				
kelet-só	asuvyy-sa (orientalis)			
nyugat-só	lunvyy-sa (australis)			
éjszak-só				
földal-só	posmuu-sa			

Ily képzés a jakutban: arghanghu (argha nyugat), kotoghu (khotu éjszak, Nord); a mordvinban: ikelece első; mäjlece (mäjł után), inencezo legidősb; versencezo legifjabb; finnben: ensimäinen (ensimäise), toinen (toise), käskimäinen (käskimäise) középső.

Összevetvén, a só, ső képzővel alkotott magyar szókat nyelveinkben, úgy találjuk, hogy a magyar el-ső, legelső a szürjenben medvod-zja, a mordvinban: első = ikelece, az osztyákban: od-eng, ol-eng (Versuch einer Ostjakisch. Gramm. St. Petersburg 1849. 37. l.); szürjén: uu-sa, uly-sa (uu = infra positum l. Elementa Gramm. Syrjaenae, melyet Castrén adott, 43. l.); vyy-sa, vyly-sa = felső (vyy quod supra est); mordvin: ikelece = első, mäjlece mögülső, hátsó (mäjł után, mögött, l. M. Nyelvészet Hunfalvytól); jakut: üszeghü első, allara-ghu alsó, orto-ghu középső (orto közép, l. über die Sprache der Jakuten Bothlinktól. St. Petersburg 1851. 156. l.). Kitétszik, hogy a só, ső magyar képzővel a szürjén zja, a mordvin cze, szürjén sa, jakut ghu, ghü; osztyák eng termetre tekintve azonosak.

A magyarban e képző főleg e szókat eresztí:

első	belső	szélső
utolsó	külső	végső
alsó	középső	közbülső
felső	túlsó	hátúlsó
	innenső,	

melyekre nézve, tekintve az utolsó, hátúlsó, közbülső, innenső szókat, azt következtethetni, hogy az első, alsó, felső, belső, külső, szélső a képző értelménél fogva eredetileg elől-ső, alól-ső, felül-ső, belül-ső, kívül- (kivül)-ső, szélül-ső, túlsó, távul-só alakokban jelentek meg, a mint az első régi nyelvmélekekben előlső alakban elő is fordul.

De rokon nyelveinkben e képző szereplése tágasabb térben mozog, ugyanis a szürjén asuvyy-sa am. kelet-ső, keleti orientalis, lunvyy-sa éjszakső australis (l. Elementa Gramm. Syrjaenae Castréntól 143. l.); jakut: khotu-ghu éjszaki, éjszakső; arghan-ghu nyugati, nyugatső (argha nyugat = West); mordvin: incen-cze legidősb, versen-cze legifjabb.

Már minő eredetből indúlt ki a só, ső képző e számbeli viszony jelelésére? nehéz megmondani. Az első-nek megfelelő finn ensimäinen (ensimäise), úgy látszik, am. ensimaa = első hely (maa

föld, ország, mező, telek, hely), mire nézve a képző eredetét a finn *sia locus, spatium* (Stelle, Platz, Statt) szóban véljük fellelhetni; minek valószínűségét abból sejtjük, hogy a sorszámok *helyi* viszonyt fejeznek ki, t. i. a sorszámok a lények helyét (térbeli, átvitelesen időbeli viszonyát) összehasonlításban más hasonneművel, határozzák meg. Így az első (második, harmadik stb.) fa, az a fa, mely a más fához való tér viszonyában az alapszám által jelölt *helyen* áll.

Hogy a sorszámok értelmében a hasonlítás (*comparatio*) fogalma van kifejezve, mutatja a) az osztyákban szereplő *met*, cserémisz *mse*, ozmán *in̄gi* (m̄gi) *ki-met*, *hut-met*, *nyet-met*), mely megfelelőleg a magyar *leg*-nek, a szürjenben a hasonlítás legfőbb fokának jelölésére használtatik; p. o. *med-vod-zja* = leg el-ső; *med-bur* = leg-jobb (I. Elementa Gramm. Sürjenae 40. l.), melyből, úgy látszik, az *m* kieste után, támadtak az *ad*, *ed* sorszámok képzői; b) némileg a sorszámnevekhez tartozó első, alsó, utolsó, végső, szélső, hátulsó stb., melyek a superlativ *leg* képző által egyszerre a hasonlítás legfelső fokára emeltetnek: leg-első, leg-utolsó stb.; c) hogy a kitüntető *ik*, épen úgy, mint a hasonlítás közép fokán álló nevekhez, a sorszámokhoz járulván, azoknak értelmét szorosabban meghatározza: harmadik, negyedik, mint nagyobbik, kisebbik.

Többire megjegyzem még, hogy én a só, ső, és ad, ed, od, öd sorszámok képzőit egyeredetű, s azonos képzőknek sejttem (*s = d*), a) mert a sorszámok rendében, noha az első (elül-ső), mint több más nyelvben, eltér nyelvünkben is a rendes *d* (ad, ed, od, öd) ragozástól, mely a többi sorszámokban előfordúl, a ső (ső) képző ugyanazon helyi viszonyt jelöli, mely a *d* által jelöltetik; b) mert a ső-ső-nek megfelelő cserémisz *se*, finn *ise*, *as*, *äs*, jakut *isz*, *üsz*, ozmán *gi*, melyek e nyelvekben a sorszámok képzői, szorosan megfelelni látszanak a magyar *d* (ad, ed, od, öd) sorszámképzőnek, mit e nyelvek sorszámainak tábláján láthatni:

magyar:	vogul:	szürjün:	lapp:	szuomi:	jakut:
1. el-ső	szar, vagy aul	med-vod- zja		ensimäise	bir-isz
2. kett-ed más-od	kit-it mót	mü-öd	mubb ad mubbe	to ise	ikk-isz
3. harm-ad	kormit	körm-äd	gualm-ad	kolm-as	üsz-üsz
4. negy-ed	nel-it	njolj-ed	njalj-äd	nelj-äs	törd-üsz
100. száz-ad	szat-it	sjö-äd	szuodh-ad	sad-as	szüsz-isz.

ozman :	cseremisiz :	osztják :
1. bir-indsi	perteri-se	od vagy odl, odeng
2. ik-indsi	ve-se	ki-met
3. ücs-indsi	kum-se	hut-med
4. dörd-indsi	nilim se	nyet-med
100. jüz-indsi	syde-zse	—

Végül megjegyezvén, hogy a cseremisiz se, ze (magyar só, só, szürjän isz, üsz) sorszámképző eredetibb alakjául m'se állítatik (Gramm. Tscherem. 19. l.), mely az osztják met (kimet, hut med) képzővel azonos, a szürjénben a hasonlítás legfelsőbb fokát jelöli, világos, mely úton térhettek el egymástól ez egy forrásból származott képzők.

IV.

A t vagy II szereplése a magyar nyelvben.

A t sokféle serepet visel nyelvünkben.

I. Mint az igék múlt idejének ragja, p. o. vág-t-am, lát-ott, nyer-t, vet-ett; szintén így a török s jakutban a török múlt időképzője d, mely a magyar t-nek s vogul s-nek felel meg: tör. ol-d-um, magyar: vol-t-am, vogul: ol-s-em (u. o. 318. l.). A szuómi névmódban: sano-nut szólott, mondott; hol még is nut, nyt (kuol-nut, hol-t, käy-nyt, kel-t) alakban jön elő, mely a török mus, müs múlt idő ragának felel meg (l. Magy. Nyelvészet 1861. 171. l.); az esztben pedig a nud néha nd-vé is rövidül (l. Nyelvtud. Közlem. 1866. 5. sz. 2. füz. 265. l.). Az ugor nyelvcsoporthoz, mely két múltat tüntet fel, a II-ik múlt raga s = t, p. o. vogul: vau-s-em, vau-s-en, vau-s, tud-t-am, tud-t-ál, tud-ott (l. Reguly Antal Hagymányai Hunfalvytól. Pest 1864. 312. l.); sőt ugyan e t, d szerepel, mint az igék múlt időbeli ragja, az árja nyelvekben is*).

E rag eredetét nyomozván híres Oxfordi felolvasásaiban Müller Miksa (Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. Leipzig 1863. 195. l.) azt kérde: mikép hozhat csupasz t (te) egy pillanatban létre oly változást, miszerint az ich liebe szeretek igéből ich lieb-t-e szerettem, vagy az ángolban I love szeretek, i love-d szerettem legyen? s többszörös tapasztalás után feltevént, hogy a

*) Vesd össze Ny. Közl. V. 257. stb. II. H. P.

nyelvtani végzetekben (ragok, képzőkben) független szóknak csupasz maradékai ismét fellelhetők, az ángolszászra visszamutató, s a szász és goth nyelvekkel rokon ángolból indulva, a goth imperfectumban keresi az eredeti compositiónak nyomait; s minthogy a goth nasjan nähren igének múltja

<i>Singularis</i> :	<i>Dualis</i> :	<i>Pluralis</i> :
nas-i da	nas-i dida	nas-i dëdum
nas-i des	nas-i dedet	nas-i dedus
nas-i da	—	nas-i dëdum.

A kapcsoló mód múltja:

<i>Singularis</i> :	<i>Dualis</i> :	<i>Pluralis</i> :
nas-i dëdjan	nas-i dëdeiva	nas-i dëdeivaa
nas-i dëdeis	nas-i dëdeits	nas-i dëdeis
nas-i dëdi	—	nas-i dëdeina

mi az ángolban következőleg módosúl:

		Conjunctivus	
<i>Singularis</i> :	<i>Pluralis</i> :	<i>Singularis</i> :	<i>Pluralis</i> :
ner-ë-de	ner-ë-don	ner-ë-de	ner-ë-don
ner-ë-dest	ner-ë-din	ner-ë-de	ner-ë-don
ner-ë de	ner-ë-don	ner-ê-de	ner-ë-don

mi helyett a németben ime forma divik :

nähr-t-e	nähretev	Conjunct. Singul.
nähr-t-est	nähr-tet	nährete stb.
nähr-t-e	nähr-ten	

A segéd ige ez alakját a thun (te-sz, török : it-mek), az ángolszászban leli, mely

az egyes-számban :	többszesben :
dide	didon
didest	didon
dide	didon.

Az ángolszász *de* múlt időbeli ragnak (ner-e-de) a dide igével kevesbé belátható azonosságára nézve, további lehozás útján azt állítja, hogy egy eredeti ángolszász praeteritumnak így kelle hangzania :

*Singularis:*ner-ë-dide
ner-ë-didest
ner-ë-dide*Pluralis:*ner-ë-didon
ner-ë-didon.

mi azután de, te-vé rövidült a mai ángolban : nered, a németben : nähr-ete.

Ezután így zár Müller : tehát a perfectum te, d-je eredetileg maga a *thun* segédige, s ich lieb-te, am. ich that lieben.

Minthogy kérdés támasztathatik, folytatja Müller, hogyan képeztetett maga a that (ángol : did, ófelnémet : tete, ángolszász : dide), s hogyan öltethé a praeteritum jelentését, azt állítja, hogy a dide-ben a végszótag (de) nem csupa végzet, hanem a gyök, az első szótag pedig a gyöknek kettőztetése (reduplicatio). Tény, tudniillik, hogy a görög és szanszkrit nyelvekben az erős igék minden praeteritumai kettőztetés által képeztettek, a reduplicatio levén a fő eszköz, mely által a gyököknek igei jellem kölcsönöztetett. Az ángolszász *de* gyök azonos a görög *the* (*τηθημι*) s a szanszkrit *dha* gyökkel (a dāhdami-ben). E szerint az ángolszász *dide* a szanszkrit *dadhan* (ich setzte) alaknak felelne meg.“

A magyar nyelvészek közül, a Révai értelmezésének alaposágán kételkedő Csató Pál volt az első, ki szinte ezen eredmény sejtelméhez jutott : „Egyszerűbb s közelebb volna talán e ragasztékot — ha csak ugyan származtatni kell — a te-sz ige, vagy az ítépzőtag gyökbetűjéből származtatni“, mondja ő a Nyelvtud. Pályamunkák 1-ső kötetének 61. lapján.

Ezt fogadják el a M. Nyelv N.-Szótárának írói is, s mint látszik, elég alaposan, mert a múlt csakugyan factum, perfectum, s az ige által jelentett cselekvés; mely elmúlt, *megvan téve*.

II. Ha jól sejtek, ugyanezen t képző szerepel az at s ennek magashangu párhuzamos mása et mint névképző az ir-at, süt-et, üt-et, kelet, nyugat-féle szókban is, melyek a cselekvés, szenvedés vagy állapot folyamatát jelentő (nomina actionis) írás, sütés, ütés, kelés, nyugvás szók mellett, melyek, mint nomina acti, praeteriti, a cselekvés, szenvedés v. állapot bevégeztét, végrehajtott mivoltát, eredményét, vagy tárgyát, lételét fejezik ki.

III. Ugyan e t szerepel az összetett íté, tájdivatosan itt, és tat, tet (far-tat, kap-tat, kaptat) átható igék képzőjében is, s így a tanít, épít, vagy tanított, épített; mert nyilván egy a te-sz ige *te* gyökével,

mely megvan a török *it-mek* tenni igében; l. a M. Ny. N.-Szótárának előbeszédét 133—135. ll. s maga helyén az *it* képzőt.

Megvan az igeszó *e* képzője a rokon (finn, ugor, török) nyelvek csoportozatiban is. A *t* képző, mondja Hunfalvy (Reguly Antal Nyelvagyományai 318. l.) mind a három nyelvcsoportban cselekvő és cselekedtető igéket alkot. Így a finnben: *rauhai-t-an*, *békíték* (*rauha* = béke), *vihoi-t-an harag-it-ok* (*viha* = harag), *kuri-t-an fenyít-tek* (*kuri* = fegy), *ripi-t-an gyón-tat-ok* (*ripi* = gyónás); ige szókból, mint a magyarban, átható, cselekvő és cselekedtetőket: *opin* tanulok, *ope-t-an* tanítok, *syön* eszem, *syö-t-än e-tet-ek*, *juon* iszom, *juo-t-an* itatok, *istun* ülök, *istu-t-an* ültetek, *väsyn* fáradok, *väsy-tän* fárasztok stb.

A *vogulban* a *mäs* (= m. mez öltözet), *mäsém* öltözöm, *mäs-t-ém* öltöz-tet-ek, *kual* kél, *kual-t-ém* keltek.

Az *osztzyákban*, hol a *t* gyakran megkettőztetik, *termadem* sietek, *termatten* siet-tet-ek; *jendem* iszom, *jen-tt-em i-tat-ok*; *tevem* tévedek, *tev-ett-em* tévesztetek stb. (l. Versuch einer Osztyakischen Sprachlehre von Dr. M. Alexander Castrén St. Petersburg 1849. 52. l. b).

A *cseremiszen* *jörem* elalszik (*extingvor*), *jör-t-em* elol-t-om; *jolem* égek, *jola-t-om* égetem; *jääm* iszom, *jäk-t-em* itatom.

A *szürjénben*, hol azonban a *t* helyett gyakran *d* (*da*, *dä*, *ta*, *tä*) fordul elő: *kos-ta* szár-ít (*kos* száraz), *tyr-tä* tölt (*tyr* teli), *sadmä-da* ébreszték (*sadma* ébredek), *burmä-da* javít-ok (*burma* javulok), *rammä-da* nyugasztom, *nyug-tat om* (*ramma* nyugszom), hol továbbá hasonlólag, mint a magyarban, a *dasje-da*, *kész-it-ek-ből* lesz *daja-däd-a* készített-ek, *ösä* függök-ből *ösäda* függeszték, *ösädäd-a* függesztetek, *pörä* pördül, fordul, *pöräda* pördítok, *pörädäda* pördítették (l. Elem. Gramm. Syrjaenae conscripsit M. Alex. Castrén Helsingforsiae 1844. 100 és 103. ll.).

IV. Az említett *t* (*tt*) képzővel, ha jól látok, azonos s egy eredetű azon *t* (*tt*) is, mely nyelvünkben helyhatározókat képez e kérdésre: hol? *Kolosvárott*, *Győrött*, *Pécsett*, *helyütt*, *fönt*, *künt*, *lent*, *szélt*, *előtt*, *Kolosvárt*, *itt*, *ott*, *amott*, *imitt* stb. Én ugyanis e *t-t* már a nyelvek őskorában a sémi és indogermán nyelvekben is a *tevés* (*ponere*, i. e. *statuere*) és *helyben* ülés, állítás értelmében (*sedendi significatu*) szerepelt gyökök családjához sorolhatónak tartom (v. ö. héber *šit*, futurum: *jašit ponere*, *statuere*, collo-

care, szanszkr. sad, gör. ἕζουαι, fut. ἐδοῦμαι (gyöke: hed), lat. sedere, góth: sadjan ponere, statuere, ángolszász: sattan, ángol: to set, ném. setzen, melyekből a hangzó átvetésével származnak: görög: σάω, ἵστημι, latin: sta-re, ném. stehen), s hozzájuk sorolhatónak vélem a m. *tó stagnum, tő stamen, tanya, sedes, commoratio* (I. Kresznicsnél), *tu-nya stans, reses, otiosus, tohonya* u. a. szókat, a helyben állás (standi, sedendi) s az *ít* török: *ít-mek*, magyar: *te-sz* igék gyökeit, a tevés, cselekvés értelmével (ponendi, faciendi significatu) s melyből az *ítél* (it-e-el) *judicat*, *saj. statuit* igét is származottnak tartom.

V. Sőt én ugyan ezen t (tt) képzőt látom az *atta*, fenhangon *ette*, a Bécsi és Münchener Codexben gyakran előforduló igeragban, melylyel hajdan ily szólásmódok képeztettek: *lelék Dánielt imádkozatta és unszollotta ő Istenét; látá Holofernest ülötte ő székében; „Ur! mikor láttunk tégedet éhezetted és ettünk tégedet, szomjazattad, és vénereket adtunk te neked“; látá Satanást, miként villamotot, menyből lehull-att-a; hallák a két tanítvány ötöt beszél-ett e. Pontius Pilatus Judaeában biráskodtának idejében.*

Mind e sajtáságos szólásmódokban az *atta, ette* (tt, t) a térből az időre átvitelve (v. ö. mihelyt = quo loco, az időre átvitelve ubi, quando, quamprimum) az időpontot jelenti, melyben az ige által kifejezett cselekvés történni állítatik; v. ö. lat. ubi térben (quo loco) és időben (quando).

Ezért kifejezhető valamennyi a *midőn* és *mikor* időhatározókkal: *midőn Dániel imádkozott, és unszollotta Istenét; midőn Holofernes székében ült; mikor éhezett, szomjazott; menyből lehullott; mikor beszélt; midőn biráskodott.*

A t-nek ez értelmezéséből megfejtethők: az *ifjantan, füventen* (füenten), *jártamban keltemben*, s a Kriza szerint Erdélyben ma is szokásos: *leány-t-am, legény-t-em*; s álmotta azt képzele-féle kifejezések is.

FÁBIÁN ISTVÁN.

ÖSSZEHASONLÍTÓ LATIN SZÓNYOMOZÁS.

Miðõn a görögök a szóképzést etymológiának (*ἐτυμολογία*) elnevezték, azzal valószínűleg azt akarták kijelenteni, hogy a nyelvben bármely szót csak akkor érthetünk meg igazán, ha azon alkatrészeket, melyekből össze van téve, fölismerhetnünk sikerült. Csak ez az *ἔτυμον* a valódi, igazi, s csak ennek fölismerése után lehet a megértés tökéletes. Ezen szempontból kiindulva állítani lehet, hogy a nyelvészetnek leginkább ezen része felel meg az emberi ész azon veleszületett hajlamának, mely szerint a külvilág összes tüneményeiről kifürkészés által nem csak felületes tájékozást, hanem azoknak létrejöveteléről is határozott tudomást akar magának szerezni. Ezen törekvés nem egyéb, mint tágasb értelemben vett *philosophia*, azaz tudni és érteni akarás. Milyen szereppel bír az etymologia a nyelvészetben, azt nem szükséges fejtegetnünk, megmondja azt maga a név. Az etymologia a nyelvtudomány alapja, mivel mindazon nyelvtudományi és történeti eredmények, melyeket az újabb nyelvtudomány kivívott, egyedül etymologiai kutatások útján jöttek létre. E szerint a nyelvtudomány legfontosabb, de egyszersmind legnehezebb része az etymologia; nincs tudomány, mely a tudásvágyat annyira ingerelné, mint épen a szóképzéstan. Nem is lehet másképen, mert mi lehetne az emberre nézve nagyobb dicsőség, mint ha kifürkészhetné azon nyelvnek, melyet beszéll, eredetét. Első keletkezése, tulajdonképeni eredete annak, mi előttünk kifejlödve egész terjedelmében fekszik, annyira közletről érdekel bennünket, hogy annak fejtegetésével, magyaráztatásával kisebb-nagyobb mértékben csaknem mindnyájan foglalatoskodunk. Ezen eredet azonban előttünk rejtve van, s bárhol kezdjük meg, kutatásukkal csak egy bizonyos pontig hatolhatunk be a nyelvbe. Ezen behatolás is jórészben csak hypothesiseken alap-

szik, melyek a nyomozót csaknem észrevétlenül ragadják légből kapott következtetésekre. A mi Heraclitus, Pythagoras követői és Platótól kezdve a legújabb időkig a szóképzés tanban napvilágra jött, az mind hypothesiseken alapszik, mely alapon azután minél éretlenebb volt a tudomány, annál nagyobb tévedések és alaptalanságok jöttek létre. Tanulságosak, de egyszersmind intő példakul is szolgálhatnak a szóképzésben szon szabályok, melyeket Lersch a régi etymologusok műveiből összeállítva közöl. Ezek szerint csaknem minden hang átmehet a másikba, p. o. θ átmegey π -be, λ átmegey π -be, μ pedig κ -ba stb. Hogy azután a sok alaptalan tanítás között itt-ott alapos szabály is előfordúl, az inkább a véletlennek mint az öntudatos következtetésnek tulajdonítható. Az „*Etymologicum Magnum*“ következő szabályát például *οὐδέποτε τὸ ι εἰς α τροπέται* az újabb szónyomozás is helyesli. Ezen etymologizáláson még az újabb koru Scaliger „*De causis linguae latinae*“ címü műve sem javított, sőt némely latin szavak görögből való származtatásában még vakmerőbben járt el mint a régiek, p. o. *pulcher*, ebből: *πολύχρρ*, *ordo*, ebből: *ὄρον δῶ* stb.

Mi módon jártak még a XVII. században is latin és görög szavak összehasonlításában, arról tanuskodik Vossius „*Etymologicum linguae latinae*“ címü munkája elején álló „*tractatus de litterarum permutatione*“, mely szerint μ átmehet *s*-be (*similis a μιμηλός*), *r* átmehet *s*-be (*πλέον plus*), *r* átmehet *g*-be (*seges a serendo*), τ átmehet *v*-be (*vello a τίλλω*) stb. Ily szónyomozás folytán legkevésbé sem lehet csodálkoznunk azon, hogy az „*Etymologicum linguae Graecae*hez“ adott „*Index etymologicus praecipuarum vocum latinarum*“ban a latin nyelv „*dialectus linguae Graecae*“nek neveztetik. A régi etymologia következő két nézet között ingadozott: mi módon fejlődtek ki a teljesebb alakok az egyszerűbb és rövidebbekből, vagy megfordítva, mi módon csonkultak, koptak el a rövidebb alakok a régibb, hosszabb, teljesebb alakokból. Az összehasonlító nyelvész, melynek jutott osztályrészül e téren szilárdabb álláspontot elfoglalhatni, az utóbbi nézetet vallja. Ha pl. tudjuk, hogy a szanszkritban ezen gyök: *vas*, a latinban: *ves* (*ves-ti-s*), a gótban: *vas* (*ga-vas-ja*) annyit tesz mint „*ruházni*“, akkor mindegy az, ha egyik nyelvész azt állítja, hogy a szóban levő alak a görög ϵ (*ἔν-νυμι*) gyökből fejlődött ki, a másik pedig az ellenkezőt tanítja, hogy t. i. a digamának eredetét a görög szavak kezdőbetűi affectiojának, hova a

digamma tetszés szerint gondolható, vagy pedig az eredeti állapot maradványának kelljen tartani. A fő dolog az, hogy *vas* a legrégebb három nyelvben mutatkozó történetileg ránk maradt alak, s melyből a kritika a kiindulást határozottan követeli. Nem tagadhatni azonban, hogy az összehasonlító nyelvész is, behatóbb kutatás útján, oly korra mehet vissza, melyben magok a gyökök is sajátosságos fejlődésen mentek át. Ezen sajátosságos tovább képződést nem tekintve, ki lehet mondani, hogy a szavak csak a nyelvanyaghoz a szóalakok elemeinek, azaz a ragok, képzők és az ezekkel együttjáró hangtani váltakozásoknak hozzájárulása által növekedhetnek. Minden más hangváltozás a nyelvtörténelem alaptörvényei szerint történik; mi azonban korántsem a nyelv kihalásáról, hanem csak annak elfajulásáról tanuskodhatik. Ebből kitűnik, mily fontos a tőalakok tudása a szónyomozásban; e nélkül lehet ugyan az egyes szókat darabokra vagdalni, de észszerűen egyes alkatrészeikre felbontani teljes lehetetlenség. Ezen tőalakok tudása pedig csak azóta vált lehetségessé, mióta a szanszkrit nyelvvel megismerkedtek, melyben a tőalak-rendszer legtisztábban van kifejlődve és fenntartva. Eleinte a szónyomozók a szanszkrit nyelvben talált megbecsülhetetlen kincsen való túlságos örömeikben ezen nyelvnek a szónyomozásban túlsúlyt tulajdonítottak ugyan, de azt még sem állította egy szaktudós sem, hogy ez a több indogerman nyelvnek anyanyelve volna. A szanszkrit éppen olyan testvére a több rokon nyelveknek, mint azok neki, s ha ő több testvéreinek sok ideig világító fáklyául szolgált, most már ő reá is világító fény sugárzik vissza a több nyelvekből. A szanszkritot tehát nem lehet, szabályainak minden teljessége, finomsága, alakjainak minden régisége mellett sem, jogosan a több testvér-nyelvek szülő anyjának nevezni; s ezt — a mint mondók — elvileg minden összehasonlító nyelvész elismeri, az összehasonlítás eszközlésében azonban sokan megfeledkeznek róla, s azt vitatják, hogy az indogerman nyelvekben nem csak a gyökök, hanem még a gyökökből eredő szók különféle képző-elemei is azonosak. Mely eljárás különösen a latin nyelvre nézve nagyon merész, mivel szerinte oly hangváltozásokat kell az összehasonlító nyelvésznek fölvenni, melyek a latin nyelvben egészen idegenek, s csak a szanszkrit és görög nyelvben bírhatnak jogosultsággal. Így pl. *c*, önhangzók közt kieshetik, *c* átmehet *t*-be, *d* a szó belsejében önhangzók közt *t*-vé lehet, *t* a szó kez-

detén s belsejében *d*-vé lehet, *p* pedig *f*, *b* és *m*-mé; továbbá *m* átmehet *f* és *b*-be, a szó belsejében önhangzók közt *n*-be, az *n* ismét *m* és *l*-be. Épen így állítják, hogy *s* gyakran az euphonia végett csúszott be, hogy azután *s* átváltozhatik *c*-vé, *j* pedig *c* és *d*-vé, sőt hogy *v* helyett *c*, *gv*, *b*, *p*, *f*, *m*, *r*, *l* is állhat. Ha tehát már a gyökökben az ily hangváltozások lehetségesek, miért ne lehetne az ilyen hangtani szabályokat a képzőkre is átvinni, mely szerint például a szanszkrit *ant* képzővel a latinban következő alakok azonosak: *ont*, ebben: *fons*; *unt*, ebben: *eunt*; *ent*, ebben: *torrens*; *ent-o*, ebben: *argentum*; *et*, ebben: *teres*; *it*, ebben: *dives*; *t*, ebben: *damnas*; *ud*, ebben: *pecus*; *ud-o*, ebben: *pecuda*; *id-o*, ebben: *algidus*; *und-o*, ebben: *dicundus*; *end-o*, ebben: *ferendus*; *on*, ebben: *ordo*; *en*, ebben: *pecten*; *in-a*, ebben: *reg-ina*; *in*, ebben: *iecinoris*; *n*, ebben: *pignus*; *os*, ebben: *honos*; *os*, ebben: *opos*; *us*, ebben: *opus*; *és*, ebben: *honés-tus*; *és*, ebben: *scelés-tus*; *is*, ebben: *cinis*; *ör*, ebben: *dolor*; *ör*, ebben: *aequor*; *ur*, ebben: *robur*, *er*, ebben: *uber*; *er-o*, ebben: *umerus*; *ul-o*, ebben: *oculus*; *ác*, ebben: *edax*; *óc*, ebben: *velox*; *ac-o*, ebben: *meracus*; *úc-o*, ebben: *caducus*; *u*, ebben: *genu*; *o*, ebben: *modus*; *ê*, ebben: *sedes*; *i*, ebben: *auris*. Ezen tanítás szerint továbbá a szanszkrit *vant* képzőből következő alakok fejlődhetnek ki a latin nyelvben: *ut-o*, ebben: *verutum*; *it*, ebben: *tudes*; *ven*, ebben: *sanguen-*; *in*, ebben: *itineris*; *in-o*, ebben: *sobrinus*; *n-o*, ebben: *magnus*; *vis*, ebben: *pulvis*; *ons-o*, ebben: *formonus*; *os-o*, ebben: *generosus*; *us*, ebben: *Tellus*; *is*, ebben: *priscus*; *s-a*, ebben: *noxa*; *ver*, ebben: *pulver*; *ur*, ebben: *Telluris*; *vo*, ebben: *conspicuus*; *vi*, ebben: *suavis*; *u*, ebben: *veru*. Ezen irányt, mely egyesítő, csoportosító (synkretistische Richtung) nevezhető, Benfey és tanítványai, mint pl. Meyer Leo, követik; a több összehasonlító nyelvészek azonban, mint Bopp, Pott, Curtius, Schleicher és Corssen, határozottan kárhoztatják ezen eljárást, s egészen más, amazok által elkülönítő, elszigetelőnek (individualisirende, isolirende Richtung) gúnyolt irányt követnek. E szerint az egyik iskola a syncretismus, a másik az individualismus mellett harczol; amannak kézi könyve Meyer Leo „*Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*“ című munkája, emennek Corssen „*Kritische Beiträge und Nachträge zur lateinischen Formenlehre*.“ Mi előadásunkban mindkét iskola tanítását éber figyelemmel fogjuk kísérni, s a mennyire kitűzött célunknak megfelelő, mindkettőből hálás elismerés mellett vesz-

szük át alapos tanításaik eredményét, a nélkül azonban, hogy akár az egyik, akár a másik által bennünket merészebb összehasonlító combinatiók sikamlós terére ragadni engednők.

I. Gyök (radix.)

A gyök, a mint Pott mondja, a nyelv eleme, eredeti anyaga. A gyököt szorosabban Curtius következőleg határozza meg: A gyök azon hangösszeg vagy hangcsoport, mely fennmarad, ha valamely adott szóalakból minden benne foglaltató képzőelemet eltávolítunk, p. o. ezen szóban: $\epsilon\text{-}\tau\acute{\iota}\text{-}\theta\epsilon\text{-}\tau\omicron$, az ϵ augmentum, mely a múltat jelöli, $\tau\iota$ a jelenidői tö reduplicatiója vagy durativuma, $\tau\omicron$ a 3. sz. sg. med. raga, tehát gyöknek fennmarad $\theta\epsilon$. Épen így, ha pl. ezen szókat $\zeta\epsilon\upsilon\gamma\text{-}\nu\nu\text{-}\mu\iota$, $\zeta\epsilon\upsilon\zeta\iota\text{-}\varsigma$, $\zeta\nu\gamma\acute{o}\text{-}\nu$ egymással összehasonlítjuk, közös gyökül $\zeta\nu\gamma$ jön ki, melyből ama három szó könnyen származtatható, mivel az alaktanból $\nu\nu$ és $\mu\iota$ jelentését, a szóképzéstanból a $\tau\iota$ ($\sigma\iota$) és o képzők functióit, amaz a nominativust jelző ς -val, emez az accusativust jelző ν -vel s végre a két első szóban a diphthongust, mely ν -ból fokozás útján jött létre, bebizonyíthatjuk. A gyök ezen definitióját azonban lehet, sőt szükséges is szűkebb korlátok közé szorítani; mert ha pl. ezen szót $\epsilon\text{-}\gamma\acute{\iota}\text{-}\gamma\nu\text{-}\epsilon\text{-}\tau\omicron$ úgy elemezzük, mint $\epsilon\text{-}\tau\acute{\iota}\text{-}\theta\epsilon\text{-}\tau\omicron$ alakot, akkor gyökül $\gamma\nu$ maradna fenn, mely hangösszeg már kiejtethetetlen. Ilyen kiejtethetetlen gyökalkokat Benfey föl is vesz; szerint³ létezhetnek ilyen gyökalkok: $\gamma\lambda$, $\kappa\omicron$, $\kappa\nu$, $\delta\tau$, sőt mi több, ilyenek is: $\Theta\gamma\tau\check{\nu}$, $\Theta P\Sigma$ stb. Az ilyféle gyökök jogosultságát azonban a legtekintélyesebb nyelvészek határozottan tagadják. A gyökök tulajdonképen abstractiók, de ebből azért nem következik, hogy valósággal is meg ne volnának a nyelvben: ők csak magokban nincsenek, ámde a tőlük származtatott szóknak élő, meglevő alapját képzik épen úgy, mint a gyökökből származtatott tőalakok alapjául szolgálnak a belőlük képzett alakoknak. E szerint gyökök az indogerman nyelvekben csak az oly hangcsoportok lehetnek, melyek az indogerman ős nyelv hangtörvényei szerint kiejthetők; épen így pl. a latin nyelvben csak azon hangcsoportok tekinthetők gyököknek, melyek ezen nyelv hangtana szerint egymással megférnek. És valóban lehet is találni mindig oly önhangzót, mely gyökönhangzó lehet. A ki $\gamma\nu$ -ból, e helyett $\gamma\epsilon\nu$ indulna ki, annak már $\gamma\epsilon\nu\omicron\varsigma$ -ban hangerősödést, tehát képzőelemet kellene fölvennie, a mi meg nem engedhető. Épen azon körülmény, hogy a gyök- és tőalakokat

az árja nyelvekben nem csak első alkatrésznek, hanem minden bármilyen továbbképzésnek alapjául, a nyelvszellemben kisebb-nagyobb mértékben élő egységekként feltűnő jelenségeknek kell tartanunk, mutatja, hogy minden egyes nyelvben külön gyök-alakokat kell fölvennünk, melyek az úgynevezett első rendű (primitív) gyök-alakoktól különböznek. A fentebb érintett esetben a primitív árja gyök-alak : *gan*, ebből fejlődik a szkr. *žan*, gör. *γεν*, lat. *gen*. A hol a görögben az önhangzó ingadoz, ott gyakran már az egyik alakot tovább fejlődöttnek kell vennünk, p. o. *γον*, ebben : *γόνο-ς* összevetve ezzel : *γεν*. Ezen hangcsere azonban *ε* és *α*-ra nem terjed ki, mely utóbbi gyakran csak az igeragozásban tűnik fel s épen ezért etymologiai fontossággal nem bír; a hol ezentúl előfordúl, ott nem lehet mást tenni, mint kettős gyököt venni föl, p. o. *καλ, κελ; σταλ, στελ; τάλ, τελ; ταμ, τεμ* stb. Épen ez történik némely mássalhangzói affectióval is; ha pl. ezen szót: *ὄσσε* ezzel: *ὄφομαι* ugyanazon gyökre akarjuk visszavinni, akkor a görög előtti *ok* gyökre kell visszamennünk, mely a latin *oc-ulu-s*-ban megvan. Ha azonban az említett görög szó gyökétől *ok*-ot veszünk fel, akkor sohasem juthatunk *ὄφομαι*-hoz, mert a torokhangnak ajakhangba való átmenete nem alaki fejlődés a nyelvben, mivel általa semmi sem jelöltetik, tehát a szóképzés semmit sem nyer vele. Szükséges tehát, hogy *ὄφομαι, ὄφης* szóknak gyökétől *op*-ot vegyünk fel, ezt azonban — mivel a nyelv első megszilárdulásában még nem ingadozott — *ok*-kal kell összefüggésbe hoznunk, azaz itt is *ok* és *op* kettős gyököt kell fölvennünk.

A gyök kivétel nélkül egy szótagból áll; ezen szótag azonban állhat egy vagy több mássalhangzóból összekötve egy önhangzóval, még pedig úgy, hogy vagy a mássalhangzó áll elül vagy pedig az önhangzó, p. o. *da ad, sta* áll, *ag* hajt, *üz, pa (bibo)* iszik stb. Az is igen gyakori eset, hogy az önhangzónak előtte is utána is mássalhangzó áll, p. o. *tar (tero)* dörzsöl, *star (sterno)* kiterjeszt, *tark (torqueo)* csavar stb. Ezen kívül a gyök kettőzést (reduplicatio) is vehet föl, p. o. *su-sur (susurro)* suttog, *zuga, i-mit* utánózik (*imitari* e h. *mimitari*, gör. *μιμῆσθαι*), *ti-tinn* cseng (v. ö. *tinnio*), *ti-till* (titillo) csiklandoz stb. Úgy látszik azonban, hogy mindezen gyököknek eredetileg még egyszerűbb alakjuk volt, s hogy bennük már bizonyos képzőelemek rejlenek, melyek a tiszta gyökkel már a nyelv gyermekkorában szilárdúl összenöttek; lehet ugyanis, hogy pl.

ebben: *ju-g* a *g* már képző, s az eredeti gyök *ju* (*jungere*) volt; épen így *mat* eredetileg *ma* (*metiri*) lehetett. Ily tovább képzett gyökök leginkább úgy állhattak elé, hogy azon hangok, melyek eredetileg a praesens jelölésére szolgáltak, később a gyökbe magába olvadtak belé, p. o. *man* (*cogitare*), ebből: *ma*; *gan* (*nasci*), ebből: *ga*; *bandh* (*vincire, ligare*), ebből: *badh*. Sőt eredeti kettőzések is fordulnak elé, p. o. *ka-k* (*coquere*), *gi-g* (*vivere*). E szerint magok a gyökök is lehetnek eredetiek vagy származottak. Az úgynevezett ige- és névmás-gyök között különbség nincs, mert azon különbség, melyet Meyer Leo (Vergl. Gramm. d. griech. u. lat. Sprache I. 323. l.) az úgynevezett névmási és ige-gyökökre, vagyis szerinte a rámutató (*Deutewurzeln*) és fogalmi (*Begriffswurzeln*) gyökökre nézve felállít, hogy t. i. amazok a szóló és megszólított között csak a külviszonyt jelölik, s épen ezért csak valami pillanatnyit, rövid tartamút jelentenek, emezek pedig ellentétben amazokkal, valami folytonos és tartós jelentéssel bírnak; ezen finom különbség ha megvan is az említett gyökök között, de értekezésünkben számítás alá nem eshetik; és pedig annyival inkább nem, mert pl. ezen gyökök: *i*, *ka*, *ta*, *ja*, épen úgy lehetnek ige- mint névmás gyökök: *i* pron. demonstrat. és *ire*; *ka* pron. interrogativum és *acutum esse*; *ta* pron. demonstrat. és *extendere*.

II. Név- és ige-tő.

A név- és ige-tő még nem szó, nem mondatrész, mivel minden valódi szó, minden mondatalkatrész vagy verbum vagy nomen (a valódi interjectiók nem szók, hanem csak indulatot kifejező hangelemek, az adverbiumok, particulák és praepositíók pedig eredetileg vagy casus- vagy igealakok.) A tők magokban sem nomenek sem verbumok nem lehetnek, azokká csak bizonyos casus- vagy személyragok által lehetnek. Ezen tő pl. *bhar-a*, ezen gyöktől: *bhar*, még se nem ige, se nem név; a nominativus sing. masc. *bhara-s*, az accusativus sing. *bhara-m* már név, s mint ilyennek nomen agentis functiója van; a 2. sz. sing. praes. *bhara-si*, a 3. sz. sing. *bhara-ti* már ige. Casus- és személyragok tehát a tulajdonképeni szóképző elemek, ellentétben a tőképző elemekkel. A szóképző elemek az árja nyelvekben csaknem mindnyájan névmási elemekre vihetők vissza, melyek ezen nyelvek ősi életében még önálló gyökök voltak, p. o. *bhara-s* nom. sing. masc., latin *feru-s*, ebből:

fer, összeolvadva ebből: *bhar a sa*; *bhar* a gyök, mely annyit jelent mint *ferre*, a meghatározó névmási elem, mely itten a cselekvőt jelöli, *sa* pron. demonstr., mely az élő nemet (genus) a nominativusban jelöli; *bhara-ti* = *fert*, ebből van összetéve; *bhar* + *a* + *ti* elavúlt *ta*, mely utóbbi nem egyéb, mint a 3. sz. névmása (v. ö. ezen gyököt: *ta*, ebben: *ta-m*, gör. *τόν*, lat. *(is)-tu-m*).

III. Igék (verba.)

A. gyökigék.

A gyökigéknek valamint a görögben és latinban, úgy többnyire a több árja nyelvekben is, melyeknek gyökeik önhangzón végződnek, igen rövid alakjuk van. Lat. *e-o* megyek, gyök: *i*, mely gyök következő alakokban megvan: *i-mus*, *i-ti-o-(n)*, *i-tu-s*, *i-ter* (*it-iner-*) stb.; gör. *ι*, *εἶ-μι* (*ἔμειν*) *ἴ-της*, *ι-τα-μός* ς vakmerő; szkr. *i*, *ê-mi* (*pl. i-mas*), *i-ti-s* menés. Lat. *sto* állok, gyök: *sta*, *st-o*, *si-st-o* állítok, *sta-ti-m*, *sta-ti-o*, *Stá tor*, *stā-tu-s*, *stā-tu-o*, *sta-tu-a*, *stā-bu-lu-m*, *sta-bi-li-s*; *στα*, *ἔ-στη-ν* (aor.), *ἴ-στη-μι* = *sisto*, *στά-σις*; szkr. *sthā*, *tī-shthā-mi* *sto*, *consisto*, *sthī-ti-s* status, *stha-la-m* locus, *stha-vi-s* szölvő. Latin: *da*, *da-re*, *dā-tor*, *dō-s* (tőalak: *dōti-*), *dō-nu-m*; *δο*, *δί-δω-μι*, *δο-τήρ*, *δωτήρ*, *δώ-ς*, *δῶ-τι-ς*, *δό-σι-ς*, *δῶ-ρο-ν*; szkr. *dā*, *da-dā-mi*, *dā-tā* (tőalak: *dā-tar*) adó, *dā-na-m* adás, *dā-man* adomány. Lat. *po*, *pō-tu-s*, *po-ti-on-*, *pō-tor*, *pō-c-ulu-m*, *pōtare*, *bi-b-o*; gör. *πο*, *πι*, aeol. *πῶ-ν-ω*, *πῖ-ν-ω* (fut. *πῖ-ομαι*, aor. *ἔ-πι-ον*, *πῖ-θι*, perf. *πέ-πω-να* *iszom*, *πῶ-το-ς*, *πῶ-μα*, *πῶ-μα*, *πῶ-σι-ς* ital, *πό-της* ivó, *πο-τήρ-ιο-ν* kehely; szkr. *pā*, *pī*, *pā-mi*, *pi-bā-mi* (*pi-vā-mi*) *bibo*, *pā-tra-m* ivóedény, *pā-na-m* ital, *pi-ta-s* ivott. Lat. *pa*, *pa-sc-o*, *pā-vi*, *pas-tum*, e h. *pa-sc-tum* legeltetek, étetek, *pa-bulu-m*; gör. *πά-ομαι*, *πέ-πα-μαι* szerzek, bírok, *πῶ-ιν* nyáj = szkr. *pāju* pásztor, *paiman*, *pāman* = *ποι-μήν*. Ezen két utóbbira nézve azonban v. ö. Curtius Grundz. d. griech. Etymologie 254. l. A latinban sajtáságosak az ilyenek: *linere* bekenni, *flēre* sírni, *flāre* fűni, *crescere* növekedni, *nasci* születni, *scīre* tudni. Ide sorozhatók a következő rövid alaku igegyökök is, melyeknek, mint közönségesen hiszik, gyökalakuk hasonlóképen önhangzón és pedig *u-n* végződik, mely *u* azonban egykor valószínűleg *v* volt: Lat. *spu*, *spuo*, *spu-tu-m*; gör. *πιυ*, *πιυ*, *πῖ-ω* köpök, *πῖ-αλο-ν* nyál; szkr. *shīv*, e h. *sptīv*, *shīv-ā-mi* = *spuo*. Lat. *lu*, *re-lu-o* beváltok, *so-lv-o* e h. *se-lu-o* (*so-lu-tu-s*), *lu-o* lakolok; gör. *λυ*, *λύ-ω*, *λύ-α* felol-

dás, *λύσις* kiváltás, *λυτήρ* kiváltó, *λύτρον* váltságdíj; szkr. *lú*, *luná-mi* = *seco*, *disseco*. Lat. *fu*, *fu-am*, *fu-i*, *fu-turu-s*, *fő-re*, *fű-tu-o*, *fé-tu-s*, *fê-cundu-s*, *fio* (ebből: *fűjo*, *fűjo*, melyben a *j* a praes. jelzője); gör. *φν*, *φύω* (*έφύν*) nemzek, *φύομαι* nővők, lesznek, *φν-ή* nővés, *φύσις* természet; szkr. *bhú*, *bhav-á-mi* (3. sz. aor. *a-bhu-t*) *existo*, *orior*, *bhav-a-s* origo, *bháv-a-s* natura, *bháv-ana-s* creator, *bhú-ti-s* existencia, *bhú-mi-s* terra. Lat. *lu*, *lu-o* (*ad-lu-o*, *pol-lu-o*, *dí-lu-o*), *di-luv-iu-m*, *ad-luv-ie-s*, *lú-tor* mosó, *lú-tu-s*, *lu-stru-m* *lav-ě-re* (*lav-á-re*), *lau-tu-s*; gör. *λυ*, *λύμα* mocsok, *λύθρον* bemocsolás, *λύμη* szidalmazás, *λυμαίνομαι* szidalmazok, *λούω* mosok, *λουτρόν* (*λογ-ε-τρον*) fürdő. A következő gyökigék *v* félhangzóval vannak képezve: lat. *volv-o*, *volú-ti-m*, *volú-tá-re*, *volú-men*, *vol-va*, *volú-ta*; gör. gyök: *τελ*, *ταλ*, *έλι-ω* hajtok, görbíték, *ελύ-ω*, *έλλ-ω* hömpölygetek, betakarok, *έλυμα*, *έλυτρον* boríték; szkr. *úr-mi-s*, e h. *var-mi-s* ráncz. Lat. *fero*, *é-re*, *fermen-tum* (v. ö. *formu-s*); szkr. gyök: *bhar*, *bharv*, *bhur* buzogni, *bharman* forranyag. Lat. *cav-eo*, *cau-tu-s*, *cau-tiōn-*, *cau-tēla* zálog, biztosság; szkr. gyök: *kú*, megelőző *a*-val szándékozni: *á-kuv-ate*, *á-kú-ta*, *á-kú-ti* *káv-i* látnok, költő, *kav-ja* előd, *khav*, *khav-náti* megjelen (*kh* mindig = *sh*); gör. *κοτ-έω* tudok, ismerek, észreveszek, tulajdonképen „látok”, ettől: *κοτ-ο-ς* ismerő, ebben: *δνός-κορο-ς* áldozatismerő, *κοτ-νέω*, e h. *κοτ-νέω* ismerek, *κοκύ-αι* szellemek. — Lat. *mov-eo*; szkr. gyök: *máv*, *mú*, *mav-jati* toszít, *miv-ati* megmozdít, *múta* megmozdított. Megjegyezni valók még a latinban *fov-eo* ápolok, *fótus* e h. *fov-tus*; *juv-o* segíték, *jutus* e h. *juv-tus*, *par-eo* remegek, perf. *pa-vi*.

Ezen önhangzón végződő gyökök közül némelyek, — a mint fentebb is említők, — nagyon hihető, hogy csak lekopás és megcsönkulás által jutottak mostani alakjukra, eredetileg azonban teljesebbek, tökéletesebbek voltak. Sokkal határozottabb, biztosabb formájuk van azon gyökigéknek, melyek mássalhangzón végződnek.

1. Torokhangon végződő gyökigék.

Lat. *dic*, *díc-o*, *causi-díc-u-s*, *in-díc-o*, *judex* e h. *jus-dex*; gör. *δικ* (*δεικ*), *δεικ-νν-μι* mutatók, *δειξι-ς* feladás, *δικ-η* jog; szkr. *dig*, *dig-á-mi* mutatók, *dig*, *digá* irány. — Lat. eredeti gyök: *dak* régibb alakja *dik* gyöknek, *doc-eo* tanítok, *disco* e h. *dic-sco* tanulok; gör. ion. *δέξω*, rendszeren *δειξω* mutatni fogok, gyök: *δεικ*, *δι-δάσκω* tanítok, e h. *δι-δάκ-σκω*, *δι-δαχ-ή* tanítás. — Lat. *voc*, *vov* = *voc-s*, *voc-á-re*, *in-vé-tá-*

re, con-vic-iu-m; gör. *εἶπον* azaz *ῥερεπον* = szkr. *vavakám, εἶπον* e h. *ερερεπον* = szkr. *avocam*; szkr. gyök: *vac, vak-mi, vi-vak-mi dico, voco, vak-a-s* szó, ének, *vák vox, vak-ja-m, vak-ana-m sermo*. — Lat. *dúc-o*; szkr. *dúk, dák-ati* húzni, mely nem egyéb, mint *du, div* gyökök tovább kepzése. Sajátságosak a latinban ezen *duco* igen kívül még az ilyenek is: *vincere* győzni, *parcere* kímélni, *ícere* ütni, *jacere* hajítani, *facere* tenni stb. Vannak a latinban oly igék is, melyeknek származtatott alakjaikon kívül különösen a jelenidői töben még régibb formáik is vannak: *sancĭre* megszentelni, part. *sanctus*; *vincĭre* kötni, part. *vinctus*; *sarcĭre* foltozni, part. *sartus* (ebből: *sarc-tus*); *amicĭre* felöltöztetni, part. *amictus* stb. Ide sorozhatók az *sk*-val képzett igék is, melyek ezen *sk*-val eredetileg csak a praesens-tőt képezték: *poscere* kívánni, perf. *poposci*; *vesci* táplálkozni; *com-pescere* (ebből: *compescere*) korlátok között tartani, *zabolázni*, perf. *com-pescui*; *miscĕre* vegyíteni, perf. *miscui*, part. *mixtus* v. *mixtus*. Ez utóbbi ige azonban már származtatott, a görögben gyöke *μιγ*, ebből: *μισγ-ω, μίγ-ρν-μι* (*ε-μίγ-ην, ε-μίγθη-ν*), a szanszkritban: *mic-ra-s* mixtus, *micra-jâ-mi* misceo, *â-mik-shâ* vegyített tej.

Ide tartoznak továbbá: lat. *ag, ag-o, ag-men, agili-s, ac-tor, ac-tu-s, ac-ti-o*; gör. *ἀγ, ἄγ-ω, ἄγ-ιρέ-ω* hajtók, úzők, vezetek, *ἀγ-ός, ἄγ-τωρ* vezető, *ἀγ-ών* versenyharcz; szkr. *ag, ag-â-mi* megyek, hajtók, *aga-s* hajtó, *âg-i-s* versenyharcz. Lat. *fug, fug-i-o, fug-a, fug-ax, fugitivus, fugare*; gör. *φυγ, φεύγω* futok, *φυγ-ή* menekülés, *φύζα* ijedtség, *φύξι-s* menekülés; szkr. *bhug, bhug-â-mi* flecto, *ava-bhugna-s* inflexus, *bhōga-s* serpens, *bhuga-s* *bracchium*. — Lat. *leg, leg-o, leg-ion, de-lectu-s, lec-tu-s* kiválasztott; gör. *λεγ, λέγ-ω* szedek, gyűjtök, számolok, elbeszéllek, *λεκ-τός, λογ-ά(δ)ς* kiválasztott. — Lat. *cig, cing, cing-o, cing-ulu-m*; szkr. gyök: *kagh, kang* körülvenni, övezni, ebből: *çâgh, çakh, çakh-â-mi*. — Lat. *flig, flig-o, flâg-ellum, flâg-itare*; gör. *φλάω, φλίβω*, ezek mellett: *θλάω, θλίβω* csiptetek. — Lat. gyök: *fluv, flugo, flu-o, flû-men, fluv-ius, fluc-tu-s, fluxu-s*; gör. *φλυ, ἀπο-φλύ-ω* kiköpök, *ἀνα-φλύω* felbuzgok, *φλύ-ω* kifutok; épen így a latinban *struo*, gyök: *struv, struqv*, és *fru-or*, gyök: *fruv, frugv*. — Lat. gyök: *ug, szkr. ôg, aug-eo, aug-men-tum, aug-ustu-s*. — Lat. *indulgeo*, mely igét Meyer Leo (Zeitschr. f. vergl. Sprachf. VI. 233. l.) és Grassmann (Zeitschr. f. vergl. Spr. XII. 127. l.) a gót *drag-a* = vivék alakkkal hasonlítják össze, melynek gyökéül Grassmann *dhragh*-ot veszi föl. A gót *drag-an*-hoz igen közel áll a szláv *drûž-ati tenere*, mely utóbbi

ismét a szkr. *darch* = szilárddá tenni, megerősíteni gyökre vihető vissza. Miklosich is (Die Wurzeln im Altsloven 21. l.) lehetők tartja, hogy *dargh* és *drž-ati* összefügg *dhar* gyökkel. Walter azonban (Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 434. l.) ismét *longu-s* és a gót *lagg-s* szókkal veti egybe. Curtius (Grundz. d. griech. Etymologie 175. l.) mindezen összehasonlításon nagyon kételkedik, mivel *indulgeo* jelentése más mint a nevezett gyököké, azután meg *indulgeo* igét így is lehet megszakítani: *ind-ulg-eo*, így is: *in-dulg-eo*. — Lat. *lug*, *lûg-e-o*, *lug-u-brî-s*, *luc-tu-s*; gör. *λυγ*, *λυγ-ρο-ς* szomorú, borzasztó, *λεγαλέο-ς*, *λοιγό-ς* romlás; szkr. *rug'*, *rug-â-mi* frango, vexo, *rôg'ajami* *occîdo*, *rug'*, *rug'a* morbus. — Lat. *fav*, *fau*, *fav-e-o*, *fautor*; szkr. gyök: *bhu*, causativum: *bhavaja* elésegíték, *bhavaj-tar* ápoló. Ezen igéről egészen más véleményben vannak Curtius és Corssen: amaz *φα* s az ebből képzett *φαν*, *φαν* világítani továbbképzésének hiszi *fav-e-o-t*, *fau-tu-s-t* (e h. *fav-os-tu-s*) stb. (v. ö. Grundz. d. griech. Etymologie 267. l.), emez pedig (Beiträge zur lat. Formenlehre 56. l.) a szkr. *bhag'* colere gyökből származtatja. — Lat. *ango*, *ang-us-tus*, *ang-or*, *anxiu-s*; gör. *ἀγ*, *ἀγχ*, *ἀγχω* összeszorítok, megfojtok, *ἀχ-ο-μαι*, *ἀχ-έω* szorongatott vagyok, *ἀχ-ος* szorongatás; szkr. gyök: *agh*, *angh* szorongatni, ettől: *agha*, *aghana*, *aghas*, *aghi*, *aghu*, *aghtas*, *anghra*. — Lat. *li-n-g-o*, *linc-tum*, *lîg-uri-o*; gör. *λιχ*, *λείχω*, *λιχ-μά-ω*, *λιχ-μά-ξ-ω* nyalni, *λιχ-ρο-ς* nyalakodó; szkr. gyök: *righ*, *ligh* nyalni. — Lat. *ming-i-t*, *mingu-it*, subst. *mingu-is*, *nix* (tő: *niv*, e h. *nigv*, *nichv*); gör. *νιφ-α* (acc.) hó, *νιφά(θη)*-ς hópohely, *νιφ-ετό-ς* hófuvatag, *νιφ-ει* havazik; szkr. *snigh* havazni. — Lat. *mi-n-g-o*, *mêj-o*, *mic-tu-s*; gör. *μιχ*, *ὀ-μιχ-έ-ω* (ὄμιξα) vizelleni, *ὀ-μιχ-μα* vizellett; szkr. *migh*, *maigh-ati* vizelleni. — Lat. *â-j-o*, e h. *ah-jo*, *ad-ag-îu-m*, *ad-âg-ion*; gör. *ἡ-μί* mondok (3. sz. dór. *ἡ-τί*, aeol. *ἡ-σί*; imperf. 1. sz. *ἡ-ν* (3. sz. *ἡ*); szkr. perf. 3. sz. *âh-a* monda, mond. A gyökök tehát ezek: szkr. *agh*, gör. *ἀγ*, lat. *ag*. Mind a három nyelvben hiányos igét képez; a gör. *ἡ-μί*-ben a személyvégzet elől a *χ* kiveszett, épen úgy mint ebben *ἡ-μαι* a *σ*; a latin *a-jo* e helyett áll: *ag-i-o*, mint *mê-j-o* e helyett: *mig-i-o*, *ma-jor* e h. *mag-ior*.

2. Ajakhangon végződő gyököigék.

Lat. *clêp-o*; gör. *κλεπ*, *κλέπ-τ-ω* lopok; szkr. *krap*, *klap* lopni *kharp-ara* tolvaj. — Lat. *serp-o*, *serp-en[t]-s*, *serp-ula*; gör. *έρπ*, *έρπ-ω* megyek, csúszok, *έρπ-ετό-ν* csúszó-mászó állat; szkr. *sarp*, *sarp-â-mi*

serpo, eo, *sarp-a-s* serpens. Ide tartozik *rêp-o* is, mely metathesisszel ebből lett: *srêp-o*. — Lat. *ap-isc-or*, *ap-tus-sum*; szkr. *ap*, *ap-noti*, *ap-ati* elér, elnyer. Curtius (Grundz. d. griech. Etymologie 447. l.) a görögből ide számítja ezeket: *ἄφ-ερος*, *ἄφ-ρος* gazdagság, *ἀφνε-ιός* gazdag, *ἀφν-ί-ω*, *ἀφν-ύν-ω* gazdagítok. — Lat. *cap-i-o*, *cap-ulu-m*, *cap-aæ*; szkr. *kap*, *kap-ati* megfogni, kötni; gör. *καπ*, *κώπη* markolat. — Lat. *cup-i-o*; szkr. *cup-jâ-mi*, mozgásba jöni, haragudni. — Lat. *sap-i-o*, gör. *σαφ-ής*, *σοφός* = sapiens, aeoliai *v* = *o*-val reduplicálva *Σι-συφ-ος* (v. ö. *Τίτυρος*, *μῦμος* 'erővíz' cselekvő értelem-ben. — Lat. *rup*, *rump-o*, *rup-tu-s*, *rup-es* szikla; szkr. *lup*, *lump-â-mi* rumpo, interrumpo, perdo, *lup-jâ-mi* confundo, perturbo, part. perf. pass. *lupta* = *ruptu-s*. — Lat. *carp-o*, *crisp-us* göndör; gör. *κάρφ-ω* összevonok, ránczolok, *κάρπ-ος* gyümölcs; szkr. *karp*, *krasp* tépni. — Lat. *scalp-o*, *sculp-o*, *scalp-ru-m*; gör. *σκορπ-ίζω* szétválasztok, elszórok, *σκορπ-ιο-ς* scorpio; szkr. *skarp*, *karp*, *kalp*, *kalp-ajati* szétvágni, *kalp-ani* olló. Másképen tanít. Curtius Grundz. d. griech. Etymologie 55, 152. és 633. l.; szerinte a latin *scalp-o*, *scalp-ru-m* és *talp-a* vakondok szavaknak a görögben e következők felelnek meg; gyök: *καλαπ*, *καάλωπ*, *σπάλαξ*, *ἀσπάλαξ* vakondok.

3. Foghangon végződő gyökigék.

Lat. *pet*, *pet-o*, *im-pet-u-s*, *pen-na* (clav. *pes-na*), *acci-pit-er*; gör. *πετ*, *πέτ-ο-μαι* repülök, *πί-πτ-ω*, dór. aor. *ἔ-πετ-ο-ν* esem; szkr. *pat*, *pat-â-mi* repülök, esem. — Lat. *pand-o*; gör. *πιτα*, *πιτά-ρρ-υ-μι*, *πίτ-η-μι* kiterjesztek. — Lat. *me-t-o*, *mes-si-s*, *mes-sor*; gör. *ἀμά-ω* aratok, gyűjtök, *ἀμη-το-ς* aratás; szkr. *mâ*, *maj-ati* kaszálni, aratni. — Lat. *vert-o* (*vort-o*); szkr. *vart*, tulajdonképen *vrt*, *vart-ati* fordítani, *vart-uka-s* = rotundus, *vartikâ*, *ártika* = ὄρτυξ (tő: ὄρτυγ és ὄρτυκ) fürj. — Lat. *bê-t-e-re* (*ad-bê-t-ê-re*, *im-bê-te-re*, *re-bê-t-ere*) *ar-bi-ter*; gör. *βα*, aor. *ἔ-βη-ν*, praes. *βαίρ-ω*; szkr. *gâ* megyek, aor. *a-gâ-m*, praes. *gi-gâ-mi*, *ga-ti-s* menet. — Lat. *scat-eo*, ennek gyöke a litvánban van meg: *skat-au* ugrom. — Lat. *nit-or*, *nîsu-s*, e h. *nî-tu-s*, *nî-t-i*; szkr. *nath* gyámot keresni, *nath-a* támasz, segítség, menedék. — Lat. *utor*, *ûti* = *oitier*, *uitier*; *mitto*, e h. *mit-jo* és a következő származtatott praesenstőjü igék: *vetâre*, de *vetitus*, *sentâre*, perf. *sensi* (ebből: *sent-si*). — Lat. *êd-o* (3. sz. *es-t*), *êd-â-a*, *êsu-s*, *êsu-ri-o*, *es-ca*; gör. *êð*, *êð-ω*, *êð-θ-ω*, *êð-θι-ω* eszem; szkr. *ad-mi* esse, *ad-ana-m* evés, *ad-a-ka-s* evő, *âd-ja-s* ehető. — Lat. *scid*, *scind-o* (*sci-cid-i*, *scid-i*);

gör. *σχάζω* e h. *σχάδ-ιω, σχάσ-σω, ἑ-σχασ-α*, töalak: *σχάδ* = szkr. *skhad* hasítani, *σχεδ-άρυ-μι, σχεδ-άω, κεδ-άω*, szétugratni, szétszórni, *σχιδ-ρα-μαι* elszéledek, *σχίζω, σχίσσω*, töalak: *σχιδ* hasítani; szkr. *skhad*, *skhadate* széthasítani, *chid*, *chinat-ti* hasítani, törni. — Lat. *ol-eo*, e h. *od-eo, od-or, od-oravi*; gör. *ᾠζω*, e h. *ὀδ-ιω* szaglom, perf. *ᾠδ-ωδ-α, ᾠδ-μή (ὄσ-μή)* szag; szkr. *vad*, *vad-jati* szaglani. — Lat. *sēd-e-o, sid-o, sel-la*, e h. *sed-la, sēd-e-s, sēd-āre, sol-iu-m*; gör. *ἔδ, εἶσα*, e h. *ἑ-σέδ-σα, ἑ-ἔδ-σα* ültettem, *ἔδζομαι*, e h. *ἔδ-ιομαι, ἔδ, ἔζομαι*; szkr. *sad*, *sad-ti, sīdati* = *sīdit*. — Ide tartoznak még következő praesens-tőjüket származtatással képző gyökigék: *ardēre*, perf. *arsi, audēre*, perf. *ausus sum, mordēre*, part. *morsus, prandēre*, part. *pransus, pendēre*, perf. *pependi, spondēre*, perf. *spopondi, tondēre*, part. *tonsus, rīdēre*, perf. *rīsi, taedet*, perf. *taesum est*. Ezen igegyökök között valószínűleg vannak olyanok is, melyeknek gyökük *dh-n* végződött, melyeket csakis a rokon nyelvek megfelelő alakjaiból lehet kimagyarázni; *fīdēre*, gör. *πείθεσθαι, πείθειν*; *gaudēre*, perf. *gavisus sum*, gör. *γηθεῖν* stb.

4. Sziszegőhangon végződő gyökigék.

Ezen igék a görögben, hol a sziszegő *s* gyakran kiveszett, különösen a jelenidői tőben, alig ismerhetők meg többé; ennél fogva az alább következő igékről is nem lehet bizonyosan állítani, ide tartoznak-e vagy pedig a származottakhoz. A latinban az *s* két önhangzó között jobbra *r*-be ment át: *sīvai*, elavult, *ἔμμεναι* (ebből: *ἔσμεναι* esse lenni, *εἶναι* (ebből: *εἶσεναι*) égetni, *αἶναι* (ebből: *αἶσεναι*) felgyújtani, *ἄναι* égetni, *πίσαι* széttaposni, *πίναι* összetörni, zúzni, *τέσαι* száradni, de már *torrēre* szárítani származtatott ige, part. *tostus*, (ebből: *torstus*), *τρῆναι* (ebből: *τρέσαι*) reszketni, de *terrēre* ijeszteni már származtatott ige. A görög *γεῖσθαι* (ebből: *γεῖσθαι*) élvezni gyökigének a latinban csak a származtatott *gustare* kóstolni felel meg. — Megjegyezni valók még e nemből a latinban: *gerere* (ebből: *gesere*) viselni, *quaesere* és *quaerere* kérdezni, keresni, *queri* (ebből: *quesi*) panaszkodni, *vīsere* látni, meglátogatni és a származtatott jelenidői tővel bíró: *haurire* meritni, part. *haustus, censere* becsülni, part. *census, haerere* függni, perf. *haesi*.

5. Orrhangon végződő gyökigék.

Ilyenek: *gignere* nemzeni, *γίγνεσθαι* lenni, melyekhez *γείνεσθαι* és *nasci* (ebből: *gnasci*) születni igék is tartoznak; *μείνειν*, *μίμνειν*, *manêre* maradni, mely utóbbi már bizonyára származtatott ige, de van régibb képzésű alakja is, p. o. *mansi*. — Ezen gyöknek *man* számos ige felel meg valamint a latin úgy a görög nyelvben is: *μέμνημι* (perf.) akarok, *meminisse* perf. emlékezem; *μέλλειν* (ebből: *μείναιμι*) szándékozni, *re-minisci* visszaemlékezni, *μυμνήσκω* emlékezni, *μνᾶσθαι* gondolni, *μνᾶσθαι*. Ennek: *κλίειν* meghajtani, a latinban csak a származtatott *de-clinâre* elfordítani, meghajtani és *ac-clinâre* ráhajolni, rátámaszkodni felel meg. Ezekből pedig: *creare* teremteni, *hiâre* tátongni, száját felnyitni, melyeknek a görögben *κραινείν* és *χάειν* igék felelnek meg, a nasalis egészen kiveszett. Megjegyezni való még a latinban *canere* énekelni, dalolni, és *vannere* szórni (buzát). — Ide sorozhatók az *m-en* végződő gyökigék is, melyenek: *τρέμειν*, *tremere* reszketni, *βρέμειν* zúgni, *fremere* morogni; *δάμνημι* és a származtatott *δαμνάω*, *δαμάω* szelidíttek, *domâre* eredetibb *domitus* alakjával; *βαίνειν* (ebből: *βάμναιμι*) lépni, menni, és a származtatott *venîre* (ebből: *vemîre*) jönni, mely utóbbihoz a régibb alaku *vêni* tartozik. Magából a latin nyelvből megjegyezni valók még: *gemere* sóhajtani, *premere* nyomni, *con-temnere* megvetni, és *emere* venni, összetételeivel együtt: *sumere* venni, *prômere* elérni, *cômere* díszíteni, *inter-îmere* megölni, *per-îmere* megsemmisíteni, *red-îmere* vásárolni, kiváltani, *dir-îmere* elváltatani.

6. Folyékonyhangon végződő gyökigék.

Ilyenek: *φέρειν*, *ferre* hozni, *ὄρνυμι* felegyenesíttek, *ὄρνυσθαι* föl-emelkedni, *orîri* eredni, támadni, régibb alaku perfectumával: *ortus sum*; *εἴρειν* *serere* egymás mellé rakni; *τείρειν*, *terrere* dörzsölni; *στορνῆναι*, *στορνῆναι*, *στορνῆναι* *sternere*, kiteríteni; *cernere* elkülöníteni, látni, *κρίνειν* ítélni. A görög *βιβρώσκω* enni, aor. *βορέν* igének a latinban csak a származtatott *vorare* elnyelni felel meg; épen így felel meg ennek: *ἐγείρειν* felkölteni a származtatott *vigilâre* virasztani. — Sajátságosak a latinban az ilyenek; *carere* gerebenezni, *currere* futni, *parere* szülni, *spernere* megvetni, *môri* meghalni, *verere* söpörni, *dê-serere* elhagyni, *dis-serere* megbeszélteni, *ex-serere*

kinyújtani, mondani, s a következő származtatott igék: *com-perire* tapasztalni, perf. *com-peri*, *re-perire* találni, perf. *re-peri*.

Az *l*-en végződő gyökigék körül, melyek a latinban a görögnek megfelelnek, álljanak itt a következők: *σφάλειν*, *fallere* megejtteni, rászedni, *βούλεσθαι*, *velle* akarni, *κέλλειν*, *οκέλλειν* hajtani, döfni, *re-cellere* visszalökni, *per-cellere* átdöfni; *τληραι* (aor.) elviselni, kitarítani, *tuli* (perf.) vittem, *tollere* fölemelni; *πέλεσθαι*, *πέλειν* (ebből: *κρέεσθαι*, *κρέλειν*) lenni, mozogni, tulajdonképen, forogni; *colere* felügyelni, ápolni, *in-colere* lakni; *ἀλλεσθαι* (ebből: *ἀλγεσθαι*) ugrani, ennek a latinban a származtatott *salire* felel meg ősbibb alakjaival: *salui* és *in-sultum*. Ezen ige: *psallere* cziterán játszani, a görög *ψάλλειν* igéből van átvéve; ennek: *βάλλειν* vetni, dobni, a latinban csak a származtatott *volare* repülni felel meg, mint szintén ennek is: *ὀλλύναι* tönkre tenni csak a származtatott *ab-olere* kiirtani felel meg; ellenben a régibb latin *oc-culere* elrejtteni igének a görögben csak a származtatott *καλύπτειν* (ebből: *καλύβειν*) felel meg. — Megjegyezni valók végre a latinban ezek: *ex-cellere* kitünni, *pellere* üzni, *con-sulere* tanácskozni, *molere* örölni, *e-vallere* hántani, *vellere* kitépni, *alere* táplálni, *olescere* növekedni; *se-pelire* eltemetni régi alakjával együtt: *se-pultus*.

Az eddig eléadottakból kitűnik, hogy a gyökigék különösen a latin és görög nyelvben még meglehetősen számban felelnek meg egymásnak; sokkal nagyobb azonban azoknak a száma, melyeken az azonosságot többé fölismeri nem lehet. Miből nem az következik, mintha a latin és görög nyelv egymáshoz nagyon távol vagy éppen semmi rokonságban sem állanának, hanem az, hogy a nyelv élő organismus, mely mindig működésben van: fejlődik, növekedik, fogy, kopik és csonkúl, s épen ezért soha sem engedi magát előre megszabott rájába erőltetni. Gyakran megtörténik, hogy míg valamely gyökige egyik nyelvben vagy egészen kiveszett vagy pedig annyira elmosódott, hogy azt többé fölismeri még a rokon nyelvek segítségével is nagy feladat, addig a másikban ugyanazon szó nemcsak megmaradt, hanem számos belőle származtatott szavakat is képes felmutatni. Hogy ez így van, az alább következő származtatott igék eléadásánál világosan ki fog tűnni.

B. Származtatott igék.

Valamint a görög úgy a latin nyelvben is sokkal nagyobb számmal vannak az oly igék, melyek bizonyos képzők segítségével

verbum vagy nomen-ből képeztetnek. A gyökigékhez, hogy azok a mondat élő alkatrészeivé lehessenek, a személyragok, nem (genus)-, idő- és módjelzők közvetlenül csatoltatnak, melyeknek elvétele által a pusztá gyök marad ott. A származtatott igéknél ez nem úgy van, mert ha ezektől a személyragokat s a több jelzőket elszakasztjuk, nem marad ott a gyök, hanem egy olyan alak, mely már maga is képezve van, s mely többnyire már maga is teljesen kifejlett szó értékével bír. Így pl. φέρειν hozni, vinni, a görögben gyökige, mert ha egy ehhez tartozó időalaktól, pl. ἐφέρομεν imperfectumból először is a plur. 1. sz. ragát μεν, azután a jelenidői tőhöz tartozó o-t és a kezdő ε-t, mely mint augmentum a cselekvés elmúlására utal, elveszszük, akkor φερ marad ott, melyet — a mennyire legalább eddig meghatározható — gyökalaknak nevezhetünk. Ha azonban φιλεῖν szeretni igének ugyancsak az imperfectumból ἐφιλέομεν az említett képzőelemeket elveszszük, ott φιλε marad, melyet már csak azért sem nevezhetünk gyökalaknak, mivel két szótagból áll; épen így ha ebből: *curabam* az 1. sz. ragát: *m*, azután az imperfectum képzőjét: *ba* elveszszük, nem marad ám ott a gyökalak, hanem egy valóságos szó, t. i. *cura*, mely gyökalaknak semmiesetre sem nevezhető. Az ilyenek tehát csakis származtatott, de gyökigék nem lehetnek. — Mi módon történt eredetileg ezen származtatás, azt a latin és görög nyelvből többé biztosan meg nem határozhatni; ha azonban az összes indo-german nyelveket mélyebben kutatjuk, világos, hogy minden származtatott ige a neki alapúl szolgáló szóalaktól *ja* szótaggal jött létre, mint pl. a szanszkritban *micra-ja-ti* vegyít, ettől: *micra-*, és *baudhá-ja-ti* tudat, ettől: *baudha-*; a gótban *varnja*, melegitek, ettől: *varna-*, *rignjan* esik (az eső), ettől: *rigna-*. Micsoda változásokon ment légyen ezen *ja* a görög s latin nyelvben az idők folytán át, míg egészen kiveszett, azt csak az árja nyelvek történetéből lehet következtetni, de bizonyossággal a fokkonkénti kiveszést többé meghatározni nem lehet. — A görög nyelvben ugyanis az oly igékről, melyeknek jelenidői tőjükben ζ van, a legnagyobb valószínűséggel lehet következtetni, hogy a még úgynevezett görög-latin korszakban a *j* még megvolt, úgy hogy pl. ἐπιζω igének végzete *idjō* vagy talán épen *idjōmi* volt. — A mi azután ezen *ja* vagyis inkább *a-ja* (az első *a* nem egyéb mint a mindenkor alapúl szolgáló névszó vagy ige végönhang-

zója) képzőt illeti, azt Bopp a szanszkrit *ja* *) menni gyökből származtatja, tehát benne a „menés“ fogalma rejlik, melyből azután a „tevés“ és „cselekvés“ jelentést lehet kimagyarázni. — Különbén bármi legyen is eredete a *ja* képzőnek, annyi bizonyos, hogy ezen képző által létrejött származtatott szónak eredetileg egy és ugyanaz jelentése és alakja volt, mely jelentés nem lehetett egyéb mint az alapúl szolgáló szónak cselekvő hatása, azaz, hogy a szó mindig ige-értelmet vón fel, habár ezen értelem azután nagyon is különböző volt.

A görög igéknek ezen képzőre való visszavitele következőképen eszközölhető. — Az eredeti *a-ja*-ból *ε-je*, *ο-je*, *α-je* lett; hangtani szabály következtében később a *j* két önhangzó közül kiesett, tehát: *φορεῖ* = *φορεῖ*, e h. *φορεῖς-τι*, eredetileg *bharaja-ti*, ezen tőalaktól: *φορο*, ebben: *φόρο-ς*, vagy pedig ezen tőalaktól: *φερε*, ebben: *φέρε-ι*, ebből: *φερε-τι*, fokozás folytán *ε* átment *ο*-ba; *χρυσοῖ* = auro obducit, összevonva ebből: *χρυσίαι*, ez ismét ebből: *χρυσοῖς-τι*, ezen szótól: *χρυσό-ς* = aurum; *τιμῆ* = *τιμάαι*, ebből: *τιμαῖς-τι* = honorat, ettől: *τιμή* = honor; *ἀριθμοῖ* = numerat, összevonva ebből: *ἀριθμοῖς-τι*, ettől: *ἀριθμό-ς* = numerus. — Az ily származtatott igék közül némelyek praesenstőjüket *ska*-val is képezhetik: *ἡβιάσκει-ι*, e mellett: *ἡβιάει-ι*, ettől: *ἡβη* = iuventus; különben az is lehetséges, hogy *ἡβιάσκω* egyenesen *ἡβια*-ból van képezve; *ἀλλοθίσκω* = cresco, e mellett *ἀλλοθίσω* stb.

A latin nyelvben mint szintén a hozzá tartozó testvérvényelvekben is — a mennyire eddig meghatározható — ezen *a-ja* az *a* hangnak *a* és *e*-be való feloldása s azután *i*-be való gyengülése folytán háromféle alakban fordul elé.

1. Az *a-ja* képző összevonatik *â*-ba, p. o. *sêda-t*, ebből: *sêdâ-t* = *sêdaja-ti* (v. ö. ezen gyököt *sed*, ebben: *sed-eo*); igen gyakori ezen képzés a névtöktől származtatott igékben, p. o. *nomina-t*, ettől: *nomin-*, nominativus: *nomen*; *remiga-t*, ettől: *remig-*, nom. *remex* (*remig-* tőalak bizonyára ebből van képezve: *remo-*, nom. *remu-s*, és *ig*, mely *ag* (*agere*) gyökből gyöngült el). Az 1. sz. singularisban az eredeti *ajâ-mi*-ből, azaz: *ajô*-ból a *j* kiesése után *ao* lesz; ezen képző az umber nyelvben mint *au* ebben: *subocau* = sub-

*) Másképen tanít Benfey Sanskritgramm. 56. l.; szerinte az *a-ja* régiebb *apaja* és *âpaja*-ból elkopás által jött létre; különben a *ja* képzőt *ü* is *ja* menni gyökre viszi vissza.

vocao, subvoco, megmaradt; ezen *ao* később *ô*-ba vonatott össze, mint a görögben *aw* ebből: *ajw*, *w*-ba, p. o. *nomino* e h. *nominao-mi*, *gnomina-jô-mi*, tóalak: *gnâman-ajâ-mi*; *nominas*, tóalak *gnâman-aja-ti*; *nominât*, tóalak: *gnâman-aja-ti* stb. — Az ilyenekben mint *son-wi*, e mellett *sona-t*, ettől: *sonu-s* képezve, a képzőelem elenyészett.

2. Az *a-ja* képző összevonatik *ê*-be, p. o. *mon-ê-mus* = *mâna-jâ-masi* (verb. caus. praes. plur. 1. sz., ezen gyöktől: *man cogitare*), *moneo* = *mânajâ*, e h. *mânajâ-mi* (1. sz. sing. praes.); épen így *flaveo*, ettől: *flavu-s*, *caneo*, ettől: *canus*, stb. — Ezen alakot különösen a nem származtatott, azaz gyökigék, vették föl.

3. Az *a-ja* képző összevonatik *i*-be; 1. sz. sing. — *io*, — *ajâ*, ebből: *ajâ-mi*, p. o. *sôpio* = *svâpajâ*, e h. *svâpajâ-mi*; *sôpi-mus* = *svâpajâ-masi* (verb. caus. 1. sz. plur. praes., ezen gyöktől: *svop dormire*); épen így a perfectumban *sopi-vi*, part. *sopi-tu-s*, *saevi-mus*, ettől: *saevu-s*, *mollî-mus*, ettől: *mollî-s*, itt tehát az *i* eredeti, mivel minden tóalakban megmarad. Ezen *î* eszközésével a *tôr*, *turu-s*, eredetileg tar képzőjü participiumtól igék is származhatnak, p. o. *ê-surî-mus*, azaz: *ed-tur-î-mus*, tóalak: *ad-tar-aja-masi*. — Megjegyezni való itt, hogy a latinban a származtatott igék alakjai a gyökigékével igen gyakran összevegyülnek. Gyakori eset az is, hogy a gyökigék a praesenstőben származtatott igékké lesznek, ide tartoznak az ilyenek: *venî-mus*, e mellett: *vên-i* és *ven-tum*, *reperi-mus*, e mellett: *re-(pe)per-i*, *re-per-tum* stb. — Az *eo-n* végződő igék az igetőből rendszeren kivetik a képzőelemet, úgy hogy az oly gyökigéket, melyek az *ê-t* (= *aja*) csak a jelenidői tőben veszik föl, mint pl. *sedê-mus*, e mellett: *sêd-i*, *sessum* = *sed-tum*, *vidê-mus*, e mellett: *vîd-i*, *vîsum*, ebből: *vid-tum*, a származtatott igéktől, melyek a képzőt elejtik, nem lehet megkülönböztetni. — Ezen származtatott igék jelenidői tőjüket *ska*-val is képezhetik, p. o. *invetera-sci-t*, tő: *veterâ* = *vetesâ*, ezen névtőtől: *veter-*, nom. *vetus*; *flave-sci-t*, ettől: *flavu-s* stb.

1. Oly igék, melyek *aja-t* *â*-ba vonják össze.

Valamint a görög úgy a latin nyelvben is igen nagy az oly igék száma, melyeknek nőnemű tárgyanevek szolgálnak alapúl. Az ily igék — mint fentebb láttuk — úgy képeztetnek, hogy a *ja* szótag a tárgy névhez kapcsolatik, p. o. *κομάω* = *κομῶ* como hajfűrtös

vagyok, ezen tárgynevektől: κόμη (κόμῆ), *coma*, tehát mindenek előtt ezek helyett állnak: κομᾶ́ω, *comájo*. — Ilyen igék *causári* (*causa*) okolni, okul adni; *cénâre* (*céna*) ebédelni; *umbrâre* (*umbra*) beárnyékolni stb. — Ide sorozhatók az oly igék is, melyeknek alapul már nem *a*-, hanem *o*-tőjü tárgynevek szolgálnak, mert hiszen ezekben is a többeli *o* eredeti *a*-ra vihető vissza. Ezen görög igének pl. λιμᾶ́ν szórní (gabonát) az *o* névragozáshoz tartozó λιμο- tőalak szolgál alapul; épen így a latinban ennek: *fûmâre* füstölni, *fûmo*-tőalak felel meg, mely a szanszkritban még *dhumâ*-, tehát az eredeti tőönhangzó még itt megvan. — Ilyen igék: *acervâre* (*acervo*-) halmozni; *caelâre* (*caelo*-) vésni; *damnâre* (*damno*-) kárhozatni; *dominari* (*domino*-) uralkodni stb. — Igen sok ide tartozó ige van olyan is, melyeknek alapjául tulajdonságnevek szolgálnak, ilyenek: *caecâre* (*caeco*-) megvakítani; *curvâre* (*curvo*-) görbitni; *firmâre* (*fir*-*mo*-) erősíteni; *iterâre* (*itero*-, adverb. *iterum*) ismételni; *liberâre* (*li*-*bero*-) megszabadítani stb. — Ide sorozhatók az oly *a* igeragozáshoz tartozó igék is, melyek némely igéknek részesülői tőjétől képeztettek, p. o. *specere* látni (mely ige rendesen csak összetételben mint pl. *per-spicio* stb. használtatik), igető: *spec*, a részesülő képzője *to* eredetileg *ta*, tehát *specto*; ebből lesz *spectâre* szemlélni. — Mily korán fejlődhetett ki az ily képzés a nyelvben, azt abból is lehet következtetni, hogy köztük igen sok ige van olyan, melyek a nekik alapul szolgáló egyszerű igét egészen elvesztették, p. o. *gustâre* kóstolni, mely mindenek előtt ezen részesülői tőalaknak: *gusto*- felel meg, melynek — egybevetve a görög γύειν e h. γύσειν kóstoltatni gyökigével — egyszerű igéje bizonyára *gûrere* lehetett, épen úgy mint *ûrere*, e mellett: *usto*-; épen így *cunctâre*, *cunctari* késedelmezni, szkr. *çánkatai* gondolkodik, *hortâri*, melynek egyszerű alakja Enniusnál *horitur* még eléfordul. — Ily neműek még: *adjutâre* segítségül lenni (*adjuto*-, ettől: *adjuvâre* segítni); *cursare* (*currere*) futkosni; *ductâre* (*dúcere*) vezetni; *natâre* (*nâre*) úszni; *saltare* (*sal*-*lâre*) táncolni stb. — Kétségkívül ez történik az oly igékkel is, melyeknek részesülői képzőjét egy rövid *i* előzi meg, p. o. *domitare* szelidíteni, e mellett: *domito*-, ettől: *domâre*; *crepitâre* erősen zörögni, e mellett: *crepito*-, ettől: *crepâre*; sőt azon idetartozó igéknek száma sem kevés, melyek a másképen képződött részesülői tőktől egészen elütnek, p. o. *agitâre* mozgásba hozni, ettől: *agere* mozgatni, melynek részesülői tője *acto*-; *sciscitâre* tudakozódni, ettől: *sciscere*;

melynek részesülői töje *sc* nélkül van meg: *scito*-. Különbén ezen *itâre*-n végződő igék is visszavihetők már gyakran származtatott igékre is, s épen ezen fejlődésnek tulajdonítható a részesülői tö előtt álló *i* megrövidülése, mely szabály már a fentebb felhozott *domito*- (e h. *domâto*-), *crepito*- (e h. *crepâto*-) igékre is alkalmazható. — Így vihető vissza pl. *minitâri* a hasonjelentésű *minâri* (részesülői tö: *minâto*-); *éjulitâre*, *éjulâre*; *vocitâre*, *vocâre*; *volitâre*, *volâre* igékre. Az ilyen igékhez legközelebb állanak a *titâre*-n végződő igék, melyeknek belsejében hasonlóképen ilyen hangrövidülés mutatkozik, mint pl. *dictitâre*, mely először is ezen részesülői töre: *dictâto*-, ettől: *dictâre* vihető vissza, mely ismét a fentebb eléadott módon *dicere* egyszerű igétől származik; épen ilyen: *cursitare* (*cursâre*, *currere*), *ductitâre* (*dûcere*) stb.

Sajátságos ezen a igeragozáshoz tartozó igék egyik osztályának képzésében azon tünemény, miszerint a mássalhangzón végződő alapszavak először egy *a*-val növekednek, s úgy lesz belőlük egy származtatott ige, p. o. ebből: *nomin*-, lesz *nominâre*, mintha az alapúl szolgáló tárgynév nem *nomin*-, hanem *nomino*- vagy *nomina*-volna, mi a görögben egészen másképen van. Itt ugyanis a mássalhangzón végződő névszók a képző *j*-t közvetlenül fölvehetik, p. o. *ὀνομαίνω*, e h. *ὀνομαίν-ω* vagy *ὀνομάζω*, e h. *ὀνομάδ-ω* stb. — Ilyen igék a latinban: *criminâre* (*crîmin*-) vádolni, *exâminâre* (*examîn*-) vizsgálni, *fulminâre* (*fulmîn*-) villámlani stb. — Ezeken kívül sok ige van még valamint a latin úgy a görög nyelvben is, melyek a bennök levő képzőnél fogva nyilván tárgynevi alapszókra mutatnak vissza, a nélkül, hogy ezen alapszók a nyelvben már megvolnának. Valamint *μηχανᾶν* és *μηχανᾶσθαι*, kigondolni, ezen alapszóra *μηχανή* és *πλανᾶσθαι* bolyongni, ez utóbbi ismét *πλάνη*-ra vihető vissza, épen ilyen vagy ezekhez hasonló alapszavakra utalnak vissza az ilyenek: *δευκανᾶσθαι* üdvözölni, *ἰσχυνᾶν*, *ἰσχυνᾶν* feltartóztatni stb. Abban sem lehet kétség, hogy pl. *aedificâre* építeni, *ambulâre* sétálni, *cantillâre* énekelni, *educâre*, *opinâri* stb. ezen alapszavakra: *aedifeco*- vagy *aedifico*-, *ambulo*-, *cantillo*-, *educ*-, vagy *educ*-, *opino*- (mely utóbbi még ebben: *nec-opino*- megvan) utalnak vissza.

Végre vannak még az *a*-igeragozáshoz tartozó igék között olyanok, melyek egyszerűeknek, gyökigéknek látszanak és semmiféle alapszókra többé vissza nem vihetők, ilyenek: *adulâri* hizegni, *amâre* szeretni, *arâre* (= *ἀροῖν*) szántani, *beâre* boldogítani, *cre*-

âre teremteni, *meâre* menni, *conâri* szándékozni, *rogâre* kérni stb. — Valószínű, hogy ezen igék, vagy legalább közülök némelyek egyenesen, azaz, minden közvetítő névszó nélkül, ige-gyökökre utalnak vissza, épen úgy mint a szanszkrit úgynevezett verba causativák, melyeket épen oly egyszerű igéknek szoktak tekinteni, mint a nekik alapúl szolgáló gyökigéket, p. o. ezen verbum causativum-ot: *partâ-jâmi* dobok, épen úgy *pat* gyökre viszik vissza, mint ezt: *pâtâmi* esem. Az is meglehet azonban, hogy ezen igéknek épen úgy mint a latin és görög nyelvben tárgynev szolgál alapúl, mint ezt az ily igék mellett gyakran találjuk is, p. o. *baudhâjâmi* tudatok mellett ott van *baudha-* tudás tárgynev, *smarâjâmi* emlékezem mellett *smara-* emlékezés stb.

Ilyen valódi verbum causativum a latinban kevés van, p. o. *fugâre* megszalasztani, e mellett: *fugere* futni, *sedâre* megnyugtatni, tulajdonképen „leültetni“, e mellett: *sedere* ülni; *placâre* kibékíteni, e mellett: *placere* tetszeni; *lavâre* (ebből: *plavâre*), szkr. *plavâyati* leönt, e mellett: *plavatai* foly stb.

2. Oly igék, melyek az *a-ja-t* *é*-be vonják össze.

Az ilyen igék száma a latinban sokkal kevesebb, mint az olyanoké, melyek az *a-ja-t* *á*-ba vonják össze. A görögben azonban épen ezen igék száma igen nagy, melyek a latinnak egészen megfelelnek, p. o. *ἀρκεῖν* = *arceire* visszatartani. Ezen *ἀρκεῖω* pedig — mint a fentebb mondottakból is kitűnik — *ἀρκεῖω*, *ἀρκεῖωμι* helyett áll, mely képzés a fentebb felhozott *δαμάω*-tól ebből: *δαμάω*, *δαμάωμι* csak abban különbözik, hogy az *a-ja* itt nem *a*-ba, hanem *ε*-ba vonatott össze. Itt nem lehet mondani — mint az *âre*-n végződő igéknél — hogy a *ja* képző oly alapszókhöz járult, melyek *e*-n végződnek, mert ilyen tárgynevek sem a görög sem a latin nyelvben nincsenek. — Az ilyen képzéseket mint pl. *arceo* közönségesen úgy magyarázzák, hogy az ennek alapúl szolgáló igealak *arkâjâmi*-ből a *j* nem veszett ki, mint pl. ebben: *domô*, e h. *domaô*, *domajômi*, hanem a megelőző *a*-val először is *ai*-vá, később *ae*, *é*-vé, végre pedig megelőző önhangzó előtt *é*-vé lett, hogy tehát *arceô*, régibb *arkêô*, azután *arkiô* helyett áll. — Így tanítottunk fentebb mi is; ámde Meyer Leo (Vergl. Gramm. II. 22.) azt hiszi, hogy *arceo*, régibb *arcejo* alakra utal vissza, melyből később *arceiô*, *arceô* fejlődött ki; s ezt annyival inkább állítja, mivel a fentebb említett *arceo* = *ἀρκεῖω*

igéken kívül még a következők is megfelelnek egymásnak a két nyelvben: *ῥοφεῖν* (e h. *σοροφεῖν*) = *sorbére*, *τροπεῖν* = *torquere*, *γηθεῖν* = *gaudere*, *πιοῖσθαι* = *panére*, *δηλεῖσθαι* = *délére*, s valószínűleg *τρομεῖν* = *timére* (ebből: *trimére*). — Ezek ellenében azonban maga Meyer felhozza ezeket: *καλεῖν*, *λορεῖν*, mint a melyeknek a latinban *caläre* és *laväre* felel meg. Felhozza még Meyer állításának bebizonyítására azon tüneményt, miszerint a szóban levő igéknek a görögben igen gyakran *o*-névragozáshoz tartozó szavak szolgálnak például, p. o. ennek: *νοστῆω* alapúl *νοστο-* szolgál. Azon körülmény pedig, hogy itt *ε* helyett *o* áll, épen oly kevésbé lehet feltűnő mint ebben: *τέκος*, gen. *τέκεος* (e h. *τέκεσος*) gyermek, mivel mindkét önhangzó eredeti *a*-ra mutat vissza. — Általában mindaddig, míg az *o*-nak *ε*-hoz való viszonyát tökéletesen nem értjük, addig nem mondhatunk többet, mint hogy az *ε* úgy a latinban mint a görögben gyengébb hang mint az *o*.

A latin nyelvben olyan *e*-igeragozáshoz tartozó ige, melynek *o*-névragozásu tö felelne meg, nem igen sok van, p. o. *miseréri*, e mellett: *miseret*, ettől: *misero*; *poenitet*, *oportet*, melyek hasonlóképen *poenito*- és *oporto*- töalakokra látszanak visszautalni. — Ezen három ige azért is nevezetes, mivel csak ezek állanak több szótagból, míg a többiek mindnyájan feltűnő egyformasággal bírnak képződésükben, sőt még jelentésükben is feltűnően hasonlítanak egymáshoz, a mennyiben lételt, állapotot jelölnek s ez által bizonyos szenvedőlegesség rejlik bennök, p. o. *aegrére* (*aegro*-) betegkedni, *albére* (*albo*-) fehérnek lenni, *calvére* (*calvo*-) kopasznak lenni, *canére* (*cāno*-) szürkülni, *salvére* (*salvo*-) egészségesnek lenni, *suére* (*suo*- övé, tulajdona) megszokva lenni stb. — Épen így az oly igék, melyeknek alapúl *i*-tőjü tárgynevek szolgálnak: *putrére* (*putri*-) rothadtnak lenni, *lactére* (*lact*-, elavúlt: *lacti*-) szopni, *mollére* (*moll*-) puhának lenni stb. — De vannak oly ide tartozó igék is, melyeknek alapúl — épen úgy mint az *a*-igeragozásnál — mássalhangzón végződő tök szolgálnak: *florére* (*flōs*-) virággani, *senére* (*sen*-) öregnek lenni, *algére* (*algōr*- e h. *algōs*-), *dolére* (*dolōr*-) fájlalni; sőt olyanok is vannak, melyek alapnevöket elvesztették, p. o. *fatéri* vallani, *tumére* dagadtnak lenni stb. — A több ide tartozó igéknek jelentése egészen szenvedő vagy átható, p. o. *jacére* feküdni, *carére* szükölködni, tulajdonképen ,elvágvá, mentt lenni' (v. ö. *καρῆναι*, aoristos, ettől: *καίρειν* nyírni, levágni) stb.

Megjegyezni való itt a görög *ovr*-on végződő igék, mivel ezekben az eredeti *a* helyett *o* áll, úgy hogy az ilyen igék praesensében az eredeti *ájâmi* végzet *óω* (e h. *ójω*) összevonva *ō* áll; infinitívusokban pedig *ovr*, ebből: *óεεν* van összevonva. — A latin nyelvben az ezeknek megfelelő igéknek *ôre*-n kellene végződniek; ilyen igék azonban a latinban nem találhatók, hanem a mely igék a két nyelvben egymásnak e nemből megfelelnek, azok mindnyájan az *a*-igeragozáshoz tartoznak, miből következik, hogy az ily latin igék képzése eredetibb, sokkal régibb amazokénál. Ilyen igék: *ᾠροῦν* = *arâre* szántani, *λιγῶν* *kôtni*, *λυγοῦν* meghajtani, *novâre* = *νεοῖν* megújítani, ettől: *νεο* = *novo*-, *liberâre* = *ἐλευθεροῦν* (*libero* = *ἐλεύθερο*-) stb.

3. Oly igék, melyek az *a*-*ja*-t *i*-be vonják össze.

Az ezen osztályba tartozó latin igék száma körülbelül annyi, mint az *é*-igeragozásba tartozóké. A görög igék között egy sincs, a mely ezeknek képzésével teljesen egyeznék, hanemha *κλειειν*, Homerus szerint *κληφιζειν* latin *claudere* zárni, mely utóbbinak valószínűleg egy régibb *clavidjere* felel meg, és *ἰμποδιζειν*, mely ennek: *impedire* megakadályozni felel meg. Az ilyen latin igék jobbra visszavihetők a nekik alapúl szolgáló *i*-tőjű névszókra, p. o. *partîre* és *partîri* (*parti*-) részekre osztani, *potîri* (*pot*-, *poti*- = szkr. *pâti* úr) urává tenni, *sépîre* (*sepi*-) bekeríteni, *sitîre* (*siti*-) szomjazni, *lénîre* (*lêni*-) enyhíteni, *dulcîre* (*dulci*) édesnek lenni stb. — Vannak azonban ide tartozó igék is, melyeknek más önhangzón végződő névalakok felelnek meg, p. o. *blandîri* (*blando*-) hizelegni, *ignavîre* (*ignavo*-) restté tenni, *ineptîre* (*inepto*-) helytelenkedni, *in-sanîre* (*insâno*-) örvöngeni; ez utóbbi háromnak azonban *ignavi*-, *inepti*-, *in-sani*- is lehetett tőalakjuk épen úgy mint *inermo*- mellett *inermi*-; *inanimo*- mellett *inanimi*- tőalak is van. — Megemlíthetők itt még a *tûrîre* (*sûrîre*)-n végződő, kívánságokat, akarást kifejező igék is, melyek hasonlóképen névszói tőalakokra mutatnak vissza. Nem lehet ugyanis kételkedni, hogy az ilyen igék a *tûro*-n végződő részesülökhöz tartoznak, tehát *parturîre* vajudni akarni, *partâro*-hoz, mely helyett azonban *paritâro* van használatban, tartozik. — Némi nehézséget gördít itt elénkbe az *u* hosszúsága, mely Horatius szavaiból (*parturiunt montes* etc.) itélni rövid; ámde az sem lehetetlen, hogy ily nehézkes képzésben az *u* megrövidült, különösen ha megfontoljuk, hogy a *tûro*-n végződő részesülök *s* a

velük szorosan összefüggő *tór* (*datúro-* adni akaró, *datór-* adó) képző eredetileg rövid önhangzóval bírtak, mit már abból is következtethetni, hogy *datór-* tőalaknak a görögben *δατορ-* tőalak felel meg; épen így a szanszkritban *dâtár-* (*locativus: dâtari*). — Ilyen igék: *cénâturîre* ebédelni akarni, *moriturîre* meghalni akarni, *ésurîre* enni akarni stb.

Valamint a többi osztályoknál úgy itt is vannak oly igék, melyek világosan névszókra mutatnak ugyan vissza, de ezen alakok többé a nyelvben nem léteznek, p. o. *balbûtîre* (*balbo-*) dadogni, hebegni, *dormîre* aludni, *mentîre* hazudni. Nevezetesek ezen igék között az olyanok, melyek valami emberi vagy állati hangot fejeznek ki, mint *blatîre* fecsegni, *friguttîre* vagy *frigultîre* csicseregni, csiripelni, *grunnâre* rőfögni, *hinnîre* nyeríteni, *mintrîre* vagy *mintrâre* czinczogni, *mûgîre* ordítani stb. — A több ide tartozó igék, melyek látszólag gyökigékből származtak, a nélkül, hogy alapszavuk megvolna, az ilyenek causativum alakot vettek föl, p. o. *sôpîre* elaltatni, mely a szanszkrit *svâpâyati*, e mellett: *svâpiti* alaknak egészen megfelel; *audîre* hallani és *ob-oedîre* engedelmeskedni, melynek a görög *αἰσθάνεσθαι*, ebből: *αἰσθάνεσθαι* észrevenni felel meg; *linîre* bekenni, mely nem egyéb mint *linere* tovább képzett alakja; épen így *δαμνάω*, ebből: *δάμνημι*; *nanâre*, rendszeren *nancisci* megnyerni, *ordîri* elkezdni, *orîri* fölemelkedni, támadni, *ὀρνύει* mozgásba hozni, felköltetni, *ὀρνύσθαι* mozogni, fölemelkedni; *pavîre* = *παίειν*, e helyett: *παρίειν* ütni, *salîre* = *ἄλλεσθαι* ugrani, *venîre* jönni, *βαίειν* menni stb.

Végre van a latin igéknek egy nem igen sok szót magában foglaló osztálya, melyek *uo-*n (e h. *ujo-mi*) végződnek, s melyeknek a névszók változatlanul szolgálnak alapúl; a j ezekből is nyomtalanul kivesszett. — Ilyen igék: *acuere* (*acu-* tö) élesíteni, *tribuere* (*tribu-* osztály) részesíteni, *statuere* (*statu-*) állítani. Ezen igék tőalakjai eredeti *a-*t vettek föl, tehát *statui-t*, e helyett áll: *statua-ti*.

IV. Névszók (nomina.)

Valamint az igék két részre, úgymint gyök- és származtatott igékre oszthatók fel, úgy a névszók is gyök- és származtatott névszók lehetnek. — A névszók képzésében rendszeren úgy járnak el, hogy először is azon alakokat veszik, melyek a gyökalakokkal egészen megegyeznek, azután az oly szokat tárgyalják, melyeknek

képzők *a, i* vagy *u* önhangzók, végre átmennék a teljesebb képzőkre, melyenek: *ta, ma, na* stb., s csak ezek után térnek át a még nehezkesebb *mant, vant* képzőkkel bíró szavakra. — Ezen rendszert azonban már csak azért sem tanácsos követni, mivel eddigelé egyetlen képzőnek sem határozhatjuk meg eredetét biztosan, és pedig annival inkább nem, mert némely megcsonkult, elkopott egyszerűnek látszó képző, mely egy tekintetre a legősibbnek tartható, bebizonyíthatólag teljesebb és kiképzettebb volt, mint sok más nála nagyobb teljességgel dicsekvő képző. — A nyelv történeti fejlődése ugyanis azt bizonyítja, hogy az eredetileg teljes alakok időfolytán mind inkább-inkább erőtlenednek, s azután egészen elvesznek, nem pedig azt, hogy a rövidebbek, tökéletlenebbek megerősödnek és azután megnövekednek. — Legzélszerűbb tehát az oly képzőkön kezdeni el, melyek minden időben a legtöbb életrevalósággal bírtak, az igékkel a legszorosabb összeköttetésben állnak, s valamint a nyelv szervezetében úgy annak használatában is fontos szereppel bírnak, értjük a részesülőket és határozatlant. — Részesülő minden igéből képezhető, sőt minden eredeti névszó vagy gyökénévszó is fogható úgy fel mint részesülő.

1. Részesülői képző: *ant**).

Ezen *ant* vagy *nt* képző a szanszkritban és görögben nemcsak a praesenstől származó participii praesensben, hanem az *as* gyökkel képzett part. fut. és aoristusban is használatban van. — A

*) A part. praes. activi az indo-európai nyelvek eredeti egységének képviselésében a fénypontot képezi. — Nevezetes ezen alakra nézve azon körülmény, miszerint az említett nyelvek közül többekben, és pedig olyanokban is, melyek mind maig mint élőnyelvek szerepelnek, ezen eredeti képzőelem teljesebb alakban van meg mint a szanszkrit legrégebb nyelvemlékeiben. Ez utóbbi ugyanis csak kevés casus-alakban tartotta meg a képző nasalisát, és pedig csak az úgynevezett gyenge casusokban (a gyenge casusok ezek: accusativus plur., s a három szám (sing. dual. plur.) több casusai, kivéve a nominativust, vocativust mind a három számban, végre a singularis és dualis accusativusát), p. o. *bharantam* = *φέρωντα*, *ferentem*, dual. *bharantāu*, a védában *bharantā* is (nom. acc. voc.) = *φέρωντε*; plur. *bhārantas* (nom. voc.) = *φέρωντες*; ámde az accusativusban már *bhāratas* ellentétben a görög *φέρωντ-ας* alakokkal, mely a nasalist mindvégig megtartotta. — Épen így enyészett el a nasalis a több gyenge casusokból is mind a három számban, tehát gen. sing. *bhāratas*, de *φέρωντος*, lat. *ferentis*, gótul: *bairandin-s*, új-németül: *stehendes, gehendes* stb. — A latinban egyedül *ferens* alak az, mely az eredeti tőalaktól: *ferent-* képződik, a többi casus mind az *i*-tők szerint képezetik. — *Fe-*

mássalhangzón végződő tők *nt*, az önhangzón végződők *ant* képzőt vesznek föl, p. o. *ad-ant*, gyök : *ad* (edere), praesentstő : *ad*; *s-ant*, gyök : *as* (esse), praesentstő *as*; *tudá-nt*, gyök : *tud* (tundere), praesentstő : *tudá*; fut. *sjá-nt*, neutr. *sjá-t*, fem. *sjá-nti* vagy *sjá-ti*, p. o. *karis'-já-nt*, fem. *karis'-ja-nti* vagy *karis-ja-ti*, gyök : *kar* (facere), futurumi tő : *karis-já-*; aoristus-tő : *vidha-*, ezen gyöktől : *vardh* (crescere), part. *vrđhánt*.

A görögben e képző alakja : *ovt* és *vt*; a *v* itt mindig megmarad, fem. *ovtja*, *vtja*, mely hangtani törvény szerint : *ovsa*, *ovsa*, *sa* lesz, a megelőző önhangzó megnyújtásával, p. o. *éovt* (később : *óvrt*), azaz : *és-óvrt*, fem. *éovsa*, azaz : *és-ovt-ja*, gyök : *és* (esse), praesentstő : *és*; *férovrt*, fem. *férovsa*, ebből : *féro-ovsa*, *féro-ovtja*, gyök : *fero* (ferre), praesentstő : *fero*, *fero*. — Épen így a futurumban : *lvso-ovt*, gyök : *lv* (solvere), futurumi tő : *lvso-* stb. Aoristus simplex : *thé-ovt*, gyök és aoristus-tő : *thé* (ponere); *do-ovt*, gyök és aoristus-tő : *do* (dare) stb. — Aoristus compositus : *lúsa-ovt*, gyök : *lv*, aoristus-tő : *lúsa-* stb.

A latinban ezen képző alakja *ent*, elavúlt *ont*, *unt*, többnyire pedig *nt*, mivel csaknem minden praesentstő a latinban önhangzón végződik : tehát : (prae) *s-ent*, e h. *es ent*, gyök és praesentstő : *es*;

rentia és *ferentium* épen oly határozottan az *i*-névragozáshoz tartozik, mint pl. *facili-a*, *facili-um*.

Az indus grammaticusok azt tanítják, hogy a part. praes. képzője a gyenge casusokban : *at*, az erősekben : *ant*. Bopp azonban (Vergl. Gramm. III. 142. l.) azt tanítja, hogy az *a*, ebben : *bharant*, épen oly kevésbé számítható a képzőhöz, mint ebben : *φεροντ* az *o*; az önhangzó mindkét nyelvben az osztályszótaghoz tartozik, azaz, az *o*, ebben : *φερ-ο-ντ* azonos az *o*-nal ezekben : *φέρ-ο-μεν*, *φερ-ο-ντι*, és az *ε*-nal ezekben : *φερ-ε-τε*, *εφερ-ε-ς* stb. — Hogy a görög részesülői képző csak *vt* és nem *ovt*, világosan kiténik a μ igék conjugatiójából, hol a gyök végönhangzójához vagyis az igetőalakhoz *vt* járúl : *διδο-ντ*, *τιθε-ντ*, *ιστα-ντ*, *δεικ-νυ-ντ*; a szanszkrit azonban azon sajátsággal bír, hogy valahányszor az *nt* vagy *t* képzőnek nem *a* vagy *á*-hoz kell kapcsolatnia, az igetőalakat egy *a*-val toldja meg. Innen van az, hogy pl. *střnvanť* (e h. *střnunt*) a görög *στροφοντ* alaknak felel meg. — A latin harmadik conjugatio participii praesensében levő *e*, ebben : *veh-e-ns*, *veh-e-ntem* = szkr. *vař-a-n*, *vař-a-ntam* eredetileg nem egyéb, mint az osztályönhangzó *i*, ezekben : *veh-i-s*, *veh-i-t* stb., mivel a latin két consonans előtt jobban kedveli az *e-t* mint az *i-t*. A negyedik conjugatio participii praesensében az *ie*, ebben : *aud-ie-ns*, a *gót ja*, szkr. *aya* képzőnek felel meg az ilyenekben : *gót* : *sat-ja-nds* ülve = szkr. *sád-áya-n* ültetve. — Hogy végre az első és második conjugatio part. praesensében az *a* és *e*, ezekben : *am-a-ns*, *mon-e-ns* az ige tőalakjához, az *a* pedig ezekben : *da-ns*, *sta-ns*, *fa-ns* és *fla-ns* a gyökhöz tartozik, azt említünk sem szükséges.

i-ent, e-unt = *e-ont*, gyök: *i*, praesensstő: *ei*; *vehe-nt*, gyök: *veh*; praesensstő: *vehe* stb. — A *ja* képzővel bővült nőnemű tőalak, melyet a szanszkrit és görög futurum-tőkön láttunk, itt tárgynevi functióval bír: *sapient-ia, abundant-ia, labent-ia, prudentia* stb. — A latin ige- nevekre nézve megjegyezni való, hogy közülök igen számosan ige- természetüket elvesztvén egyszerű tulajdonságnevekké lettek, melyeknek még az igéjük sincs meg többé a nyelvben. Ilyenek: *frequent-*, melynek a szkr. *bhr̥ca-* (sok) felel meg, *in-gent-, recent-, repent-, sont-, in-sont-* stb. Másoknak megvan ugyan alapigéjük, de sajátosságosan fejlődött jelentésük folytán az összefüggés lazult meg közöttük, p. o. *éloquent-* ékesen szóló (*éloqui* kibeszélni), *praestant-* jeles (*praestare* elülállani), *praesent-* jelenvaló (*prae-esse* élen állani), *infant-* még nem beszéllő, csecsemő (*fari* beszélni). Ezen képzés külső alakjára nézve feltűnő az, hogy a nyelv virágzó korában, ha nem is szigorú következetességgel, de névszerint a sing. nominativusban igen gyakran megkülönbözteti az ily adjectivumokat a valódi participiumtól, a mennyiben amazoknak tőalakja: *nt-*, emezeké: *nti-*; amazok tehát a foghangu, emezek pedig az *i*-tők szerint ragoztatnak. Különbség van tehát pl. ebben: *splendente sōle* = a nap sütvén, azaz, fényes nappal, ettől: *splendentī sōle* = a fénylő nap által. — Ezen tünemény megvilágosítására felhossa Meyer Leo az ó-szász nyelvet, melyben a tárgynevileg használt részesülői tőalakok *and*, a tulajdonságnevi pedig *andja* képzőt vesznek föl, p. o. *hēlandi* (tőalak: *hēlandja-*) *crīst* = a megszabadító Krisztus, e mellett: *the hēlago heleand* = a szent üdvözítő. Ezen különbség még az új-németben is megvan. Különböző pl. ezen kifejezés: *der Weg ist lang* (itt a tulajdonságnév képzése: *lang*, gót: *laggs*, elavult *longus* helyett, a végzetre nézve *longus* és *δολιχός* szavakkal teljesen megegyezik), ettől: *ein langer Weg*, mely utóbbiban *langer* össze van olvadva egy eredetileg önálló névmással: *jas*, melynek semmi más czélja nem lehetett, mint a szónak tulajdonságnevi természetét jobban kiemelni, azaz, azt szigorubbán meghatározni, s melynek a latin tulajdonságnevi részesülőket jellemző *i*-vel ugyanazon alapja van. — Ezen participiumok között végre olyanok is találtak, melyek egészen tárgynevekké lettek, p. o. *in-fant-, animant-, ad-ulescent-, parent-, serpent-, client-* = *κλυοντ-* halló stb.

2. Rész esülői képző: *vant**).

Ezen képző eredetileg a kettőzött gyökhöz járult, s a part. perf. activit képezte. Mint ilyen képzőben a *t* gyakran *s*-be megy át, mi *n* után az indo-európai nyelvekben nem ritka. Úgy látszik,

*) A reduplicált praeteritum part. act. képzője a szanszkritban a casusok különfélesége szerint (erős, gyenge, leggyengébb casusok) *vāns*, *vat* és *ush*. Az indus grammaticusok azonban ezen képző valódi alakjául *vas-t* tartják, noha a képző ezen alakban egyetlen casusban sem fordul elő. Az erős casusok ugyanis *vāns*-ból, a közép-casusok *vāt*-ból, a leggyengébbek pedig *úsh*-ből erednek.

Minthogy pedig — mondja Bopp (Vergl. Gramm. III. 156. l.) — részesülő képzővel gyakran névszók is képezhetők, tehát a latin *ōs* képzőt az ilyenekben: *lapid-ōsus*, *lumin-ōsus*, *fructu-ōsus*, *form'-ōsus*, *pisc'-ōsus* a szanszkrit *vāns* képzővel lehet egybevetni, melyhez amaz körülbelül olyan viszonyban áll, mint *īdr* középfoki képző a szanszkrit *tyāns* vagy *yāns*-hoz, csakohy itten az eredeti sziszegő hang megmarad, de a *v* kiesik, körülbelül úgy, mint *sōpio*-ban, összevetve a szanszkrit *svāpdyāmi* igével. — Bopp tehát a latin *ōs* képzőt a szanszkrit part. perf. activi erős casusaiban előforduló *vāns* képzőből származtatja, mit Corssen (Kritische Beiträge zur Lateinischen Formenlehre, 480. l.) kétségbe von, mivel először is nem valószínű, hogy egy igen számos latin tulajdonságnevekben előfordult képző egy a szanszkritban csak bizonyos meghatározott casusokban előforduló részesülői képzőre volna visszavihető, azután meg a szanszkrit *vāns* képzőnek megfelelő alakja a latinban bizonyára *vons* vagy *vens* volna, vagy pedig *o*-val bővülve: *vonso*, *venso*. Ámde a latinban előforduló *onso*, *osso*, *oso* képzőalakokban a kezdő *v*-nek nyoma sincs. Oly képzések, melyek a görög: *σπονο-έσσα*-félének, pl. *aqua-vosus*, *vini-vosus* *pisci-vosus* megfelelhetnének, a latinban egyáltalában nincsenek. Az ilyenekben: *mont-u-osu-s*, *monstr-u-osu-s*, *volupt-u-osu-s* az *u* nem állhat eredeti *v* helyett, mert az ilyen képzés csakis félreértésen alapuló utánképzése a hozzá hasonló *sumptu-osu-s*, *salu-osu-s*, *quaestu-osu-s* szóknak, épen úgy, mint *volupt-u-ariu-s* egészen *sumptu-ariu-s*, *quaestu-ariu-s* szerint van képezve. — Az *ōso* képzőt maga Corssen is még „Aussprache und Vocalismus“ 1.99. l. *onto*-ból, mely *ont* képzőből *o*-val tovább van képezve, származtatja. Ezen nézetét azonban („Beiträge“ 481. l.) egészen tarthatatlannak nyilvánítja, mivel semmi hangtani szabályt nem lehet felhozni, mely szerint a *t* ebben: *onto* sziszegőhangba mehetett volna át, annyival inkább nem, mivel a *t* számos névszóképzésben (névszerint az *ento*-val képzett névszókban) változatlanul megmarad. Nem tagadhatni azonban, hogy *onso*, *osso*, *oso* képzők alapja bizonyára nem más mint *ont*, mely épen úgy, mint *ent* ezekben: *cru-ent-u-s*, *flu-ent-u-s*, eredeti *ant-ra* vihető vissza; ámde ezen *ont* a latinban nem csak *o*-val, hanem *io*-val is bővílhet, a mint már Pott is (Etym. Forsch. II. 1009. l.) helyesen vélte, hogy az *s* ezen képzőben a következő *i* befolyása következtében lett *t*-ből. A fokenkénti fejlődés tehát következőleg történt: — ebből: *form-ont-io-s* lett a *t* assiblatiójával: *form-ons-io-s*, azután az *i* kiestével: *formons-u-s*, az *o*-nak consonanscsoport előtt *u*-ba való homályosulása után: *form-uns-u-s*, a nasalisnak *s* előtt való elenyészése után: *form-osu-s*. — Épen így

hogy ezen képző két elemből van összetéve, t. i. *va* és *nt* = *ant*-ből, épen úgy mint a vele rokon *mant* is ebből van összetéve: *ma* és (*a*)*nt*. — Jelentésére nézve *vant* annyi mint 'valamivel bírni', 'valamivel ellátva lenni', p. o. *açva-vant* = *equis praeditus*, lovakkal ellátva lenni, fem. *açva-vatî*, azaz: *açva-vatjâ* az *n* kiveszésével. Épen így *agni-mant* = *igne praeditus*, tüzzel ellátva lenni.

A görögben ezen képzőnek *ρευτ* felel meg, fem. *ρεσσα*, azaz: *ρευτα* = szkr. *vatî*, azaz: *vatjâ*, p. o. *χαρι-ρευτ*, fem. *χαρι-ρεσσα* stb.

A latinban a *vant* képző foghangja sziszegőhangba ment át, tehát: *vans* s ezután az *a*-tők közé lépett, úgy hogy a képző tőalakja: *vansa*, melyből azután: *vonso*, *vôso* lett; ezen *vôso* azonban a *v*-t egészen elvesztette, p. o. *fructu-ôso*, *lumin-ôso*, *forma-ôso*, mely utóbbiból azután *formôso* lett. A latinban ezen képzőnek következő alakjai vannak: *oso*, ezekben: *aqu-osu-s*, *vin-osu-s*, *pisc-osu-s*, *sal-tu-osu-s*; *osso*, ezekben: *odi-ossu-s*, *form-ossa*, *fam-ossa*, *verruc-osu-s*; *onso*, ezekben: *form-onsu-s*, *gramm-onsu-s*; *unso*, ebben: *form-unsu-s*; *uso*, ebben: *Lumin-usu-s*.

(Folytatása következik).

SZÉNÁSSY SÁNDOR.

A JELENKORI GÖRÖG IRODALOMRÓL.

(Előadatott december 21-én 1867).

I.

Száthasz, Vrétosz, Zavírasz.

(Σάθας, Βρέτος, Ζαβίρας.)

Az athéni egyetem 1865-ben Rhodokanákisz Tódor alapítványából a következő, 1000 drachmányi (400 forintnyi) pályakérdést tűzte ki:

Adassék elő bizonyítékok kíséretében a görög mivelődés története Konstantinápoly bukásától 1821-ig, kimutatván

lett ebből: *Can-ont-ia* a közvetítő *Can-ons-ia* által: *Orn-us-ia*, s az *i* kiestével s az *u*-nak régiebb *o*-ba való visszatérésével a mai *Can-osa*; ebből: *Ven-ont-ia*: *Ven-us-ia* s a mai *Ven-osa*.

1) Mely görög tanodák menekedtek meg Konstantinápoly bevétele után? minő új tanodák keletkeztek és hol? mit tanítottak azokban s minő tanmód szerint?

2) Kik állították föl e tanodákat? kik járultak nagylelküleg a könyvek kiadásához? s kik védték másképen is az irodalom ügyét?

3) Kik voltak e hosszú időszakban a legkitünőbb tudósok? hol képezték ki magokat? melyek a munkáik? s minő véleményök volt a mostani görög irodalmi nyelvről?

4) Mikor és hol állíttatott föl az első görög nyomda, s melyek az első nyomtatott görög könyvek?

5) Hol és kik által adattak ki legelőször görög hírlapok? s végre

6) Minő hatással voltak mindezek a görög nemzetnek erkölcsi újjászületésére s az 1821-ki fölkelésre?

1867-ben május 7-én hirdettetett ki az egyetemi bírálók ítélete, mely szerint *Száthasz* Konstantin munkája találtatott érdemesnek a pályajutalomra. *Száthasz* kiadta az idén e jeles munkáját, kihagyván azonban belőle a tanodákra és nyomdákra vonatkozó részt, mivel ezekről időközben *Paranikas* és *Lampros* két külön munkát bocsátottak közre. Ezért nem akarta a szerző a 48 ívre terjedő munkáját még terjedelmesebbé tenni. Munkája e cím alatt jelent meg: *Νισοελληνική Φιλολογία. — Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γραμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας. (1453—1821). — Σύγγραμμα Κωνσταντίνου Ν. Σάθᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1868. Azaz: Új-hellén irodalom. — Az irodalomban kitűnt hellének életrajzai, a byzanci császárság felbomlásától a hellén nemzet föltámadásáig. (1453—1821). Száthasz Konstantin N. munkája. Athén 1868.*

Tagadhatatlan, hogy szerző e nehéz föladatot sok szerencsével oldotta meg, s érdeme annál nagyobb, minél kevesebben voltak azelőtt az ilyen természetű munkák. Mert Európa tudósai azon előítéletből indulván ki, hogy Konstantinápoly bevétele után végét érte a hellének története, majdnem egészen elhanyagolták ama tanulmányokat, melyek a török uralom alá került görögök mivelődési állapotaira vonatkoztak.

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 ft.

A MAGYAR HELYESIRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10-ik kiadás. Pest 1853. 20 kr.

A MAGYAR HELYESIRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.

A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai, 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.

NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda, 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei.

Buda, 1838 53 1 — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai. Pest 1846 1 ft. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés. Buda, 1846. 70 kr.

A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája Pest 1860. 60 kr.

A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, készítették Czuczor és Fogarasi. I—V. kötet. Pest 1862—8. Sajtó alatt az VI. k. Minden kötet ára 5 ft

MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. II-dik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1843. 2 ft.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. 70 kr

MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-dik kiad. Buda 1847. 2 ft.

MAGYARÍTÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN, Szabó Józseftől. Pest 1861. 20 kr.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838.

5 ft — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 ft. —

III. Tarrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 ft. — IV. I. Guary-codex, Buda 1816. 1 ft. 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.

MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1864. 4 ft.

CORPVS GRAMMATICORVM Linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 ft.

FINN NYELVTAN, Fábrián Istvántól Pest 1859. 2 ft.

CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól, Pest 1861. 3 ft.

ABUSKA. Csagatajtörök Szógyűjtemény. Vámbéry Ármintól. Pest 1862. 1 ft.

VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti, Budenz Jozseftől. Pest 1865. 1 ft

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 ft.

M. AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály. I. Pest 1870—61, 3 ft. — II. 1861—62, 3 ft. — III. 1863—65, 3 ft.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I—VI. k. Pest. 1862—8. Mindenik kötet ára 5 ft.

ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovic Istvántól. Szarvas 1848. 2 kiad. 3 ft. 36 kr

HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 20 kr.

MAGYAR NYELVÉSZET, szerk. Hunfalvy Pál. Pest 1856—61. 6 köt. Egy-egy köt. 5 ft. 25 kr. A hat kötet együtt 25 ft.